

ΑΚΑΜΑΣ

ΟΜΙΛΟΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ

Ενημερωτικό Δελτίο
Αρ. 2

Μάρτιος 2008

Οι Πρώτες Αρχαιρεσίες του Ομίλου “Ακάμας”

Την Κυριακή 14 Οκτωβρίου 2007 πραγματοποιήθηκε η πρώτη Τακτική Γενική Συνέλευση των μελών του Ομίλου “Ακάμας” στην αίθουσα εκδηλώσεων του Δημοτικού Διαμερίσματος Σεληνίων, η οποία παραχωρήθηκε ευγενώς για τον σκοπό αυτό από τον Δήμαρχο Αμπελακίων Σαλαμίνας Μάριο Τραυλό. Τα μέλη του Ομίλου συνήλθαν, σε απαρτία, προκειμένου να εκλέξουν νέο Διοικητικό Συμβούλιο και νέα Εξελεγκτική Επιτροπή για την επόμενη θητεία, δηλαδή από 14.10.2007 έως 13.10.2011, σύμφωνα με το Άρθρο 19 του Καταστατικού. Παρέστησαν 48 τακτικά μέλη του Ομίλου, καθώς και μέλη της Πανεπιστημιακής Ανασκαφής Σαλαμίνας και άλλοι ενδιαφερόμενοι, ως παρατηρητές, ενώ το πρώτο μέρος της διαδικασίας παρακολούθησαν και μέλη του Τοπικού Συμβουλίου (στιγμιότυπα, στη σελ. 38).

Μετά την ομόφωνη εκλογή του κ. Άθου Γαλέου, ως Προέδρου της Γενικής Συνέλευσης, ο Πρόεδρος του απερχόμενου Δ.Σ. του Ομίλου Γιάννος Γ. Λώλος έκανε απολογισμό των πεπραγμένων του Συμβουλίου κατά την διάρκεια της πρώτης θητείας του, κάνοντας αναφορά και στην πρόταση του Ομίλου προς τον Δήμο Σαλαμίνας για την δημιουργία ενός πρότυπου Κέντρου Προβολής Μνημείων με την ονομασία “Αιάντειο και Ευριπίδειο Αρχαιογνωστικό Κέντρο” στο κτήριο του παλαιού Δημοτικού Σχολείου στην πλατεία του Αιαντείου.

Στην συνέχεια ο Ταμίας Γιάννης Παναγιωτόπουλος έκανε τον οικονομικό απολογισμό για το διάστημα που πέρασε και παρουσίασε για έγκριση τον προϋπολογισμό για το επόμενο έτος. Ακολούθησε διεξοδική συζήτηση επί των δραστηριοτήτων του Συμβουλίου. Μετά την ανάγνωση της εκθέσεως της Εξελεγκτικής Επιτροπής, η Γενική Συνέλευση απήλλαξε το απερχόμενο Δ.Σ. από κάθε ευθύνη.

Ακολούθως, διεξήχθησαν οι αρχαιρεσίες για την ανάδειξη του νέου Δ.Σ., με ευθύνη της εκλεγείσας Εφορευτικής Επιτροπής, αποτελούμενης από τους Λεωνίδα Θανόπουλο (Πρόεδρο), Κωνσταντίνο Ραπατζίκο και Ευγενία Κρητικού.

Με βάση τα αποτελέσματα της ψηφοφορίας τακτικά μέλη του νέου Δ.Σ. εξελέγησαν οι Π. Βελτανισιάν, Γ. Λώλος, Ν. Γαβριήλ, Α. Βλαχόπουλος, Π. Μικρομάστορα, Γ. Παναγιωτόπουλος, Χρ. Μαραμπέα και αναπληρωματικά μέλη οι Φρ. Γεώργια και Κ. Λιβιεράτου, ενώ τακτικά μέλη της νέας Εξελεγκτικής Επιτροπής εξελέγησαν οι Χρ. Αγουρίδης, Η. Σπονδύλης, Στ. Δεμέστιχα και αναπληρωματικά μέλη οι Ελ. Φιλιάγκου και Στ. Νίνος.

Την Πέμπτη 8 Νοεμβρίου 2007, το νέο Δ.Σ. του Ομίλου συγκροτήθηκε σε σώμα, με την σύνθεση που αναγράφεται στο οπισθόφυλλο του Δελτίου.

Γ.Γ.Λ.

Περιεχόμενα

Αρχαιρεσίες Ομίλου	1
Ανασκαφικές και επιφανειακές έρευνες στη νότια Σαλαμίνα κατά το 2007	2
Study and publication of pottery from Mycenaean Salamis	5
Οροπέδιο Γκίνανι	7
Ανασκαφές στη Σαλαμίνα, 1985-2007	10
Κεραμική από το Αμπελάκι	14
Σκηνή συμποσίου σε όστρακο από το Αμπελάκι	15
Συντήρηση λίθινης άγκυρας από το Αμπελάκι	17
Το παραδοσιακό ασβεστοκάμινο	18
Το Καποδιστριακό Σχολείο Σαλαμίνας	20
Κατασκευή μυολίθων	23
Πολυχρόνης Λεμπέσης	25
Αφιέρωμα στον Δ. Ι. Πάλλα	27
Σχεδιασμός διαδικτυακού τόπου Ομίλου	33
Λεύκωμα 2008	35
Επισκέψεις στο χώρο των ανασκαφών	36
Μαθητές εν δράσει	37
Από τη δράση των μελών του Ομίλου	39

AKAMAS

SOCIETY FOR THE PROMOTION OF SALAMINIAN MONUMENTS

Newsletter No. 2, March 2008

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΗ ΝΟΤΙΑ ΣΑΛΑΜΙΝΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 2007

Έκθεση Αποτελεσμάτων

του

Γιάννου Γ. Λώλου

Οργάνωση-εκτέλεση των ερευνών

Κατά τον Σεπτέμβριο-Οκτώβριο 2007 συνεχίστηκαν¹, για δέκατο τέταρτο, κατά σειράν έτος, οι συστηματικές ανασκαφικές και άλλες έρευνες του Τομέα Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων στη νότια Σαλαμίνα, υπό την διεύθυνση του υπογραφομένου, με την συναίνεση και συνδρομή της ΚΣΤ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Πειραιώς² και της 1^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων³, με τη σταθερή οικονομική υποστήριξη του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων⁴, και με τη συνδρομή του Δήμου Σαλαμίνας (συγκεκριμένα με τη διάθεση του λεωφορείου του Δήμου για την καθημερινή μετακίνηση της ερευνητικής ομάδος)⁵. Οι έρευνες διεξήχθησαν με την ενεργό συμμετοχή αρχαιολόγων (πρωτίστως της κύριας συνεργάτιδος Χριστίνας Μαραμπέα (Μ.Α.) και των Βασίλη Οικονόμου (Μ.Σc.), και Αθανασίας Κιούση (του μεταπτυχιακού κύκλου) και άλλων, για μικρά διαστήματα), καθώς και ομάδων εκπαιδευόμενων φοιτητών της Αρχαιολογίας.

Κύριο πεδίο των συστηματικών ερευνών της Πανεπιστημιακής αποστολής, διάρκειας 6 (έξι) εβδομάδων, υπήρξε η περιοχή της Μυκηναϊκής ακρόπολης των Κανακίων, στη νοτιοδυτική ακτή της νήσου, όπου εντοπίζεται το κέντρο του ναυτικού κρατιδίου της Σαλαμίνας κατά την ύστερη Μυκηναϊκή εποχή, η έδρα, κατά το Έπος, του ηγεμονικού οίκου των Αιακιδών και του Τελαμώνιου Αίαντος.

Τα ευρήματα από την ανασκαφική και επιφανειακή έρευνα του 2007 στην περιοχή της Μυκηναϊκής ακρόπολης, αρμοδιότητας της ΚΣΤ' Ε.Π.Κ.Α., μεταφέρθηκαν, με ευθύνη του ανασκαφέα, στο Αρχαιολογικό Μουσείο Σαλαμίνας στην Κούλουρη.

Το Εργαστήριο της Πανεπιστημιακής ανασκαφής στο κτήριο του Δημοτικού Διαμερίσματος Σεληνίων του Δήμου Αμπελακίων⁶ λειτούρ-

γησε, με υπεύθυνη την Χρ. Μαραμπέα, καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας, ως χώρος καταγραφής και μελέτης των ευρημάτων και χώρος παράδοσης μαθημάτων και άσκησης των φοιτητών της ομάδος, υπό την εποπτεία του ανασκαφέα.

Η ανασκαφή του 2007

Η ερευνητική-εκπαιδευτική ανασκαφή του 2007 εξελίχθηκε επιτυχώς στο ανώτερο άνηδρο της Μυκηναϊκής ακρόπολης των Κανακίων, συγκεκριμένα στον Τομέα Γ, όπου βρίσκεται το κεντρικό στοιχείο του ανακτορικού συγκροτήματος του 13^{ου} αι. π.Χ., διευθετημένο σε πέντε (5) βασικά επίπεδα και προσαρμοσμένο απόλυτα στο φυσικό ανάγλυφο, μεταξύ των δύο υψωμάτων. Καταλαμβάνει έκταση τουλάχιστον 750 m² και περιλαμβάνει, όπως εμφανίζεται σήμερα, 45 δωμάτια και άλλους χώρους.

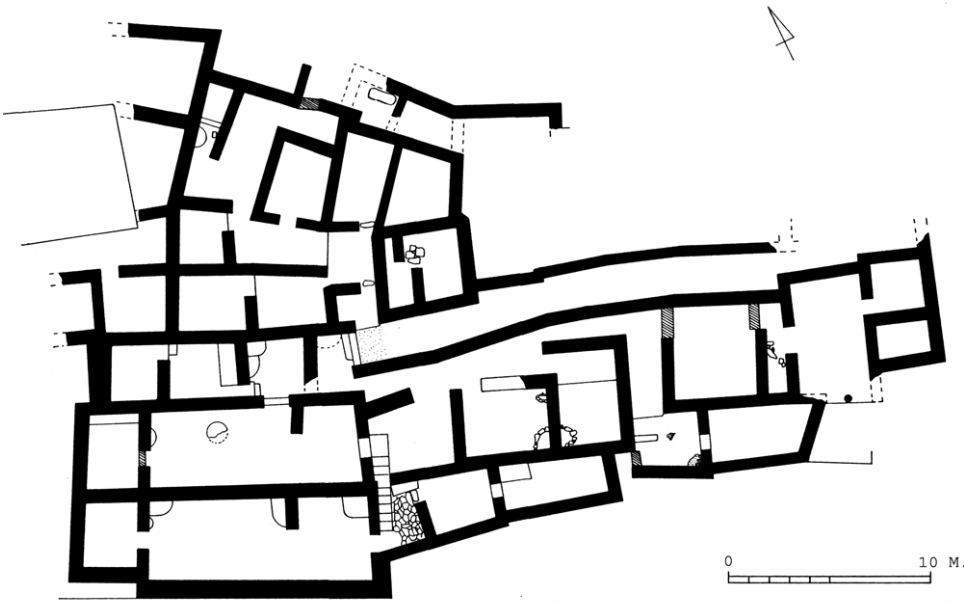
Με τη συνέχιση της ανασκαφικής διερεύνησης της βόρειας πτέρυγας του ανακτορικού Κτηρίου Γ (Εικ. 1-2), κατά το 2007, εντοπίστηκε το βόρειο όριό του, δηλαδή ο βόρειος εξωτερικός τοίχος του. Το μέγιστο πλάτος του κτηρίου, στο δυτικό τμήμα του, πλησιάζει τα 30 μ. Στην έκταση της βόρειας πτέρυγας που διερευνήθηκε, πέντε (5) χώροι ανεσκάφησαν πλήρως, τρεις (3) μερικώς, ενώ εντοπίστηκαν περαιτέρω τρεις.

Από τους χώρους που ερευνήθηκαν πλήρως, μέχρι δηλαδή το επίπεδο του δαπέδου, δύο μπορούν να χαρακτηρισθούν αποθηκευτικοί. Το ένα από τα δύο αυτά δωμάτια έχει ως δάπεδο τον φυσικό βράχο (ασβεστόλιθο) και περιείχε, μεταξύ άλλων, πλήθος λίθινων εργαλείων και μικροαντι-

κειμένων. Σημαντικότατο αρχιτεκτονικό στοιχείο που προέκυψε από την τελευταία ανασκαφή είναι αναμφισβήτητα το βόρειο πρόπυλο του Κτηρίου Γ, το οποίο περιλαμβάνει θυρωρείο και δύο κρυπτές εισόδους, εξωτερική και εσωτερική.

Εικ. 1. Σαλαμίς, Κανάκια, Κτήριο Γ. Αποψη τμήματος της βόρειας πτέρυγας, από δυσμάς.

Εικ. 2. Σαλαμίς, Κανάκια. Κάτοψη του κεντρικού ανακτορικού κτηρίου (Γ), μετά την ανασκαφή του 2007.

Η πρώτη, με λίθινο κατώφλι, βρέθηκε φραγμένη (κτισμένη), όπως ακριβώς έχει διαπιστωθεί και για τις άλλες εισόδους του Κτηρίου Γ, την κύρια (ανατολική) και τη βοήθητική (νότια). Τα φράγματα των τριών εισόδων συνιστούν, αναμφίβολα, απτές και μοναδικές μαρτυρίες από τη φάση της εκκένωσης και “κατάργησης” του κεντρικού ανακτορικού κτηρίου, λίγο μετά το 1200 π.Χ, στις αρχές της Υστεροελλαδικής III Γ: πρώιμης φάσης.

Χώρος μείζονος σημασίας, που αναγνωρίστηκε με βεβαιότητα κατά την ανασκαφή της βόρειας πτέρυγας, είναι το μικρό ιερό (shrine), ιδιαίτερης μορφής (Εικ. 3), παρά το βόρειο πρόπυλο (πυλαίο ιερό), με μοναδική δυνατότητα πρόσβασης από ευρύ διάδρομο-πέραςμα, που γειτνιάζει και σχετίζεται με το πρόπυλο. Αποτελεί την εστία (focus), ή μία από τις εστίες, της επίσημης λατρείας, εντός του

Εικ. 3. Σαλαμίς, Κανάκια, Κτήριο Γ. Αποψη του ανακτορικού ιερού, από βορράν.

ανακτορικού οικοδομικού συγκροτήματος της ακρόπολης.

Πρόκειται για πολύ ιδιαίτερο χώρο, επιμελημένης κατασκευής, με ασβεστομένο δάπεδο (όπως και αυτό του περάσματος), και με διακριτή αυτονομία. Είναι μακρόστενο, διμερές, συνολικού μήκους 3,50 μ. και μεγίστου πλάτους, στη βόρεια πλευρά, 1,40 μ., με το πλάτος του να μειώνεται σημαντικά προς την είσοδο, εύρους 0,90 μ., που βρίσκεται στη νότια πλευρά. Αποτελείται από στενό προθάλαμο (πρώτο τμήμα) και βαθύτερο τμήμα (άδυτον), όπου θα υπήρχαν, ίσως, τα σύμβολα λατρείας (είδω-

λα). Στο πρώτο τμήμα, αριστερά και δεξιά, διατηρούνται κατασκευές με προφανή λατρευτικό προορισμό: κτιστή ημικυκλική εξέδρα-τράπεζα και κυβόλιθος-βωμός. Ακουμπισμένο στην εξέδρα βρέθηκε ένα χάλκινο επίμηκες έλασμα, μήκους 23,5 εκ., αναθηματικού, πιθανότατα, χαρακτήρα.

Όσον αφορά στο μικρό μέγεθος και στη λειτουργία του, το ιερό του Κτηρίου Γ έχει εμφανή συγγένεια με κάποια (ελάχιστα) ιερά μικρών διαστάσεων, που έχουν αναγνωρισθεί σε μείζονα Μυκηναϊκά κέντρα: στην Κάτω Ακρόπολη της Τίρυνθος (Δωμ. 117-110-110 α), στο Ανάκτορο του Νέστορος στην Πύλο (Δωμ. 93) και στην Φυλακωπή της Μήλου (Ανατολικό Ιερό).

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει, επίσης, ο εντοπισμός ενός ακέραιου πήλινου λουτήρα (ασαμίνθου), γνωστού τύπου, μήκους 1,40-1,50 μ., σε εσωτερική γωνία ακραίου χώρου της βόρειας πτέρυγας (βλ. και σχέδιο στην κάτοψη από τον Γ. Νάκα), ο οποίος, με τη συνέχιση της ανασκαφής, μπορεί να αποδειχθεί λουτρό.

Πέραν του αναθηματικού χάλκινου ελάσματος, στα κινητά ευρήματα που σημειώθηκαν στα στρώματα καταστροφής/εγκατάλειψης στους ανασκαφέντες χώρους της βόρειας πτέρυγας συγκαταλέγονται: έξι (6) ακέραια ή σχεδόν ακέραια αγγεία, σημαντική ποσότητα οστράκων, ως επί το πλείστον Υστεροελλαδικών ΙΙΒ-ΙΙΙΓ: πρώιμων χρόνων, 145 λίθινα εργαλεία και μικροαντικείμενα (σφονδύλια και άλλα), πήλινα σφονδύλια και άλλα μικροαντικείμενα, ένα πήλινο μικρογραφικό ειδώλιο τύπου Φ (παιδικής μορφής;) και ένα λεπτό σπειροειδές μολύβδινο έλασμα. Αξιοση-

μείωτη είναι και η παρουσία σημαντικής ποσότητας θαλασσίων οστρέων, σε όλη την επίχωση, σε μία από τις αποθήκες.

Συντήρηση, προστασία, ανάδειξη μνημείων

Κατά το 2007 προωθήθηκε σημαντικά και το έργο στους τομείς της συντήρησης και προστασίας των αποκαλυπτόμενων μνημείων και της διαμόρφωσης του αρχαιολογικού χώρου. Στο έργο αυτό ουσιώδη αρωγή προσέφερε φέτος και ο Όμιλος Ανάδειξης Μνημείων Σαλαμίνας “Ακάμας”.

Στην περιοχή του Ανατολικού (Βιοτεχνικού) Συγκροτήματος ΙΑ-ΙΒ-ΙΔ εξελίχθηκαν, από ειδικευμένο προσωπικό, εργασίες στερέωσης και προστασίας των τοίχων του μεγάλου βαθμιδωτού Κτηρίου ΙΔ και ενός τοίχου στη νότια πλευρά του πυλαίου τμήματος του Συγκροτήματος.

Στο πλαίσιο των παραπάνω στερεωτικών εργασιών πραγματοποιήθηκαν, εντός του Κτηρίου ΙΔ, συμπληρωματικές ανασκαφικές διερευνήσεις μικρής εκτάσεως, ενώ κατά τη διάρκεια συμπληρωματικού καθαρισμού, στο ανατολικό άκρον της νότιας πλευράς του Κτηρίου ΙΒ, αποκαλύφθηκε το πρώτο (κατώτερο) τμήμα μνημειακής κλίμακας, που αποτελείται από λίθινες βαθμίδες μήκους 0,80-0,90 μ., και εδράζεται σε ισχυρό κρηπίδωμα (Εικ. 4).

Κατά την τελευταία φάση της ερευνητικής περιόδου του 2007 τοποθετήθηκε περίφραξη επιμελούς και ανθεκτικής κατασκευής, από συρματοπλέγμα, γύρω από το Συγκρότημα ΙΑ-ΙΒ-ΙΔ, με περίμετρο 160 μ. περίπου και με δύο θύρες, νοτιοδυτική και βορειοδυτική. Τέλος, διαμορφώθηκε άνετο μονοπάτι για τους επισκέπτες, γύρω από το Ανατολικό Συγκρότημα ΙΑ-ΙΒ-ΙΔ, με πορεία στην εξωτερική πλευρά της περίφραξης και με δυνατότητα παρατήρησης όλων των τμημάτων του και απόκτησης γενικής εποπτείας από τα υψηλότερα σημεία.

Εικ. 4. Σαλαμίς, Κανάκια, Κτήριο ΙΒ. Αποψη της μνημειακής κλίμακας, από τα νοτιοανατολικά.

Επιφανειακή έρευνα

Η επιφανειακή έρευνα ήταν μικρής διάρκειας και εξελίχθηκε στην ευρύτερη περιοχή της ακρόπολης των Κανακίων.

Κατά την όδευση στην κοίτη του μείζονος χειμάρρου της κοιλάδος των Κανακίων, με ρου από ανατολίας προς δυσμάς, παρατηρήθηκαν, σε μεγάλο μήκος, άφθονα, παρασυρμένα προφανώς, θραύσματα κεραμίδων και όστρακα αγγείων Ελληνιστικών-Ρωμαϊκών χρόνων. Προσφέρονται, έτσι, και άλλες μαρτυρίες για την περαιτέρω τεκμηρίωση της ήδη διαπιστωμένης οικιστικής εγκατάστασης (πολίσιματος;) των χρόνων αυτών στην κοιλάδα, με πρόσβαση σε ασφαλές αγκυροβόλιο στο βορειοανατολικό μυχό του Όρμου των Κανακίων.

Στο πλάτωμα που συνάπτεται προς την Μυκηναϊκή ακρόπολη, στα νοτιοανατολικά, συνεχίσθηκε η μελέτη των ορατών μνημείων και άλλων στοιχείων. Στην ευρύτερη περιοχή του κύριου τυμβοειδούς εξάρματος, που τεκμηριώθηκε πέρυσι, αναγνωρίσθηκε η ύπαρξη περιβόλου πάχους 1 μ., με καμπυλοειδή (;) πορεία 60 μ. περίπου. Είναι σαφές ότι ο περιβόλος αυτός ορίζει φυσική εξέδρα από ασβεστολιθικό βράχο (23,50 x 20 μ. και ύψους 1,70 μ.), λατρευτικού, προφανώς, χαρακτήρα, εάν κρίνουμε από τα ορθογώνια λαξεύματα (λατρευτικές κόγχες) στο νότιο/νοτιοανατολικό μέτωπό της, και σε χρήση κατά τους Ελληνιστικούς, ίσως και πρώιμους Ρωμαϊκούς, χρόνους, με βάση τη μαρτυρία της επιφανειακής κεραμεικής.

Από την συνεκτίμηση όλων των δεδομένων, ο περίοπτος αυτός λατρευτικός τόπος των ιστορικών χρόνων, ευρισκόμενος σε άμεση συνάφεια με το Μυκηναϊκό άστυ της Σαλαμίνας, μπορεί προκαταρκτικώς να ταυτισθεί με περιώνυμο τέμενος, το οποίο συνεκφέρεται με την “αρχαία πόλι, την προσωνομασθείσα Κυχρεία”, σε γνωστή επιγραφή από την Ακρόπολη των Αθηνών, η οποία χρονολογείται το αργότερον έως το έτος 100 μ.Χ. (IG II/III 1.2, Αρ. 1035, στ. 32).

Γιάννος Γ. Λώλος

Αν. Καθηγητής

Προϊστορικής Αρχαιολογίας

Σημειώσεις

¹ Βλ. Υ.Α. ΥΠΠΟ/ΓΔΑΠΚ/ΑΡΧ/Α2/Φ33/2417/132/ 21.8.2007.

² Εκπροσωπούμενης δια της αρχαιολόγου Κας Άντας Κάττουλα.

³ Εκπροσωπούμενης δια του αρχαιολόγου κ. Γεωργίου Κακαβά.

⁴ Επί πρωτανείας του Καθηγητή κ. Ιωάννη Γεροθανάση.

⁵ Χάρης στο έντονο ενδιαφέρον του Δημάρχου Σαλαμίνας κ. Σπυρίδωνος Σοφρά και σύσσωμου του Δημοτικού Συμβουλίου.

⁶ Κατά ευγενική παραχώρηση του Δημάρχου Αμπελακίων κ. Μάριου Τραυλού, σταθερού υποστηρικτή των ερευνών από το 1994, σε συναντίληψη με τα μέλη του Τοπικού Συμβουλίου.

STUDY AND PUBLICATION OF POTTERY FROM MYCENAEAN SALAMIS

Progress report for 2007¹

by

Christina Marabea

The study of the pottery from the Mycenaean acropolis at Kanakia, Salamis has been progressing steadily over the past year.

Treatment of pottery:

After the conservation and restoration of the ceramic material² retrieved principally from Buildings IA-IB-ID, the pottery was photographed (e.g. Figs. 1-3) and drawn.

Study of pottery

The study of the pottery has been progressing in two directions:

1. The photographs and drawings were very useful in the process of comparison of the Kanakia material with that from other areas on the Greek Mainland. The precise dating of the abandonment of the acropolis, in the Late Helladic III C: early period (phase 1), was confirmed once more.

2. Considerable progress has been made in the identification of the modes of pottery construction. Characteristic traits of the formation process have been recognised in several pots, or parts of pots. We are now in a position to suggest that there are not substantial differentiations in the construction of the pots of the same shape. In other words, it appears that the pots of each shape, with a few exceptions, are characterised by homogeneity in their manufacture, which, in turn, indicates same pottery traditions.

Fig. 1. Salamis, Kanakia. Upper part of Mycenaean jug.

Fig. 2. Salamis, Kanakia. Restored handmade Mycenaean bowl.

Analytical part of project

On the basis of the macroscopic examination of the pottery that resulted in the definition of basic fabric groups, the author collaborated with Dr. Peter Day (University of Sheffield) and Dr. Vassilis Kilikoglou (N.C.S.R. "Demokritos") for the selection of the samples. The relevant permit by the Greek Ministry of Culture was obtained in February 2007 (permit No. ΥΠΠΟ/ΣΥΝΤ/Φ44/637/12679/2.2.2007). The selection of the samples took place in the Archaeological Museum of Salamis in early March 2007. 90 samples were chosen to be examined, along with 5 samples of lime plaster, and were transferred by Dr. Peter Day to the laboratory of N.C.S.R. "Demokritos" in Athens. The ceramic groups to be analysed include:

1. Tripod cooking pots (e.g. Fig. 3) and jars, as well as lids of Aiginetan gold mica fabric.

2. Two-handled basins, with or without spout, and pithoid jars of the same Aiginetan fabric.

Fig. 3. Salamis, Kanakia. Restored Mycenaean cooking pot.

3. Fragments of pithoid jars of non-Aiginetan fabric.

4. Spouted kraters with burnished slip, and wavy band decoration, well attested in Attica (Fig. 4).

Fig. 4. Salamis, Kanakia. Selection of fragments of spouted kraters with wavy band decoration (for the analytical project).

5. Two handled banded basins with burnished slip and gold mica in the fabric.
6. Closed shapes (amporae/hydriae) with burnished slip, a trait attributed to Attica, and monochrome closed pots with slightly concave base, also known from Attica (Fig. 5).
7. A few sherds from coarse ware stirrup jars.
8. Clay bath-tubs of very distinctive fabric, unparalleled in other vessels. Their use as containers for temporary storage is very plausible, on account of their frequent occurrence in every building on the acropolis.

The inclusion of lime plaster in the analytical project was based on the conjecture that the lime plaster found in two bathtubs in Building IA was used for the covering of the floors of the two *megara* in Building Gamma.

Furthermore, in September 2007, within the context of the 2007 Campaign at Kanakia, clay samples were selected by Dr. Peter Day from clay beds located by the author in southern Salamis. The analysis of the clay samples is ex-

pected to shed some light on the properties of the Salaminian clay, given the lack of such analyses so far. However, it should be borne in mind that the ceramic production on the island, according to existing ethnological researches, seems to have always remained on a very low scale; it was of domestic character.

So far, the thin sections have been made and the NAA samples are ready for irradiation in the N.C.S.R. “Demokritos”. The next stages of the project will be developing in the following months.

Papers

1. “Well-harbourred Salamis, Reaching the Mycenaean acropolis of Salamis from the ports”, in C. Pepe (ed.), *Men, Lands and Seas, L' archeologia nel mare, Atti del Convegno, Napoli, 27-28 Giugno 2006, Quaderni della ricerca scientifica 7*, Università degli studi Suor Orsola Benincasa, Napoli, 2007, 128-137.
2. As a result of the long student occupations of the Greek universities in the first half of 2007, the printing of the collective volume on Salaminian topics (containing a paper by the author, entitled “The abandonment of the Mycenaean acropolis at Kanakia, Salamis: Evidence from Complex IA-IB-ID and other buildings”, in Greek), in the series *Dodone, Annual of the Department of History and Archaeology of the Faculty of Philosophy, University of Ioannina* has been considerably delayed. This volume is now expected to be printed within 2008.
3. “The construction of pots from the Mycenaean acropolis at Kanakia, Salamis: Technological observations”, to be published in an honorary volume.

Christina Marabea
Archaeologist (M.A.)

Notes

¹ Η δημοσιευόμενη εδώ σύντομη έκθεση προόδου κατατέθηκε από την γράφουσα στο Institute for Aegean Prehistory (INSTAP) τον Νοέμβριο του 2007 και αφορά στην πρόοδο της μελέτης κεραμικού υλικού από την ακρόπολη των Κανακίων, στο πλαίσιο της πλήρους δημοσίευσης των αποτελεσμάτων της ανασκαφής, που υποστηρίζεται και από τον παραπάνω φορέα.

² The conservators included Mr. Kostas Vassiliadis, Ms. Margarita Venaki and Ms. Despoina Marsinoupolou who worked in the Salamis Excavation Workroom at Selinia, Salamis.

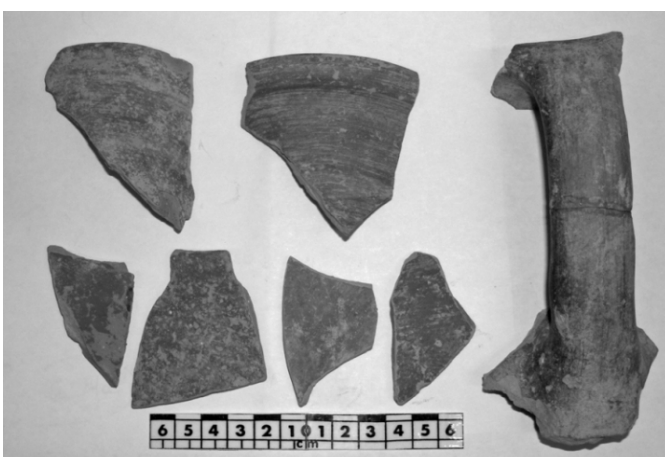

Fig. 5. Salamis, Kanakia. Selection of fragments of closed monochrome pots (for the analytical project).

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ

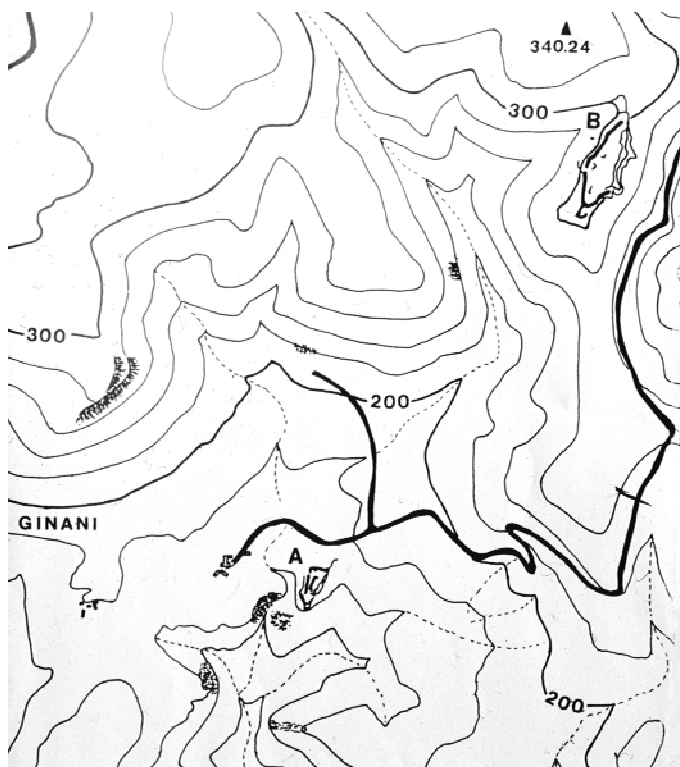
ΓΚΙΝΑΝΙ

του

Γιάννου Γ. Λόλου

Ως ερευνητής της περιοχής του Γκίνανι, παλαιότερα ως βοηθός του αείμνηστου Καθηγητή Δημητρίου Ι. Πάλλα στις πρωτοποριακές επιφανειακές έρευνές του στο υψίπεδο αυτό και σε άλλες περιοχές, και κατά την τελευταία δωδεκαετία ως διευθυντής των ανασκαφών και επιφανειακών ερευνών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων στη νότια Σαλαμίνα, επικεφαλής πολυμελούς ερευνητικής ομάδος, επιθυμώ να παρουσιάσω εδώ, προς ενημέρωση των αναγνωστών του Δελτίου του Ομίλου μας, μία σύνοψη των δεδομένων για τις σημαντικότερες αρχαιότητες των πρώιμων ιστορικών χρόνων που εντοπίζονται στο οροπέδιο του Γκίνανι, στη νότια πλευρά του αρχαίου Ακάμαντος (σημερινής Μάλιζας), μέσα σε αλώβητο φυσικό τοπίο, ιδιαίτερου κάλλους, σε έναν από τους τελευταίους, κυριολεκτικά, παραδείσους της Σαλαμίνας.

Την αρχαιολογική σημασία της περιοχής Γκίνανι πρώτος διέγινωσε ο Καθηγητής Δημ. Ι. Πάλλας. Οι εντατικές επιφανειακές έρευνες του Τομέα Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων στην περιοχή αυτή, υπό την διεύθυνση του υπογραφομένου, από το 1997 και μετά, οι οποίες περιελάμβαναν καθαρισμούς ορατών λειψάνων, αποτυπώ-

Τοπογραφικό σχέδιο της περιοχής Γκίνανι, με τις Ακρόπολεις Α και Β της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου (από Lolos 2001).

σεις, φωτογραφήσεις και περισυλλογή διαγνωστικών επιφανειακών οστράκων και άλλων ευρημάτων και όχι συστηματική ανασκαφή, προσέφεραν την πλήρη αρχαιολογική τεκμηρίωση εκτεταμένης οικιστικής εγκατάστασης στην περιοχή, με την ύπαρξη δύο οχυρωμένων ακροπόλεων (της Ακρόπολης Α στη θέση Κάστρο και της Ακρόπολης Β στη θέση Άσπρη Ράχη) και άλλων οικήσεων, αναλημμάτων και δρόμων (πρωτίστως στον λόφο Βενίστα και αλλού). Επετεύχθη, δε, μετά από συστηματική μελέτη των δεδομένων, η οριστική χρονολόγηση αυτής της μεγάλης εγκατάστασης στην Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου, στο διάστημα από την Ύστατη Μυκηναϊκή/Υπομυκηναϊκή έως την Γεωμετρική εποχή (τέλη 12^{ου}/αρχές 11^{ου}-8^{ου} αι. π.Χ.).

Επιθυμώ να τονίσω ότι στο Γκίνανι τεκμηριώνεται ένα ολοκληρωμένο οικιστικό σύστημα, το οποίο περιλαμβάνει σύνολο μνημείων και στοιχείων με χρονολογική ομοιογένεια που συνιστούν ενότητα, σχεδόν μοναδικό, λόγω της εξαιρετικής διατήρησής του, από την Ελλάδα της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου. Και εξόχως σημαντικό για την μελέτη της ιστορίας και του πολιτισμού της Σαλαμίνας, ιδιαίτερα όσον αφορά στην παρακολούθηση των εξελίξεων μετά την κατάρρευση της ανακτορικής εξουσίας και την εγκατάλειψη της Μυκηναϊκής πρωτεύουσας (έδρας, κατά παράδοση, των Αιακιδών και του Τελαμώνιου Αίαντος) στα Κανάκια, στη νοτιοδυτική ακτή. Εκφράζω, ακόμη, την βεβαιότητα ότι μελλοντικές συστηματικές ανασκαφές σε εντοπισμένες αρχαιολογικές θέσεις της περιοχής θα αποδόσουν ευρήματα που θα γεμίσουν ένα μουσείο.

Ως αποτέλεσμα πολυετών ερευνών πεδίου, το οροπέδιο Γκίνανι έχει βρει την θέση του στην Ελληνική και διεθνή αρχαιολογική βιβλιογραφία. Καταγράφονται ήδη εικοσιπέντε (25) και πλέον επιστημονικές δημοσιεύσεις, ανακοινώσεις και μνείες που αναφέρονται σε θέματα αρχαιολογίας του οροπεδίου. Πέραν του υπογραφομένου, η σημασία των δύο οχυρωμένων ακροπόλεων και των άλλων οικήσεων στην περιοχή έχει εκτιμηθεί και τονισθεί και από άλλους συναδέλφους, διακεκριμένους επιστήμονες, ειδικούς στην αρχαιολογία της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου, όπως τους καθηγητές Βάσο Καραγιώργη, Νότα Κούρου και Donald C. Haggis. Επίσης, μεμονωμένα κινητά ευρήματα από τις έρευνες του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων στο Γκίνανι έχουν

Άποψη του δυτικού τμήματος του οροπεδίου Γκίνανι, με τον ναΐσκο του Αγ. Γεωργίου στην περιοχή του Μεσαιωνικού οικισμού, από τα βόρεια (Φωτ. Π. Βελτανισιάν, 1999).

ήδη επιλεγεί για μόνιμη έκθεση στο υπό διαμόρφωση νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Σαλαμίνας.

Με βάση το περιεχόμενο και το πνεύμα της Υπουργικής Απόφασης (ΦΕΚ 1065 Β/14.7.2004) για την κήρυξη του Γκίνανι Σαλαμίνας ως αρχαιολογικού χώρου, είναι βέβαιον ότι η εγκατάσταση βιοτεχνικής ή άλλης οχλούσας μονάδος στην περιοχή, εάν υλοποιείτο, θα είχε καταστροφικές επιπτώσεις σε αρχαιότητες μείζονος σημασίας και θα αποτελούσε βάνανση επέμβαση και χαίνουσα πληγή στο άφθαρτο ευτυχώς, ακόμη, φυσικό περιβάλλον του οροπεδίου. Η πράξη κήρυξης του χώρου από το Υπουργείο Πολιτισμού το 2004 έχει ακριβώς ως στόχο την προστασία και διατήρηση του μνημειακού πλούτου της περιοχής, μέσα στο περιβάλλον του, με προφανές κέρδος

για την επιστήμη, την Ελληνική ιστορία και τις επόμενες γενεές.

Γιάννος Γ. Λώλος

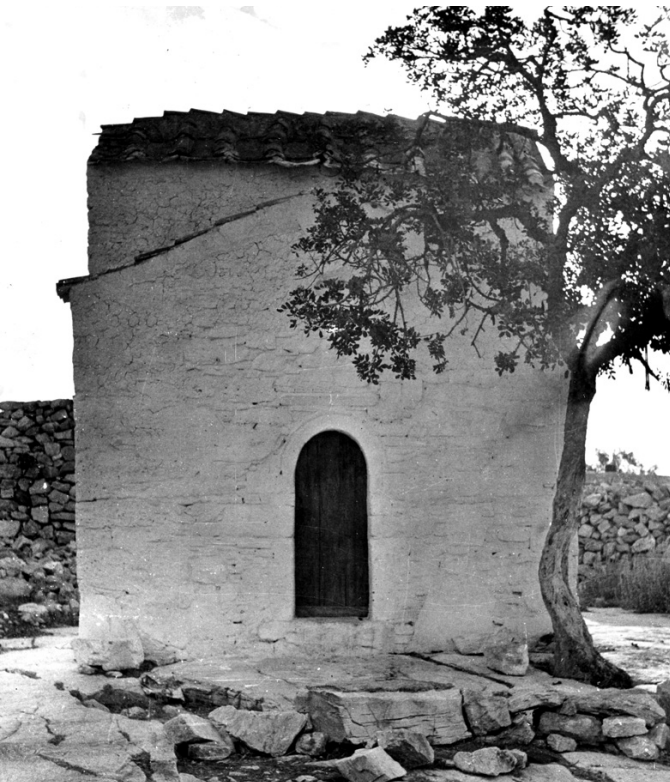
Αν. Καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας

Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Θέσεις και μνημεία αρχαίων χρόνων

1. F. Burkhalter και A. Philippa-Touchais, "Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce en 2001-2002", *BCH* 127, 2003, 732-733 (Salamine).
2. D. C. Haggis, σχόλιο στο V. Karageorghis και Chr. E. Morris (επιμ. έκδ.), *Defensive Settlements of the Aegean and the Eastern Mediterranean after c. 1200 B.C., Proceedings of an International Workshop held at Trinity College, Dublin, 7th-9th May, 1999*, Nicosia 2001, 135.
3. V. Karageorghis, "Patterns of Fortified Settlements in the Aegean and Cyprus c. 1200 B.C.", στο V. Karageorghis και Chr. E. Morris (επιμ. έκδ.), *Defensive Settlements of the Aegean and the Eastern Mediterranean after c. 1200 B.C., Proceedings of an International Workshop held at Trinity College, Dublin, 7th-9th May, 1999*, Nicosia, 2001, 5-6.
4. Β. Καραγιώργης, *Κύπρος: Το σταυροδρόμι της Ανατολικής Μεσογείου 1600-500 π.Χ.*, Εκδόσεις Καπόν, Αθήνα 2002, 84, 86.
5. Β. Καραγιώργης, "Από το νησί στην πόλη Σαλαμίνα" στην Εφημ. Ο *Φιλελεύθερος* (Λευκωσία), 12 Απριλίου 2006.
6. N. Kourou, "Tenos-Xobourgo: A New Defensive Site in the Cyclades", στο V. Karageorghis και Chr. E. Morris (επιμ. έκδ.), *Defensive Settlements of the Aegean and the Eastern Mediterranean after c. 1200 B.C., Proceedings of an International Workshop held at Trinity College, Dublin, 7th-9th May, 1999*, Nicosia, 2001, 185.
7. Y. G. Lolos, "Notes on Salaminian Harbours", στο H. Tzalas (επιμ. έκδ.), *TROPIS III: 3rd International Symposium on Ship Construction in Antiquity, Athens, 24-27 August 1989*, Athens, 1995, 296-297.

Γκίνανι. Ο σταυρεπίστεγος ναΐσκος του Αγ. Γεωργίου του 15ου αιώνα, σε φωτογραφία του 1964 (από το αρχείο του Κ. Γαβριήλ).

8. Y. G. Lolos, "Late Cypro-Mycenaean Seafaring: New Evidence from Sites in the Saronic and the Argolic Gulfs", στο V. Karageorghis και D. Michaelides (επιμ. έκδ.), *Proceedings of the International Symposium Cyprus and the Sea, organised by the Archaeological Research Unit of the University of Cyprus and the Cyprus Ports Authority, Nicosia, 25-26 September 1993*, Nicosia 1995, 65-66.
9. Y. G. Lolos, "Aiantos polis: New Evidence for Mycenaean Presence on the Island of Salamis", στο E. De Miro, L. Godart και A. Sacconi (επιμ. έκδ.), *Atti e Memorie del Secondo Congresso Internazionale di Micenologia, Roma-Napoli, 14-20 Ottobre 1991*, Rome, 1996, 1244-1245.
10. Γ. Γ. Λώλος, "Σπήλαιον ἀναπνοὴν ἔχον ἐς τὴν θάλασσαν: Το Σπήλαιο του Ευριπίδη στη Σαλαμίνα", *Δωδώνη, Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολῆς του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, Τόμος 26, 1997 (έκδ. 1999), 297.
11. Y. G. Lolos, "Dark Age Citadels in Southern Salamis", στο V. Karageorghis και Chr. E. Morris (επιμ. έκδ.), *Defensive Settlements of the Aegean and the Eastern Mediterranean after c. 1200 B.C., Proceedings of an International Workshop held at Trinity College, Dublin, 7th-9th May, 1999*, Nicosia, 2001, 115-136.
12. Γ. Γ. Λώλος, "Το Μυκηναϊκό άστρ της Σαλαμίνας", στο E. Κονσολάκη-Γιαννοπούλου (επιμ. έκδ.), *Έπαθλον: Αρχαιολογικό Συνέδριο προς τιμήν του Αδώνιδος Κ. Κύρου, Πόρος, 7-9 Ιουνίου 2002*, Τόμος Α', Αθήνα 2007, 226, 231.
13. Y. G. Lolos, "Cypro-Mycenaean Relations ca. 1200 B.C.: Point Iria in the Gulf of Argos and Old Salamis in the Saronic Gulf", στο N. Chr. Stampolidis και V. Karageorghis (επιμ. έκδ.), *ΠΛΟΕΣ, Sea Routes, Interconnections in the Mediterranean 16th-6th c. B.C., Proceedings of the International Symposium held at Rethymnon, Crete, September 29th-October 2nd 2002*, Published by the University of Crete and the A. G. Leventis Foundation, Athens 2003, 113.
14. Γ. Γ. Λώλος, "Το Σπήλαιο του Ευριπίδη στη Σαλαμίνα: Η Προϊστορία του χώρου", στο Ελ. Κονσολάκη-Γιαννοπούλου (επιμ. έκδ.), *Αργοσαρωνικός, Πρακτικά του 1^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αργοσαρωνικού, Πόρος, 26-29 Ιουνίου 1998, Τόμος Α'*, Δήμος Πόρου, Αθήνα, 2003, 97.
15. Γ. Γ. Λώλος, "Δέκα χρόνια ερευνών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων στη νότια Σαλαμίνα: Θέσεις και μνημεία της Εποχής του Χαλκού και της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου", *Συνέδριο της Β' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων: Το έργο μίας δεκαετίας 1994-2003, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 18-20 Δεκεμβρίου 2003*, Περιλήψεις ανακοινώσεων, 62.
16. Γ. Γ. Λώλος, "Σαλαμίνα", στο Α. Γ. Βλαχόπουλος (επιμ. έκδ.), *Αρχαιολογία, Νησιά του Αιγαίου*, Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα, Αθήνα, 2005, 176, 180.
17. Y. G. Lolos, "Salamis", στο A. G. Vlachopoulos (επιμ. έκδ.), *Archaeology, Aegean Islands*, Melissa Publishing House, Athens, 2006, 176, 180.
18. Γ. Γ. Λώλος και Δ. Ν. Σακκάς, "Σημεία κεραμέων, σύμβολα και σφραγίσματα από τρεις Σαλαμινακές ακροπόλεις", *Δωδώνη, Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολῆς του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, Τόμος 33, 2004, 25-26, 41-48, 51-57, 72-76.
19. Y. G. Lolos, C. Marabea και V. Oikonomou, "Ajax's capital. The seat of the maritime kingdom of Salamis", στο C. Pepe (επιμ. έκδ.), *Men, Lands and Seas, L'archeologia nel mare, Quaderni della ricerca scientifica* 7, Università degli studi Suor Orsola Benincasa, Napoli, 2007, 116-117, 124-125, 127.
20. Α. Μαρή, *Η Νεολιθική Εποχή στο Σαρωνικό, Μαρτυρίες για την χρήση του Σπηλαίου του Ευριπίδη στην Σαλαμίνα με βάση την κεραμική της Νεώτερης και Τελικής Νεολιθικής*, Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Οκτώβριος 2002, 294-295.
21. Α. Μαρή, "Η Νεολιθική Σαλαμίνα", στο Ε. Κονσολάκη-Γιαννοπούλου (επιμ. έκδ.), *Έπαθλον: Αρχαιολογικό Συνέδριο προς τιμήν του Αδώνιδος Κ. Κύρου, Πόρος, 7-9 Ιουνίου 2002*, Τόμος Α', Αθήνα 2007, 78-79.
22. Α. Μαρή, "Νεολιθικά ειδώλια, κοσμήματα και λίθινα μικροαντικείμενα από το Σπήλαιο του Ευριπίδη", στο Α. Βλαχόπουλος και Κ. Μπίρταχα (επιμ. έκδ.), *Αργοναυτής: Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Χρίστο Γ. Ντούμα*, Αθήνα 2003, 41-42, 49-50.
23. Δ. Ι. Πάλλας: "Αρχαιολογικές επισημάνσεις στη Σαλαμίνα", *ΑΔ* 42, 1987, Μελέτες (έκδ. 1994), 180-185, 228.
24. G. Touchais *et al.*, "Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce en 1996 et 1997", *BCH* 122, 1998, 744-746 (Salamine).
25. G. Touchais, S. Huber και A. Philippa-Touchais, "Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce en 1999", *BCH* 124, 2000, 790 (Salamine).
26. G. Touchais, S. Huber και A. Philippa-Touchais, "Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce en 2000", *BCH* 125, 2001, 811 (Salamine).

Θέσεις και μνημεία Μεσαιωνικών χρόνων

27. Π. Βελτανισιάν, "Ο Μεσαιωνικός οικισμός του Γκίβανι" (σε πέντε συνέχειες), στο περ. *Ρυθμοί της Σαλαμίνας*, Τεύχη 4-8, 2001-2002.
28. Γ. Κακαβάς, "Η περιοχή του Αιαντείου στη νότια Σαλαμίνα και τα μνημεία της", στο *Σαλαμίνα, Βυζαντινά και Μεταβυζαντινά μνημεία*, Λεύκωμα Αρ. 2, Όμιλος "Ακάμας", 2008.

ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ 1985-2007

της

Ιφιγένειας Δεκουλάκου

Εισαγωγή

Η αρχαιολογική έρευνα στην Σαλαμίνα δεν είχε προχωρήσει για μεγάλο χρονικό διάστημα, λόγω έλλειψης οικονομικών μέσων και προσωπικού. Η οικοδομική δραστηριότητα όμως που αναπτύχθηκε τις τελευταίες δεκαετίες, σε όλες σχεδόν τις περιοχές του νησιού, επέβαλε την διενέργεια σωστικών ανασκαφών από την Αρχαιολογική Υπηρεσία, οι οποίες προχωρούσαν πάντοτε με αργούς ρυθμούς και πενιχρά μέσα. Μεγάλη βοήθεια προσέφερε έως σήμερα στην συνέχιση και ολοκλήρωση των ανασκαφών αυτών η χορήγηση, κάθε χρόνο, οικονομικής ενίσχυσης εκ μέρους των Ιδρυμάτων Ι. Φ. Κωστοπούλου και Ψύχα, τα οποία ευχαριστώ για την συνδρομή τους στην έρευνα αυτή. Ευχαριστώ επίσης τους αρχαιολόγους Μ. Παπαγεωργίου, Ν. Βάσιου, Δ. Σακκά και Γ. Χαιρετάκη, οι οποίοι εκ περιτροπής βοήθησαν στις ανασκαφές της Σαλαμίνας, καθώς και τον συντηρητή Π. Δεδεβέση για την συντήρηση των μαρμάρινων και πήλινων ευρημάτων.

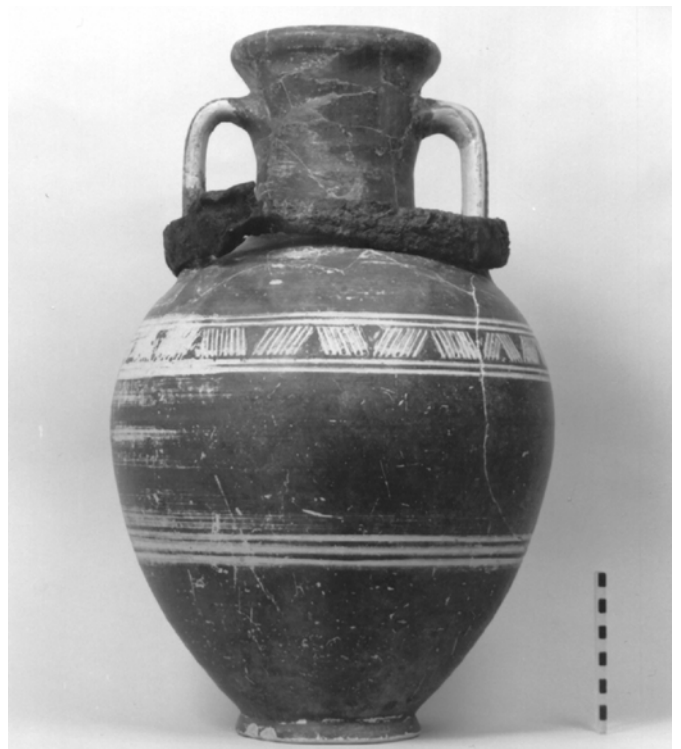
Κούλουρη-Τσάμη

Από τις σημαντικότερες σωστικές ανασκαφές, των ετών αυτών στην Σαλαμίνα, ήταν η έρευνα του γεωμετρικού νεκροταφείου, στο βορειοανατολικό άκρο της Κούλουρης, στην περιοχή του Τσάμη, στην οδό Θερμοπυλών. Βρέθηκαν πυρές και λάκκοι με τεφροδόχα αγγεία καθώς και συστάδα τάφων λακκοειδών και κιβωτιόσχημων. Από τους τάφους προέρχεται μεγάλος αριθμός αγγείων (περίπου 90) της Πρωτογεωμετρικής, πρώιμης και ώριμης Γεωμετρικής περιόδου εξαιρετικής ποιότητας, που ανήκουν σε εργαστήρια της Αττικής και βρίσκουν παράλληλα στην Αγορά των Αθηνών και στον Κεραμεικό. Στους τάφους βρέθηκαν επίσης χρυσές και χάλκινες περόνες, δύο χάλκινες πόρπες και δύο χάλκινα βραχιόλια, ενώ μέσα σε λάκκο υπήρχε μεγάλος τεφροδόχος αμφορέας, με σιδερένιο ξίφος που είχε τοποθετηθεί λυγισμένο κυκλικά γύρω από το λαιμό του αγγείου. Το ξίφος είχε προφανώς τοποθετηθεί στην πυρά μαζί με τον νεκρό (Εικ. 1). Το εύρημα είναι ιδιαίτερα σημαντικό διότι δεν έχουν βρεθεί έως σήμερα στην Σαλαμίνα νεκροταφεία Γεωμετρικά, εκτός από μεμονωμένους τάφους που είχαν εντοπισθεί στις περιοχές Βορό και Αλώνια. Όπως συμπεραίνεται, από τα έως σήμερα ευρήματα,

ύστερα από την μεγάλη άνθηση που γνώρισε η Σαλαμίνα στην Μυκηναϊκή εποχή – οικισμοί και τάφοι έχουν εντοπισθεί σε πολλές περιοχές – στην Γεωμετρική περίοδο φαίνεται ότι μέρος του πληθυσμού συρρικνώνεται προς το κέντρο του νησιού, μεταξύ της σημερινής Κούλουρης και των Αμπελακίων.

Κολώνες

Στο νότιο άκρο της Σαλαμίνας, στην θέση Κολώνες, στην κορυφή του ακρωτηρίου που δεσπόζει του όρμου, έγινε ανασκαφική έρευνα σε κυκλικό μνημείο στο οποίο αρχαιοκάπηλοι είχαν κάνει λαθρανασκαφή. Μέσα στο μνημείο βρέθηκαν συλημένες δύο μαρμάρινες σαρκοφάγοι και μία πόρινη, καθώς και πυρά των αρχών του 4^{ου} αι. π.Χ. Στην μία από τις σαρκοφάγους είχαν απομείνει, μετά την αρχαιοκαπηλία, θραύσματα από χάλκινη τεφροδόχο κάλπη. Το μνημείο και οι τάφοι χρονολογούνται στο β' τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ. Στην ίδια εποχή, 4^ο αι. π.Χ., ανήκει μεγάλος αναλημματικός τοίχος που βρίσκεται σε απόσταση 200 μ., περίπου βόρεια του μνημείου και ο οποίος περιβάλλει την νότια και την ανατολική πλευρά βραχώδους υψώματος. Θεμελιώσεις της ίδιας εποχής έχουν διατηρηθεί στο άνδρηο

Εικ. 1. Τεφροδόχος αμφορέας της γεωμετρικής εποχής από την περιοχή του Τσάμη Σαλαμίνας.

του αναλήμματος, ενώ στην κορυφή του βράχου, σε μικρό πλάτωμα, διακρίνονται λαξεύματα, πιθανόν κοίτη για την θεμελίωση κτίσματος. Στα πρανή του υψώματος, οι θεμελιώσεις που αποκαλύφθηκαν, είναι μεταγενέστερες και ανήκουν, όπως δείχνει η κεραμική, στον 5^ο-6^ο αι. μ.Χ.

Αμπελάκια-Πούντα

Οι περισσότερες, έως σήμερα, σωστικές ανασκαφικές έρευνες έχουν γίνει στην νότια κλιτύ της χερσονήσου της Πούντας, βόρεια και δυτικά του όρμου των Αμπελακίων, όπου διατηρούνται τα ερείπια της πόλης των ιστορικών χρόνων. Την θέση της αρχαίας πόλης, κατάλοιπα της οποίας είχαν επισημάνει οι περιηγητές Chandler, Dodwell και Leake, προσδιορίζει με σαφήνεια ο Στράβων (Γεωγρ. ΙΧ 1,9): “Την δε νυν εν κόλπω κειμένην επί χερρονησοειδούς τόπου συνάπτοντος προς την Αττικήν”. Τον “χερρονησοειδή τόπο” του Στράβωνα ταύτισε ο Milchhöfer με την χερσόνησο της Πούντας.

Οι ανασκαφές αυτές αποκάλυψαν τμήματα του οικισμού, του οδικού συστήματος και του τείχους της αρχαίας πόλης. Ερείπια των κτιρίων της αρχαίας αγοράς τα οποία περιγράφει ο Πausanias (I 35,3 και 36,1) δεν έχουν έρθει ως σήμερα στο φως με τις ανασκαφές. Δυτικά του όρμου των Αμπελακίων και έξω από το αρχαίο τείχος, εκτείνεται το νεκροταφείο της πόλης το οποίο έφθανε σχεδόν έως την βορειοδυτική πλευρά της ακτής των Παλουκίων. Στο νεκροταφείο αποκαλύφθηκαν ταφικοί περίβολοι, της κλασικής εποχής και πολλοί τάφοι με πλούσια κτερίσματα,

κυρίως αγγεία, μεταξύ των οποίων και λευκές λήκυθοι.

Η πορεία του τείχους της πόλης διαγράφεται από ορατά λείψανα θεμελίων και ερείπια πύργων που σώζονται στην νότια κλιτύ της χερσονήσου της Πούντας. Το ανατολικό σκέλος του τείχους εκτείνεται από την θάλασσα έως την κορυφή του υψώματος, όπως δείχνουν οι λιθοπλίνθοι που διακρίνονται, κατά διαστήματα, στην επιφάνεια του εδάφους και τα θεμέλια ορθογώνιου πύργου που σώζονται στα πρανή. Στην κορυφή του υψώματος ανατολικά από την εκκλησία της Κοίμησης δεσπόζουν τα ερείπια άλλου πύργου (Εικ. 2). Ο πύργος ύψους 2,60 μ., είναι κτισμένος, στους κατώτερους δόμους, από μεγάλες λιθοπλίνθους και στην ανωδομή από ωμές πλίνθους που συνδέονται με κονίαμα. Από τον πύργο αυτό το βόρειο σκέλος του τείχους προχωρεί προς τα δυτικά, κατά μήκος της κορυφογραμμής του διασέλλου, όπως φανερώνουν η διαμόρφωση του εδάφους και ορατοί λιθοπλίνθοι στην επιφάνεια. Από το δυτικό άκρο του διασέλλου το τείχος στρέφει προς τα νότια και ακολουθεί την κατωφέρεια του υψώματος. Στα πρανή σώζονται τα ερείπια ορθογώνιου πύργου κτισμένου επίσης με μεγάλες λιθοπλίνθους. Στην συνέχεια το τείχος περιβάλλει την δυτική πλευρά του όρμου. Στο τμήμα αυτό, ήρθαν στο φως με τις ανασκαφές, τμήμα του δυτικού σκέλους του τείχους, πύργος και πύλη. Όπως συμπεραίνεται από την κεραμική, η αρχική φάση της κατασκευής του τείχους ανήκει στο β' μισό του 5^{ου} αι. π.Χ. Σε μεταγενέστερη φάση, στον 4^ο – 3^ο αι. π.Χ. καταργήθηκε η πύλη του τείχους και στην θέση της

κατασκευάστηκε ο πύργος.

Στο τμήμα που ανασκάφηκε, το τείχος έχει πάχος 2,50 μ., και διατηρείται σε ύψος δύο δόμων. Από το ΝΔ άκρο του όρμου το τείχος φαίνεται πως κατευθυνόταν προς τα ανατολικά και περιέκλειε την νότια πλευρά του αρχαίου λιμένα, όπως δείχνει σειρά λιθοπλίνθων του τείχους που διακρίνεται στην επιφάνεια του εδάφους και σημειώνει ο Milchhöfer. Από εκεί η πορεία του τείχους δεν είναι σαφής.

Εικ. 2. Σαλαμίνα, Χερσόνησος Πούντας. Ερείπια πύργου με πλίνθινη ανωδομή.

Εσωτερικά του τείχους και νότια από την κορυφή του υψώματος της Πούντας, υπήρχαν θεμελιώσεις αρχαίων κτισμάτων τις οποίες, επίσης, σημειώνει ο Milchhöfer. Στην θέση αυτή – δεν γνωρίζουμε ακριβώς σε ποιο σημείο – είχε γίνει μικρή έρευνα από τον Κεραμόπουλλο, ο οποίος βρήκε, όπως αναφέρει, ερείπια μεγάλου κτιρίου, βωμό και στήλη με ψήφισμα θιασωτών της θεάς Βενδίδος του 3^{ου} αι. π.Χ. Από την ίδια θέση προέρχονται άλλα δύο ψηφίσματα θιασωτών, της ίδιας εποχής που δημοσίευσε ο Δραγούμης. Μικρή ανασκαφική έρευνα που επιχειρήσαμε κοντά στην θέση που σημειώνει ο Milchhöfer σε ιδιοκτησία, όπου σώζονταν ορατά αρχαία ερείπια, έφερε στο φως ισχυρό αναλημματικό τοίχο, ενισχυμένο με μεγάλες αντηρίδες, λόγω της κλίσεως του εδάφους. Στο πλάτωμα του αναλήμματος είχε διαμορφωθεί μεγάλος επιμήκης χώρος στο δυτικό άκρο του οποίου υπήρχαν συνεχόμενα με αυτόν δύο μικρότερα δωμάτια, στρωμένα με χαλικωτό δάπεδο.

Στους χώρους αυτούς βρέθηκε μεγάλος αριθμός ενσφραγιστών λαβών Κνυδιακών αμφορέων του 2^{ου} αι. π.Χ., λύχνος του τέλους του 3^{ου} και αρχών 2^{ου} αι. π.Χ., τεμάχια πηλίνων ειδωλίων και δίπλα στην ανασκαφή, σε μπάζα από εκσκαφή για κατασκευή αυθαιρέτου, χρυσό ενώτιο με ολόγλυφη μορφή ερωτιδέα της ελληνιστικής εποχής. Από τον μεγάλο, επιμήκη χώρο της ανασκαφής προέρχονται επίσης τμήματα αναθηματικών αναγλύφων, καθώς και απότμημα ψηφίσματος, η μελέτη των οποίων θα ρίξει φως στην ταύτιση των κτισμάτων αυτών τα οποία, αποτελούν πιθανόν το κατώτερο άνηδρο του ιερού της Βενδίδος.

Εσωτερικά από το δυτικό σκέλος του τείχους, σε απόσταση 150 μ. περίπου δυτικά από τον αρχαίο λιμένα, αποκαλύφθηκαν ερείπια κτισμάτων τα οποία ανήκουν σε περισσότερες οικοδομικές φάσεις (Εικ. 3). Κεραμική του 8^{ου} αι. π.Χ. που βρέθηκε στα βαθύτερα στρώματα της ανασκαφής φανερώνει την ύπαρξη εγκατάστασης στην περιοχή των Αμπελακίων από την γεωμετρική εποχή. Η αρχαιότερη οικοδομική περίοδος αντιπροσωπεύεται από εκτεταμένα ερείπια τα οποία, όπως έδειξε η κεραμική, ανήκουν στα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ. Από την κλασική εποχή, διατηρήθηκαν ελάχιστα λείψανα τοίχων, ενώ μεγάλη έκταση καλύπτουν οι θεμελιώσεις των ελληνιστικών χρόνων στους οποίους ανήκουν δύο κωδωνόσχημες δεξαμενές νερού που συνδέονται μεταξύ τους με πήλινους αγωγούς. Είναι πιθανόν τα κτίσματα της ελληνιστικής εποχής, με τις δεξαμενές και τα πηγάδια να ανήκουν, όπως δείχνει ο με-

γάλος αριθμός σκωριών που βρέθηκαν σε έναν από τους χώρους, σε εργαστήρια εγκατεστημένα κοντά στα τείχη, χαρακτηριστικό γνωστό την εποχή αυτή και από άλλες περιοχές. Στην ρωμαϊκή περίοδο κατασκευάστηκε επάνω στα παλαιότερα κτίσματα, οικοδόμημα από μεγάλες λιθοπλίνθους που προέρχονται από παλαιότερο μεγάλων, προφανώς, διαστάσεων κτίσμα.

Οι κατοικίες εκτεινόταν βόρεια του αρχαίου λιμένα στην νότια κλιτύ της χερσονήσου της Πούντας. Στην περιοχή αυτή οι ανασκαφικές έρευνες έφεραν στο φως λίγα όστρακα 8^{ου} και 7^{ου} αι. π.Χ., λείψανα θεμελιώσεων μικρών πρόχειρων κατασκευών του 6^{ου} αι. π.Χ. και τμήματα συγκροτημάτων κατοικιών, κλασικής και ελληνιστικής εποχής, ορισμένα από τα οποία βρέθηκαν σε σχετικά καλή κατάσταση και εμφανίζουν εξαιρετικά επιμελημένη κατασκευή.

Σώζονται ανδρώνες, στους εσωτερικούς τοίχους των οποίων, διατηρήθηκαν κονιάματα με χρώμα, καθώς και πλακόστρωτα ή χαλικωτά δάπεδα, χώροι λουτρού και πήλινοι λουτήρες. Η τοιχοποιία των οικιών είναι κατά το πολυγωνι-

Εικ. 3. Αμπελάκια, οικ. Ε. Γκιόκα. Τμήμα του δυτικού σκέλους του τείχους (με βέλος) και ερείπια κτισμάτων εσωτερικά της οχύρωσης.

κό ή το ψευδοϊσόδομο σύστημα, με βύσματα στα κενά, χαρακτηριστική των κατασκευών της κλασσικής και ελληνιστικής εποχής που παρατηρείται σε κατοικίες της ίδιας εποχής, στην Αττική, όπως στην Αθήνα, Πειραιά, Βάρη κ.ά. Σε ορισμένες από τις κατοικίες, η ανωδομή είχε κατασκευασθεί από ωμές πλίνθους, όπως και στον πύργο του τείχους που αναφέρθηκε. Λείψανα θεμελιώσεων αρχαίων κτισμάτων, τα οποία έχουν κατακλυσθεί από την θάλασσα, λόγω ανόδου της στάθμης, είναι ορατά μέσα στον όρμο των Αμπελακίων.

Πολεοδομικό σχέδιο

Η επικλινή διαμόρφωση του εδάφους, στην νότια κλιτύ της χερσονήσου της Πούντας η οποία καταλήγει στον αρχαίο λιμένα, υπαγόρευσε κατ' ανάγκην, τον ενιαίο προσανατολισμό των αρχαίων κτισμάτων, όπως και του οδικού δικτύου. Τα κτίσματα έχουν οικοδομηθεί σε ανδηρωτή διάταξη και οι κύριοι άξονές τους δείχνουν προσανατολισμό, από Β-Ν και από Α-Δ. Τον προσανατολισμό Β-Ν ξαναβρίσκουμε στον άξονα τμήματος δρόμου, πλάτους 2 μ., που είχε εντοπισθεί παλιά κοντά στη λεωφόρο Σαλαμίνας (σημερινή Λεωφ. Ελ. Βενιζέλου), στα πρανή της Πούντας, ανάμεσα σε παρόδια αρχαία κτίσματα και κατευθυνόταν προς τον αρχαίο λιμένα.

Από τα στοιχεία αυτά είχαμε υποθέσει τότε ότι τα οικοδομικά τετράγωνα, στην περιοχή αυτή της πόλης, είχαν ορθογώνια διαίρεση και ότι το ρυμοτομικό σχέδιο ήταν κατά το ιπποδάμειο σύστημα. Η υπόθεση αυτή επιβεβαιώθηκε από την ανεύρεση, κατά τις πρόσφατες ανασκαφές, τμήματος άλλου δρόμου, βορειοανατολικά του πρώτου και σε μικρή απόσταση από αυτόν. Ο δρόμος αυτός, πλάτους 5.50 μ., κοντά στην διασταύρωση των οδών Ευρυσάκου και Τεύκρου, διασχίζει τον αρχαίο οικισμό – παρόδια κτίσματα σώζονται και στις δύο πλευρές του δρόμου – και έχει κατεύθυνση από Α-Δ. Όπως συμπεραίνεται οι δρόμοι ακολουθούσαν την κλίση του εδάφους, με κατεύθυνση Β-Ν, δηλαδή προς τον αρχαίο λιμένα και διασταυρώνονταν με καθέτους που είχαν κατεύθυνση Α-Δ. Οι κάθετοι δρόμοι προσαρμόζονταν στην διαμόρφωση χαμηλών ανδίων και ορισμένοι από αυτούς οδηγούσαν, έξω από το τείχος, προς τα δυτικά, προς την ενδοχώρα της Σαλαμίνας, αφού προηγουμένως, διέσχισαν το νεκροταφείο της αρχαίας πόλης.

Σημειώσεις

- ¹ Δεκουλάκου 1991, 71, Πίν. 39. Δεκουλάκου 2003, 29-31, Πίν. 34-39.
- ² Δεκουλάκου 2001, 129-158.
- ³ Δεκουλάκου 2003, 29-31, Πίν. 40-44.
- ⁴ Milchhöfer 1895.
- ⁵ Taylour 1997, 109-111.
- ⁶ Δεκουλάκου 1985, 53-54, Πίν. 15 α, 1986, 16-18, Πίν. 33-36. 1988, 75-76, Πίν. 45-46. 2003, 30-31, Εικ. 18-20.
- ⁷ Δεκουλάκου 1992, 60-61. Taylour 1997, 113-114.
- ⁸ Κεραμόπουλλος 1917, 484. 1923, 112-114.
- ⁹ Δραγούμης 1915, 1-4.
- ¹⁰ Δεκουλάκου 2003, 29-31, Εικ. 15.
- ¹¹ Δεκουλάκου 1987, 68, Πίν. 40 β -41.
- ¹² Δεκουλάκου 2003, 30-31.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Δεκουλάκου, Ι. 1985-1992:

ΑΔ 40 (1985) Β1, 53-54.

ΑΔ 41 (1986) Β1, 16-18.

ΑΔ 42 (1987) Β1 68.

ΑΔ 43 (1988) Β1, 75-79.

ΑΔ 46, (1991) Β1, 71.

ΑΔ 47 (1992) Β1, 60-61.

Δεκουλάκου, Ι. 2001: “Κυκλοτερές ταφικό μνημείο στις Κολώνες Σαλαμίνας”, *ΑΕ* 129-158.

Δεκουλάκου, Ι. 2003: “Ανασκαφικές έρευνες στην Σαλαμίνα”, στο Ελ. Κονσολάκη-Γιαννοπούλου (επιμ.), *Αργοσαρωνικός, Πρακτικά 1^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αργοσαρωνικού, Πόρος 26-29 Ιουνίου 1998, Τόμος Β*, Αθήνα, 29-44.

Δραγούμης, Στ. 1915: “Ψήφισμα θιασωτών Βενδίδος εν Σαλαμίनि”, *ΑΕ* 1-4.

Κεραμόπουλλος, Α. 1917: “Θηβαϊκά” *ΑΔ* 3, 484

Κεραμόπουλλος, Α. 1923: *Ο Αποτυμπανισμός*, Αθήνα.

Milchhöfer, Α. 1895: *Karten von Attika, Heft 7-8*, Berlin.

Taylour, Μ. G. 1997: *Salamis and the Salaminioi*, Amsterdam.

Η ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ ΑΠΟ ΤΟ ΑΜΠΕΛΑΚΙ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ: Πρώτη Παρουσίαση του

Γιάννη Χαιρετάκη

Οι σωστικές ανασκαφικές έρευνες που διεξήχθησαν τις τελευταίες δεκαετίες από την Εφορεία Αρχαιοτήτων (Β' ΕΠΚΑ, ΚΣΤ' ΕΠΚΑ) υπό τη διεύθυνση της Δρος Ιφ. Δεκουλάκου, με την οικονομική ενίσχυση των Ιδρυμάτων Ι. Φ. Κωστοπούλου και Ψύχα, έφεραν στο φως σημαντικά κατάλοιπα της πόλης των ιστορικών χρόνων στο Αμπελάκι της Σαλαμίνας και έδωσαν ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την κατοίκηση της περιοχής από τον 8^ο αι. π.Χ. έως και τα Πρωτοβυζαντινά χρόνια.

Στο πλαίσιο της μελέτης του υλικού γίνεται προσπάθεια να συστηματοποιηθεί η εργασία καταγραφής μέσα από φωτογραφική-σχεδιαστική αποτύπωση και χρονολογική τεκμηρίωση. Η καταγραφή, από τον γράφοντα, και η συντήρηση του υλικού, από τον έμπειρο συντηρητή αρχαιοτήτων Π. Δεδεβέση, γίνεται με την οικονομική υποστήριξη των Ιδρυμάτων Ι. Φ. Κωστοπούλου και Ψύχα. Στο παρόν Δελτίο παρουσιάζονται δείγματα από αυτήν την εργασία (Εικ. 1-3). Παράλληλα, υπό έκδοση είναι και άρθρο που αφορά σε έναν μικρό μελανόμορφο χου (Εικ. 2) από το οικόπεδο Γκικόκα.

Θέλω να ευχαριστήσω την κα Ιφ. Δεκουλάκου για τα χρόνια της συνεργασίας μας, καθώς και τους Π. Δεδεβέση, Μ. Zoto, Β. Σαλαμάνη, Ορ. Φραντζή και Χ. Αζαζι. Επίσης τη συνάδελφο Χρ. Μαραμπέα για τις γόνιμες συζητήσεις μας και πρωτίστως τον Καθηγητή Γ. Λώλο. Τέλος, ευχαριστίες οφείλω στην ΚΣΤ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, και προσωπικά στην κα Α. Κάττουλα, υπεύθυνη αρχαιολόγο νήσου Σαλαμίνας, καθώς και στους

φύλακες του Μουσείου Σαλαμίνας Ε. Μουτζούρη και Β. Σκαλιώτη, για κάθε διευκόλυνση στην καταγραφή και μελέτη του υλικού.

Εικ. 2. Αμπελάκι Σαλαμίνας. Μελανόμορφος χους από το οικόπεδο Γκικόκα (πρώτο ήμισυ 5^{ου} αι. π.Χ.).

Βιβλιογραφικές αναφορές

Δεκουλάκου, Ιφ. 2003α: "Ανασκαφικές έρευνες στην Σαλαμίνα", στο Ελ. Κονσολάκη-Γιαννοπούλου (επιμ. έκδ.), *Αργοσαρωνικός, Πρακτικά 1^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αργοσαρωνικού, Πόρος 26-29 Ιουνίου 1998, Τόμος Β*, Αθήνα, 29-44.

Δεκουλάκου, Ιφ. 2003β: "Σωστικές ανασκαφικές έρευνες στην Σαλαμίνα", *Β' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Το έργο μιας δεκαετίας, 1994-2003, Περίληψεις ανακοινώσεων*, 18-20 Δεκεμβρίου 2003, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 11.

Χαιρετάκης, Γ.: "Μελανόμορφος χους από την κλασική Σαλαμίνα", στο Γ. Λώλος (επιμ. έκδ.), *Σαλαμινιακές Έρευνες Ι, Δωδώνη, Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, Παράρτημα (υπό έκδοση).

Εικ. 1. Αμπελάκι Σαλαμίνας. Αγγεία από το οικόπεδο Γκικόκα (6^{ου} - 4^{ου} αι. π.Χ.).

Εικ. 3. Αμπελάκι Σαλαμίνας. Αγγεία από το οικόπεδο Ζούγρη (ύστερος 6^{ου} - 3^{ου} αι. π.Χ.).

ΣΚΗΝΗ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ ΣΕ ΟΣΤΡΑΚΟ ΑΠΟ ΤΟ ΑΜΠΕΛΑΚΙ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ

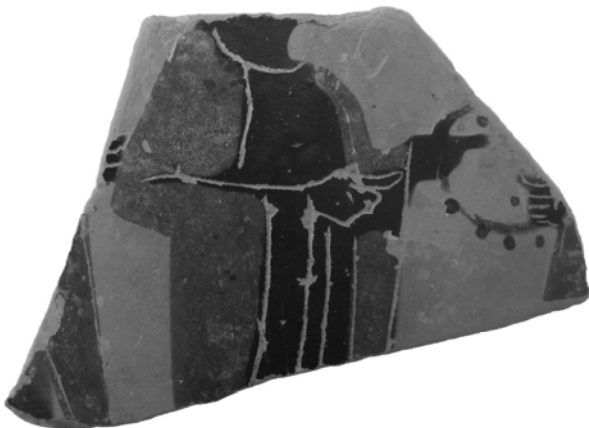
του

Γιάννη Χαιρετάκη

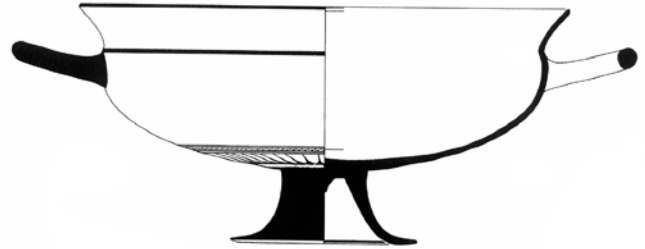
Το όστρακο από μελανόμορφο αγγείο (Εικ. 1), με αριθμό ανασκαφής Πβ31, προέρχεται από το οικόπεδο ιδιοκτησίας Ζούγρη στη νότια κλιτύ του λόφου της Πούντας στον όρμο των Αμπελακίων.¹ Η ανασκαφική έρευνα που διεξήχθη το καλοκαίρι του 2006 υπό τη διεύθυνση της Δρος Ιφ. Δεκουλάκου, με την οικονομική ενίσχυση των Ιδρυμάτων Ι. Φ. Κωστοπούλου και Ψύχα, έδωσε σημαντικές πληροφορίες για την πρώιμη κατοίκηση του χώρου. Αν και το όστρακο αυτό δεν βρέθηκε σε κλειστό στρώμα, αλλά εντοπίστηκε σε στρώμα ισοπέδωσης χώρου για την κατασκευή μεταγενέστερου αγωγού,² εντούτοις αποτελεί αδιάσειστο μάρτυρα για την κατοίκηση και της νότιας κλιτύς του λόφου της Πούντας τον 6^ο αι. π.Χ. αλλά και για την ποιότητα της αττικής κεραμικής που εισαγόταν στη Σαλαμίνα.

Στο όστρακο από το Αμπελάκι διακρίνονται τμήματα τριών μορφών, με μεσαία τη μορφή μιας γυναίκας, που στρέφει το σώμα της προς τα δεξιά. Σώζεται ο κορμός της, με πέπλο και ιμάτιο. Τα χέρια της είναι λυγισμένα και με το αριστερό κρατά στεφάνι. Στα δεξιά της σώζεται τμήμα άλλης μορφής, από την οποία διακρίνεται τμήμα της ενδυμασίας και το δεξί χέρι που κρατά το ίδιο στεφάνι. Στα αριστερά της γυναικείας μορφής και πίσω της διακρίνεται τμήμα του ιματίου τρίτης μορφής.

Με ερυθρό-ιώδες χρώμα αποδίδονται τα ιμάτια, ενώ με εγχαράξεις οι λεπτομέρειες των ενδυμάτων. Φέρει εσωτερικά γάνωμα, αρκετά απολεπισμένο, και η διατομή του

Εικ. 1. Όστρακο με σκηνή συμποσίου από το Αμπελάκι Σαλαμίνας.

Εικ. 2. Παράδειγμα κύλικας τύπου Σιάννων του Ζωγράφου του Malibu (Μουσείο Τάραντα, αρ. 110338).

παραπέμπει σε ανοικτό σχήμα, κύλικα τύπου Σιάννων (Εικ. 2)³, με διπλή διακοσμητική ζώνη (double-decker). Στο ύψος του χείλους θα υπήρχε ζώνη από φύλλα κισσού, ενώ η κύρια παράσταση θα απλωνόταν στο υπόλοιπο κάτω μέρος του αγγείου.

Η παράσταση που περιγράψαμε συναντάται στην εικονογραφία συμποσίων του ζωγράφου του Malibu.⁴ Στη μέση της παράστασης υπάρχει μια ομάδα ανθρώπων, συνήθως τρεις, που πλαισιώνονται από κλίνες με συμποσιαστές. Η τοποθέτηση των κεντρικών μορφών ποικίλλει, αλλά σχεδόν πάντα υπάρχουν ένας άντρας και μια γυναίκα που κοιτάζονται. Η γυναικεία μορφή ταυτίζεται με την οικοδέσποινα, η οποία υποδέχεται τους καλεσμένους. Οι τελευταίοι της προσφέρουν κάποια δώρα (στεφάνι, φύλλο κισσού).

Στο όστρακο από τη Σαλαμίνα η κεντρική μορφή, η οικοδέσποινα, δέχεται από έναν άντρα στεφάνι ως δώρο και μάλιστα φαίνεται πως ο ζωγράφος επέλεξε να εικονογραφήσει ακριβώς τη στιγμή της παραλαβής. Η τρίτη μορφή, στα αριστερά, θα μπορούσε να αποδοθεί σε άντρα με χιτώνα και ιμάτιο που ενδεχομένως κρατά φύλλο κισσού, όπως στις κύλικες στο San Antonio των Η.Π.Α. (86-134.34, εδώ Εικ. 3) και στη Γενεύη της Ελβετίας (Geneva Market, Christie's), αλλά και σε γυναίκα, με πέπλο και ιμάτιο, όπως στην κύλικα στο Tübingen της Γερμανίας (4351). Η τελευταία εκδοχή είναι πιθανότερη λόγω της διαγώνιας απόδοσης της απόληξης του ιματίου.

Ως προς την τεχνοτροπία και τα σχεδιαστικά στοιχεία, η ενδυμασία της γυναικείας μορφής, με την απόδοση των κάθετων εγχαράξεων στα ενδύματα, αλλά και τογωνιώδες περίγραμμα του αγκώνα παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με τις αντίστοιχες κεντρικές γυναικείες μορφές στις κύλικες στο

Εικ. 3. Ιχνογράφημα κεντρικής σκηνής συμποσίου από κύλικα που αποδίδεται στο Ζωγράφο του Malibu (San Antonio Η.Π.Α. αρ. 86-134.34).

San Antonio (86-134.34) και στο Tübingen (4351). Το στεφάνι ομοιάζει με αυτό στην κύλικα του San Antonio (Εικ. 3), ενώ η παραλαβή του δώρου έχει ήδη πραγματοποιηθεί στην κύλικα της Γενεύης (Geneva Market, Christie's) και σε αυτήν στο Tübingen (4351).

Αν και όλες οι σκηνές συμποσίου που αποδίδονται στο Ζωγράφο του Malibu εικονογραφούνται στις τυπικές κύλικες τύπου Σιάννων (overlap) και όχι σε αυτές με διπλή διακοσμητική ζώνη (double-decker), όπου συχνό μοτίβο είναι οι σκηνές μάχης με πολεμιστές και ιππείς, σειρήνες, σφίγγες ή άλλα ζώα, τμήμα κύλικας του τύπου double-decker από την Περαχώρα εικονογραφεί άνδρες και γυναίκες να κρατούν στεφάνια.⁵

Ο Ζωγράφος του Malibu δραστηριοποιείται στις δεκαετίες του 560 και 550 π.Χ. Ο Brijder,⁶ βασικός μελετητής των κυλικών τύπου Σιάννων, διακρίνει τρεις περιόδους της καλλιτεχνικής του δημιουργίας, την πρώτη γύρω στα μέσα του 560 π.Χ., τη δεύτερη στο β' ήμισυ της δεκαετίας του 560 π.Χ. και την τρίτη στη δεκαετία του 550 π.Χ.. Το όστρακο από το Αμπελάκι θα πρέπει να ενταχθεί στα έργα της ύστερης περιόδου δημιουργίας του ζωγράφου, με κοινότερο παράλληλο την κύλικα στο Tübingen (4351).

Αγγεία του Ζωγράφου του Malibu έχουν εξαχθεί στη Νότια Ιταλία (Τάραντας, Κύμη) και τη Σικελία (Σελινούντας, Μέγαρο Υβλαία), ενώ στην κυρίως Ελλάδα τόποι προέλευσης είναι η Κόρινθος, η Περαχώρα, η Βοιωτία, η Ελευσίνα και μόνο ένα όστρακο προέρχεται από την Αθηναϊκή Αγορά. Αγγεία της ύστερης φάσης του έχουν αναγνωριστεί σε διάφορες θέσεις (π.χ. Θάσο, Labraunda, Tocra και Ναύκρατη).⁷

Η κύλικα ήταν αγαπητό σχήμα αγγείου στην αρχαιότητα και απαραίτητο σκεύος στα συμπόσια, ενώ και οι αρχαίες πηγές δίνουν πλούσιες πληροφορίες για το όνομα και τη χρήση των κυλικών. Επιγραφή στο χείλος μιας κύλικας στην Οδησσό αναφέρει:

*Ηδύποτος κύλιζ ειμί φίλη πίνοντι τον οίνον.*⁸

Γιάννης Χαιρετάκης
Αρχαιολόγος (Μετ.Διπλ.Ειδ.)

Σημειώσεις

¹ Δεκουλάκου, στο παρόν Δελτίο. Για τη θέση της πόλης των ιστορικών χρόνων βλ. Δεκουλάκου 2003, 29.

² Η ισοπέδωση χώρων κρίθηκε επιβεβλημένη λόγω της δημιουργίας ανδρών για την βαθμιδωτή διάταξη των οικιών, βλ. Δεκουλάκου, στο παρόν Δελτίο.

³ Το όνομα προέρχεται από το ομώνυμο χωριό της Ρόδου. Για το σχέδιο της Εικ. 2. βλ. Brijder 1983, fig. 53

⁴ Brijder 1983, 169-181, 255-259. Η ονομασία δόθηκε από την κύλικα που βρίσκεται στο Malibu. Για τις σκηνές συμποσίων βλ. Brijder 1983, 176.

⁵ Dunbabin 1962, 338, pl. 138 (3640).

⁶ Brijder 1983, 169.

⁷ Brijder 1983, 179.

⁸ Τζουβάρα-Σούλη 1998, 98, 99, υποσ. 1.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Brijder, H. A. G. 1983: *Siana Cups I and Komast Cups*, Allard Pierson Series, Vol. IV, i, ii, Amsterdam.

Brijder, H. A. G. 1991: *Siana Cups II. The Heidelberg Painter*, Allard Pierson Series, Vol. VIII, i, ii, Amsterdam.

Δεκουλάκου, Ιφ. 2003: "Ανασκαφικές έρευνες στην Σαλαμίνα", στο Ελ. Κονσολάκη-Γιαννοπούλου (επιμ. έκδ.), *Αργοσαρωνικός, Πρακτικά 1^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αργοσαρωνικού. Πόρος 26-29 Ιουνίου 1998. Τόμος Β*, Αθήνα, 29-44.

Dunbabin, T. J. 1962: *Perachora. The Sanctuaries of Hera Akraia and Limenia. Excavations of the British School of Archaeology at Athens, 1930-1933. II. Pottery, ivories, scarabs and other objects from the votive deposit of Hera Limenia excavated by Humphry Payne*, Clarendon Press, Oxford.

Τζουβάρα-Σούλη, Χρ. 1998: *Τεχνική και σχήματα αττικών αγγείων 6^{ου} - 4^{ου} αι. π.Χ.*, Τομέας Αρχαιολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΛΙΘΙΝΗΣ ΑΓΚΥΡΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΑΜΠΕΛΑΚΙ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ

του

Παναγιώτη Δεδεβέση

Η ασβεστολιθική άγκυρα με Αριθμό Καταλόγου Μουσείου Σαλαμίνας 148, εντοπίστηκε το 2002 στην ανασκαφή σωστικού χαρακτήρα που διενεργούσε η Β΄ ΕΠΚΑ, υπό την διεύθυνση της Δρος Ιφ. Δεκουλάκου και με την οικονομική ενίσχυση των Ιδρυμάτων Ι. Φ. Κωστοπούλου και Ψύχα, στο οικοπέδο ιδιοκτησίας Ε. Γκιόκα στα Αμπελάκια της Σαλαμίνας (Εικ. 1-2).¹

Εντοπίστηκε ανάμεσα στα κτηριακά κατάλοιπα του χώρου και είναι πιθανόν να βρισκόταν σε δεύτερη χρήση, ως οικοδομικό υλικό. Είναι πυραμιδόσχημη, με βάση διαστάσεων 0,40 x 0,35 μ., μέγιστο ύψος 0,45 μ., ενώ φέρει ορθογώνια διαμπερή οπή για το σκοινί πρόσδεσης διαστάσεων 0.08 x 0.04 μ.. Η επιφάνειά της διατηρείται σε καλή κατάσταση, με μικρές μόνο αποκρούσεις, ενώ δεν παρατηρείται αποσάθρωση του υλικού δομής της. Αρχικά έγινε ψηφιακή φωτογραφική τεκμηρίωση, προκειμένου να καταγραφούν οι όψεις και η βάση της, πριν από οποιαδήποτε εργασία. Ακολούθησε η χαρτογράφηση-αποτύπωση των όψεων με τις διάφορες επικαθίσεις σε σχεδιαστικό χαρτί.

Για τη συντήρησή της επιλέχθηκε ο μηχανικός καθαρισμός, που έγινε με μικρά εργαλεία: χειρουργικό νυστέρι με διάφορες λάμες, βελόνα, οδοντιατρικά εργαλεία, μαλακά και σκληρά πινέλα και υαλόβουρτσες διαφόρων μεγεθών. Για τον καθαρισμό της επιφάνειας χρησιμοποιήθηκαν ήπια υλικά συντήρησης. Αρχικά, με μία στεγνή και μαλακή βούρτσα αφαιρέθηκαν οι χωμάτινες επικαθίσεις, ενώ στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε ήπιος ψεκάσμος με

Εικ. 2. Η λίθινη άγκυρα σε αίθουσα του νέου Αρχαιολογικού Μουσείου Σαλαμίνας.

νερό και μαλακό πινέλο. Όταν η επιφάνεια μαλάκωσε αρκετά και απομακρύνθηκαν μεγάλες ποσότητες χρώματος έγινε πλήρης εμβάπτιση σε νερό. Μετά από μερικές εμβάπτισεις σε νερό άρχισε το ήπιο βούρτσισμα με μαλακή οδοντιατρική βούρτσα.

Σε όλη την επιφάνεια της άγκυρας είναι ορατή η κυψελοειδής κατάσταση, δηλαδή η ύπαρξη κοιλοτήτων, μεμονωμένων ή συνεχόμενων. Στην επιφάνεια αυτή χρησιμοποιήθηκαν γαμψά οδοντιατρικά εργαλεία, καθώς και βελόνα. Όπου υπήρχαν σκληρές κρούστες έγινε καθαρισμός με νυστέρι. Η συντήρηση ολοκληρώθηκε με αρκετές εμβάπτισεις σε απιονισμένο νερό.

Κατά την διάρκεια των εργασιών φωτογραφήθηκαν όλα τα στάδια της συντήρησης, ενώ έγινε και η τελική αποτύπωση της καθαρής, πλέον, επιφάνειάς της. Η λίθινη άγκυρα πρόκειται να εκτεθεί στο νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Σαλαμίνας.²

Παναγιώτης Δεδεβέσης
Συντηρητής Αρχαιοτήτων

Σημειώσεις

¹ Το 2001 και το 2002 την επίβλεψη της ανασκαφής είχε ο ωρομίσθιος αρχαιολόγος Δημ. Σακκάς.

² Ευχαριστίες οφείλω στην κα Α. Κάττουλα, υπεύθυνη αρχαιολόγο νήσου Σαλαμίνας, για την παραχώρηση άδειας φωτογράφισης της άγκυρας, στο χώρο όπου θα εκτεθεί.

Σημείωση επιστ. υπευθ.: Η λίθινη άγκυρα αποτελεί το πρώτο ναυτικό εύρημα από το λιμάνι της αρχαίας πόλης (των ιστορικών χρόνων).

Εικ. 1. Η λίθινη άγκυρα κατά χώραν στο οικοπέδο Γκιόκα.

ΤΟ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟ ΑΣΒΕΣΤΟΚΑΜΙΝΟ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ

του

Παναγιώτη Βελτανισιάν

Ο ασβέστης αποτέλεσε κύριο στοιχείο καθαριότητας και οικοδόμησης οικιών από την ιστορική αρχαιότητα ως τις μέρες μας. Όσον αφορά στη νότια Ελλάδα υπάρχουν δημοσιεύματα για την παρασκευή του ασβέστη, καθώς και αρκετά άρθρα σε διάφορα έργα για το επάγγελμα του ασβεστοποιού στα νεότερα χρόνια.¹ Η βιβλιογραφία γύρω από το θέμα αυτό δεν παύει να είναι πενιχρή, αφού μέχρι και τη δεκαετία του 1970 επικρατούσε η νοοτροπία καταγραφής, παρουσίασης και ανάλυσης, κατά κύριο λόγο, των δημοτικών τραγουδιών, εθίμων και παραδόσεων.

Στο συγκεκριμένο άρθρο² θα παρουσιαστούν οι φάσεις κατασκευής του ασβεστοκάμινου και τα στάδια της παραγωγικής διαδικασίας του ασβέστη, όπως αυτή γινόταν μέχρι και το 1950 περίπου, στη Σαλαμίνα. Παράλληλα, θα καταγραφεί ένα μικρό γλωσσάριο της επαγγελματικής ορολογίας στην αρβανίτικη, μιας και η ασβεστοποιία, μαζί με την παραγωγή κάρβουνου και τη ρητινοσυλλογή, ήταν από τις κύριες ασχολίες των Αρβανιτών.

Ας σημειωθεί ότι ο παραδοσιακός τύπος ασβεστοκάμινου αντιπροσωπεύεται στη Σαλαμίνα με πολλά παραδείγματα, κυρίως στο νοτιοδυτικό τμήμα του νησιού (Εικ. 1-2), που κατασκευάστηκαν κατά το 18ο και 19ο αιώνα και χρησιμοποιήθηκαν για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα.

Λέγοντας παραδοσιακό ασβεστοκάμινο εννοούμε έναν κυκλικό χώρο, που θυμίζει πηγάδι.³ Βρισκόταν κοντά σε πετρώδη εδάφη και θαμνώδεις τόπους. Η κατά καιρούς περι-

στασιακή έλλειψη του ενός ή του άλλου υλικού (δηλ. πέτρας ή θάμνων) ανάγκαζε τους ασβεστάδες να κατασκευάζουν αλλού τα καμίνια τους και να μετακινούνται από τόπο σε τόπο μέσα στο νησί της Σαλαμίνας.

Ο χώρος του καμινιού ονομαζόταν τσομπέτι και αποτελείτο ουσιαστικά από δύο μέρη: το καμίνι και το αλώνι του καμινιού, όπου συγκεντρώνονταν κλαδιά, ξυλαντοί (= ασπάλθοι, αρβ. *σφάκε*), θυμάρια για προσάναμμα (αρβ. *θυμάρια ε κάλιτ κουάλτερε*), πέτρες και κάρβουνα. Το έδαφος που επιλεγόταν ήταν επικλινές. Ο ασβεστοποιός έσκαβε έναν λάκκο, με ακτίνα δύο έως και τεσσάρων μέτρων περίπου. Ο λάκκος αυτός ονομαζόταν “γούβα” ή “λάκκα” (αρβ. *γκρόπα ι καμίνιε*). Το βάθος του καμινιού έφτανε τα δύο μισα με τέσσερα μέτρα.

Ύστερα ο ασβεστάς άρχιζε να χτίζει τα τοιχώματα του λάκκου με ξερολιθιά ή χρησιμοποιούσε κονίαμα λάσπης για να είναι πιο στέρεη η κατασκευή. Το πάχος του τοιχώματος ήταν περίπου 80 έως 130 εκατοστά. Στην πρόσοψη του καμινιού υπήρχε μια αρκετά ευρύχωρη είσοδος, ανοιχτή προς τα επάνω. Το ύψος της ήταν τουλάχιστον δύο περίπου μέτρα και το άνοιγμα γύρω στο ένα μέτρο (η είσοδος ονομαζόταν “πόρτα του καμινιού”, αρβ. *ντέρα ι καμίνιε*). Αρκετές φορές το χτίσιμο του καμινιού δεν το έκανε ο ίδιος ο ασβεστοποιός, αλλά καλούσε οικοδόμο. Στη βάση του καμινιού χτιζόταν ένα εγκάρσιο, μικρό και χαμηλό τοιχίο, επάνω στο οποίο στερεώνονταν σιδερένιες βέργες. Έτσι, διαμορφωνόταν μια σχάρα που εξυπηρετούσε ένα πρακτικό σκοπό: οι στάχτες έπεφταν αργά κάτω και δεν έμεναν μέσα στα επάλληλα στρώματα κάρβουνου και ασβέστη.

Ο ασβεστοποιός έβαζε μέσα στο καμίνι και πάνω στις σχάρες μια στρώση από κάρβουνα και μια στρώση από πέτρες. Αυτό συνεχιζόταν μέχρι την κορυφή του καμινιού. Οι πέτρες ήταν προϊόν συλλογής από τον γύρω τόπο και μεταφέρονταν με ζεμπίλια στο αλώνι του καμινιού, με μουλάρια ή γαϊδούρια. Το “χτίσιμο” του καμινιού γινόταν έτσι, ώστε ο αέρας και η φωτιά να περνούν μέσα από τα κενά, για να ψηθούν όλες οι πέτρες. Προτιμητέα ήταν κυρίως η άσπρη (ασβεστολιθική) πέτρα (αρβ. *γκουρ ι μάρδε*), γιατί οι σκουρόχρωμες πέτρες ή αυτές που είχαν προσμίξεις χρώματος, έδιναν ασβέστη με μουντό χρώμα.

Εικ. 1. Σαλαμίνα, Περιστερία. Άποψη ερειπωμένου ασβεστοκάμινου σε σημείο του μονοπατιού που οδηγεί στο Σπήλαιο του Ευριπίδη (1999).

Εικ. 2. Σαλαμίνα, Κανάκια. Άποψη ασβεστοκάμινου σε σημείο στα αριστερά του χωματόδρομου που οδηγεί στο Πυργιακόνι (2007).

Το κάρβουνο και η πέτρα μεταφέρονταν στην πίσω πλευρά του καμινιού, στο υψηλότερο, δηλαδή, σημείο του επικλινούς τμήματος της πλαγιάς και από εκεί ρίχνονταν με τα καρότσια ευκολότερα μέσα στον πυθμένα του καμινιού. Ύστερα ο ασβεστάς έμπαινε από την πόρτα του καμινιού και έπαιρνε με το φτυάρι (αρβ. *λιοπάτε*) τα κάρβουνα και έβαζε μια στρώση κάρβουνου και μια στρώση πέτρας. Οι πέτρες είχαν ήδη σπαστεί από πριν, ώστε να ζυγίζουν περίπου ένα κιλό. Το μέγεθος αυτό της πέτρας βοηθούσε πολύ στο καλό ψήσιμό της. Οι επάλληλες στρώσεις κάρβουνου–ασβέστη έφταναν μέχρι την κορυφή του καμινιού. Η τελευταία στρώση ήταν από καρβουνόσκονη κοσκινισμένη μαζί με χώμα. Η στρώση αυτή της καρβουνόσκονης (*τσένερα*) δημιουργούσε μια κουκούλα, που ονομαζόταν “κατσούλα” του καμινιού και κρατούσε τη θερμότητα μέσα στο καμίνι.

Στο αλώνι του καμινιού είχαν ήδη μαζευτεί από τον περιβάλλοντα χώρο ξερόκλαδα, θυμάρια, φέντιλιες (είδος θάμνου). Αυτά ρίχνονταν με μια ξύλινη διχάλα στο καμίνι μέσα και γύρω. Ο ασβεστάς άναβε φωτιά και σιγουρευόταν ότι η πρώτη στρώση του κάρβουνου πήρε φωτιά. Ύστερα από αυτό, δεν επισκεπτόταν το καμίνι του και το άφηνε για δώδεκα με δεκαπέντε περίπου ημέρες να καίει. Η φωτιά αργά και σταδιακά όλο αυτό το διάστημα ανέβαινε στα ψηλότερα στρώματα, μέχρις ότου έκαιγε την πέτρα και της τελευταίας στρώσης (αρβ. *ντάνας*).

Όταν το καμίνι έσβηνε, το άφηναν να κρυώσει για δυο περίπου μέρες και στη συνέχεια έβγαζαν με το γκράβαλο τις ασβεστόπετρες. Αφού τις καθάριζαν από τη μαυρίλα-μουτζούρα του κάρβουνου τις έβαζαν σε ζεμπιλια ή ταγάρια (αρβ. *τράστε*). Αυτά μεταφέρονταν με μουλάρια στο λιμάνι των Παλουκίων και από εκεί στην Καρβουνόσκαλα

του Περάματος για πώληση στους εμπόρους υλικών οικοδομών.

Η ογκομέτρηση γινόταν με έναν πολύ πρακτικό τρόπο: κρατούσαν στη μνήμη τους πόσο απέδιδε το καμίνι τους όταν έβγαζαν την πέτρα. Αν δηλαδή ένα καμίνι έδινε 150 καντάρια ασβεστόπετρα, τότε και στα μελλοντικά “καμινιάσματα” η ποσότητα παραγωγής θα ήταν ίδια, αρκεί βέβαια να έβαζαν την ίδια περίπου ποσότητα πέτρας.

Οι νοικοκυρές ή οι οικοδόμοι προμηθεύονταν την ασβεστόπετρα από τον έμπορο σε σακκί. Ανάλογα με την ποσότητα που ήθελαν, “έσβηναν” τον ασβέστη σε έναν τενεκέ ή σε ένα βαρέλι ρίχνοντας νερό. Η ασβεστόπετρα άρχιζε να κοχλάζει και χρειαζόταν ανακάτεμα με ένα ξύλο. Όταν ο κοχλασμός σταματούσε, τότε ο ασβέστης είχε ρευστοποιηθεί και ήταν έτοιμος για άσπρισμα ή για χτίσιμο.

Σήμερα, η ασβεστοποιία δεν πραγματοποιείται στο νησί. Οι ασβεστόπετρες μεταφέρονται από μεγάλη βιομηχανική μονάδα της Αττικής σε εγκαταστάσεις Σαλαμινίων και ο ασβέστης απλά “σβήνεται” και συσκευάζεται προς πώληση.

Παναγιώτης Βελτανισιάν
Φιλολόγος-Λαογράφος

Σημειώσεις

¹ Βλ. άρθρα στο περιοδικό *Λαογραφία*, τομ. Β, ΙΑ, ΙΓ,ΙΗ, ακόμη στο *Δελτίο Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας*, τόμ. ΛΓ.

² Η δημοσίευση αυτή προέρχεται από την εργασία που είχα εκπονήσει στο Γ΄ εξάμηνο Μεταπτυχιακών Σπουδών Λαογραφίας, του Πανεπιστημίου Αθηνών, με την εποπτεία της Καθηγήτριας Αικ. Πολυμέρου – Καμηλάκη. Τίτλος εργασίας: *Το καμίνι του ασβεστά και του καρβουνιάρη και τα σπιθάρια του ρετσινιού (με έμφαση στη Σαλαμίνα)*, 2000. Ακόμη, βλ. Π. Βελτανισιάν, “Το ασβεστοκάμινο της Σαλαμίνας”, εφημ. *Τα Νέα του Σαρωνικού*, τεύχ. 1, 2004, σελ. 4, όπου και πληροφορίες για τη μέθοδο της “τραβηχτής” και για το “Καμινάκι” στο δρόμο Αμπελακίων-Σεληνίων.

³ Σε έκθεση Ζωγραφικής και Φωτογραφίας που έγινε, από ιδιώτη, στο Αιάντειο (περιοχή ΝΑΤΟ) τον Αύγουστο του 2007, φωτογραφίες παραδοσιακών ασβεστοκάμινων της Σαλαμίνας υπομνηματίζονταν παραπλανητικά ως “Θολωτοί Μυκηναϊκοί τάφοι”... Ως γνωστόν, τα χαρακτηριστικά αυτά κυκλικά μνημεία του Μυκηναϊκού πολιτισμού παρουσιάζουν εντελώς διαφορετικά κατασκευαστικά στοιχεία και, βέβαια, δεν είναι ποτέ ορατά στην σημερινή επιφάνεια του εδάφους (παρά μόνο μετά την ανασκαφή τους).

ΤΟ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ*

της

Ελένης Τούτση-Δρίβα

Στην πόλη της Σαλαμίνας, την πρωτεύουσα του νησιού, πολύ κοντά στο σημερινό κέντρο της πόλης, στην Οδό Π. Λεμπέση,, βρίσκεται το κτίριο στο οποίο μέχρι πριν από 27 χρόνια¹ στεγαζόταν το 1^ο Δημοτικό Σχολείο του νησιού, το οποίο θεσμικά αποτελεί τη συνέχεια του πρώτου σχολείου που ιδρύθηκε επίσημα στο νησί από την Κυβέρνηση του Ιωάννη Καποδίστρια. Το ιστορικό αυτό κτήριο έχει ήδη διαμορφωθεί και πρόκειται σύντομα να λειτουργήσει ως Αρχαιολογικό Μουσείο της πόλης (Εικ. 1).

Η Καθηγήτρια κα Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη² υποστηρίζει ότι πρόκειται για το πρώτο από τα δέκα (10) αλληλοδιδασκτικά σχολεία³ της Αττικής που χτίστηκαν από το 1828 έως το 1830.

Όμως, το κτίριο αυτό, σύμφωνα με έγγραφο του “Καταστατικού Ελέγχου του Δημοτικού Σχολείου του Δήμου Σαλαμίνας”, τα οποία συντάχθηκαν το 1838 και το 1841 με τη μορφή ερωταποκρίσεων από τον δάσκαλο του σχολείου και τον εκάστοτε δήμαρχο, φαίνεται ότι κατασκευάστηκε κατά το πρώτο έγγραφο το 1826 και κατά το δεύτερο το 1828 με έξοδα “της κοινότητας Σαλαμίνας”.

Κατά πάσα πιθανότητα ξεκίνησε να χτίζεται το 1826 έχο-

ντας ως χρηματικούς πόρους τα ποσά που συγκεντρώνονταν από την περιφορά δίσκων στις εκκλησίες, από κληροδοτήματα που είχαν αφιερώσει διάφοροι πολίτες σε αυτές, από τα εισοδήματα της Ιεράς Μονής Φανερωμένης και τέλος από τη διεξαγωγή εράνων μεταξύ των κατοίκων του νησιού. Το τελευταίο επιβεβαιώνεται από την ύπαρξη ενός καταλόγου στον οποίο αναφέρονται τα ονόματα των πολιτών του νησιού που συνεισέφεραν οικονομικά στην κατασκευή του εν λόγω κτιρίου.

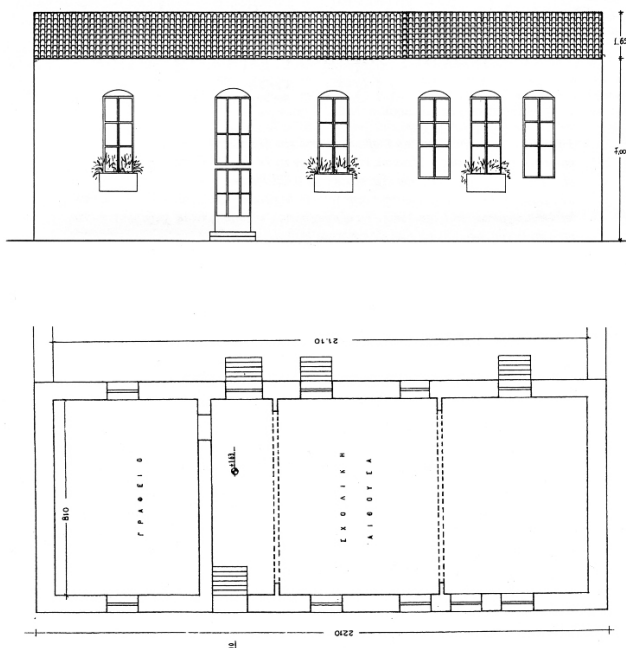
Η *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, φύλ. 44 του 1830 (έτος Ε'), δημοσιεύει τον κατάλογο αυτό, ενώ στα *Περί Παιδείας* του Απ. Δασκαλάκη (ΓΑΚ, φάκ. 28) δημοσιεύεται μια έκθεση του τοποτηρητή Σαλαμίνας σχετικά με την πρόοδο και τις ανάγκες του σχολείου της Σαλαμίνας. Σε αυτήν επιβεβαιώνει ότι η συγκέντρωση των χρημάτων για το σχολείο πραγματοποιήθηκε τέσσερα χρόνια πριν από τη συγκεκριμένη δημοσίευση του 1830, δηλαδή το 1826.

Σύμφωνα δε με επιστολή του Δημογέροντα Αντωνίου Μπιρμπίλη στις 16.12.1829, εμφανίζεται ως δάσκαλος της “Αλληλοδιδασκτικής Σχολής”, ο Αρχιμανδρίτης Λεόντιος Ιωάννου από τη Λιβαδειά. Αναφέρει, επίσης, ότι το σχολείο αποτελούνταν από τέσσερις ξερούς τοίχους.

Από τα παραπάνω στοιχεία αποδεικνύεται ότι το σχολείο ήταν κτισμένο αρκετό καιρό πριν την έλευση του Καποδίστρια και τότε αποπερατώθηκε και εξοπλίστηκε πλήρως ως αλληλοδιδασκτικό.

Όταν ο Ι. Καποδίστριας έφτασε στην Ελλάδα και σύμφωνα με έγγραφο των ΓΑΚ του Υπουργείου Παιδείας (φ. 24, 1830, αρ. 1465) ο “Εκτακτος Επίτροπος Ανατολικής Ελλάδος”, Κ. Μεταξάς, συντάσσει αναφορά προς τον νέο Κυβερνήτη της χώρας, την οποία αποστέλλει από τα Σάλωνα (Αμφισσα) στις 13 Φεβρουαρίου 1830, οπότε ολοκλήρωσε και την επιθεώρηση των περιοχών αυτών. Στο έγγραφο αυτό γίνεται εκτενής αναφορά στη λειτουργία των σχολείων “Σαλαμίνας, Μεγαρίδος και Γαλαξιδίου”.

Ξεκινώντας την περιοδεία του αυτή από το νησί της Σαλαμίνας, βρήκε “εν κατάστημα ατελές αλληλοδιδασκτικής σχολής”, στο οποίο, κατά την επίσκεψή του, αντί για μαθητές βρήκε να στεγάζονται τα άλογα του υπάρχου Χ' Χρήστου.

Εικ. 1. Αποτύπωση της υπάρχουσας πρόσοψης και κάτοψης της μεγάλης αίθουσας, μέχρι το 2003, από τον αρχιτέκτονα Γαβριήλ Λαχανίδη.

Το κτίριο αυτό για να μπορέσει να λειτουργήσει χρειαζόταν επισκευές και τελειοποιήσεις, καθώς και μία κατοικία για το δάσκαλο. Οι επεμβάσεις αυτές απαιτούσαν δαπάνες που θα έφταναν στις 23.000 γρόσια.

Μετά από συνάντησή του με τους πρόκριτους του νησιού αποφασίστηκε η οικονομική συνεισφορά του τόπου στο έργο αυτό μόνο με όσα χρήματα είχαν στη διάθεσή τους εκείνη τη στιγμή οι επίτροποι των εκκλησιών (περίπου 1.000 γρόσια), επικαλούμενοι τον έρανο που είχε προηγηθεί μεταξύ των κατοίκων για την κατασκευή του.

Μετά από προσωπική ανάμειξη του Καποδίστρια στο θέμα, στις 27 Μαρτίου 1830 με επιστολή του Ανδρέα Μουστοξύδη κρίνεται άξιος για το επάγγελμα του δασκάλου στο συγκεκριμένο σχολείο ο Λουκάς Θεοχαρίδης, ο οποίος είχε μετεκπαιδευτεί στη νέα αλληλοδιδασκτική μέθοδο και διορίστηκε ως δάσκαλος από την Κυβέρνηση με μισθό 3 τάλιαρ κάθε μήνα. Περίπου 35 ετών με πρῶο χαρακτήρα, εφοδιάστηκε με όλα τα αναγκαία για τον εξοπλισμό του νέου σχολείου και ξεκίνησε (27.3.1830) για τη Σαλαμίνα από την Αίγινα⁵ με στόχο, αν χρειαστεί, να χρησιμοποιηθεί και στο σχολείο του Γαλαξιδίου.

Όντως καταφτάνει στο νησί στις 11 Απριλίου 1830, με μία ελαφρά καθυστέρηση λόγω των εορτών του Πάσχα, σύμφωνα με αναφορά του στη Γραμματεία Δημοσίου Εκπαίδευσης στις 24.4.1830. Η έναρξη των εργασιών του

πραγματοποιήθηκε στις 14.4.1830. Επισυνάπτεi, επίσης, πίνακα με τα ονόματα των αρχικά εγγραφέντων μαθητών, στην “Εν Σαλαμίνοι Αλληλοδιδασκτική Σχολή” (Εικ. 2), οι οποίοι ανέρχονταν σε 101 άτομα⁶ που σταδιακά, ως τον Ιούλιο του ίδιου έτους, έφτασαν τους 130.

Οι πόροι συντήρησης του σχολείου εν τέλει προέρχονται από τη μικρή βοήθεια της εκκλησίας και από τα δίδακτρα που πληρώνουν οι γονείς των μαθητών, όπως προβλεπόταν από το νόμο, παρ’ όλο που η συγκέντρωση των χρημάτων γίνεται με δυσκολία, καθώς οι οφειλέτες αντιμετωπίζουν ανυπέρβλητες οικονομικές δυσκολίες.

Σχεδόν ένα έτος αργότερα, 1 Φεβρουαρίου 1831, ο δάσκαλος Λ. Θεοχαρίδης πεθαίνει, εξ’ αιτίας ενός πολύ σοβαρού κρυολογήματος, το οποίο δεν μπόρεσε να ξεπεράσει παρ’ όλες τις φροντίδες των κατοίκων και του πρακτικού γιατρού του νησιού. Λίγο πριν πεθάνει, έχοντας γνώση της σοβαρότητας της κατάστασής του, συνέταξε διαθήκη στην οποία αναφέρει ότι 80 φοίνικες τους αφήνει στο σχολείο που υπηρετούσε, ζητώντας με το ποσό αυτό να κατασκευαστεί μέσα στον αύλειο χώρο του σχολείου μία στέρνα, για να πίνουν τα παιδιά νερό, και να γραφεί στο στόμιο της το όνομά του, κάτι το οποίο, όπως φαίνεται σε μεταγενέστερα έγγραφα, έγινε. Ως αντικαταστάτης του μεταστάντος δασκάλου Λ. Θεοχαρίδη διορίζεται στις 23 Μαρτίου 1831, ο Κωνσταντίνος Π. Μάτσας, ο οποίος ανέλαβε

τη διοίκηση του σχολείου τον ίδιο μήνα.

Όσον αφορά στην κτηριακή υποδομή του εν λόγω σχολείου φαίνεται το κτίριο να κατασκευάστηκε για να χρησιμοποιηθεί ως σχολείο την περίοδο πριν τον Καποδίστρια. Χτίστηκε σε περιοχή που απείχε περίπου δέκα λεπτά από το κέντρο της πόλης. Βρισκόταν στα όριά της, αν λάβουμε υπόψιν μας ότι 200 μ. πιο πέρα βρισκόταν το νεκροταφείο της πόλης και μέχρι πριν

10. Κατάλογος μαθητών του
 εν Σαλαμίνοι Αλληλ. σχολίου
 1830 Αριθμ. 14

1. Δημήτριος Περσέσης Σαλαμίνος	38. Ιωάννης Κ. Παράσης Σαλαμίνος	79. Παύλος Σάββας Σαλαμίνος
2. Γεώργιος Περσέσης Σαλαμίνος	39. Παναγιώτης Σαλαμίνος Σαλαμίνος	80. Γεώργιος Κ. Σάββας Σαλαμίνος
3. Δημήτριος Περσέσης Σαλαμίνος	40. Σπύρος Δ. Σουρμελιάς Σαλαμίνος	81. Αναστάσιος Σάββας Σαλαμίνος
4. Δημήτριος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	41. Αθανάσιος Σ. Σουρμελιάς Σαλαμίνος	82. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος
5. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	42. Κωνσταντίνος Σ. Σουρμελιάς Σαλαμίνος	83. Ιωάννης Α. Σουρμελιάς Σαλαμίνος
6. Παναγιώτης Α. Περσέσης Σαλαμίνος	43. Σπύρος Δ. Σουρμελιάς Σαλαμίνος	84. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος
7. Σπύρος Σουρμελιάς Σαλαμίνος	44. Σπύρος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	85. Αθανάσιος Σαλαμίνος Σαλαμίνος
8. Αθανάσιος Σουρμελιάς Σαλαμίνος	45. Κωνσταντίνος Σ. Σουρμελιάς Σαλαμίνος	86. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος
9. Σπύρος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	46. Κωνσταντίνος Κ. Σουρμελιάς Σαλαμίνος	87. Σπύρος Δ. Σουρμελιάς Σαλαμίνος
11. Αθανάσιος Παναγιώτης Σαλαμίνος	47. Παναγιώτης Σαλαμίνος Σαλαμίνος	88. Ιωάννης Α. Σουρμελιάς Σαλαμίνος
12. Αναστάσιος Κωνσταντίνος Σαλαμίνος	48. Παναγιώτης Κωνσταντίνος Σαλαμίνος	89. Γεώργιος Κωνσταντίνος Σαλαμίνος
13. Κωνσταντίνος Δ. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος	49. Γεώργιος Κωνσταντίνος Σαλαμίνος	90. Παναγιώτης Σαλαμίνος Σαλαμίνος
14. Σπύρος Δ. Σουρμελιάς Σαλαμίνος	50. Παναγιώτης Κ. Σουρμελιάς Σαλαμίνος	91. Ιωάννης Π. Σουρμελιάς Σαλαμίνος
15. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	51. Κωνσταντίνος Παναγιώτης Σαλαμίνος	92. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος
16. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	52. Αθανάσιος Αθανάσιος Σαλαμίνος	93. Αθανάσιος Σαλαμίνος Σαλαμίνος
17. Παναγιώτης Α. Περσέσης Σαλαμίνος	53. Κωνσταντίνος Α. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος	94. Σπύρος Σαλαμίνος Σαλαμίνος
18. Παναγιώτης Α. Περσέσης Σαλαμίνος	54. Σπύρος Δ. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος	95. Αθανάσιος Σουρμελιάς Σαλαμίνος
19. Σπύρος Δ. Σουρμελιάς Σαλαμίνος	55. Κωνσταντίνος Π. Σουρμελιάς Σαλαμίνος	96. Αθανάσιος Σουρμελιάς Σαλαμίνος
20. Κωνσταντίνος Σουρμελιάς Σαλαμίνος	56. Κωνσταντίνος Α. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος	97. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος
21. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	57. Σπύρος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	98. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος
22. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	58. Παναγιώτης Σ. Σουρμελιάς Σαλαμίνος	99. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος
23. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	59. Κωνσταντίνος Σ. Σουρμελιάς Σαλαμίνος	100. Ιωάννης Κωνσταντίνος Σαλαμίνος
24. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	60. Κωνσταντίνος Κ. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος	
25. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	61. Σπύρος Σαλαμίνος Σαλαμίνος	
26. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	62. Αθανάσιος Κωνσταντίνος Σαλαμίνος	
27. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	63. Σπύρος Α. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος	
28. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	64. Ιωάννης Δ. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος	
29. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	65. Κωνσταντίνος Σ. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος	
30. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	66. Σπύρος Σαλαμίνος Σαλαμίνος	
31. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	67. Κωνσταντίνος Κ. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος	
32. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	68. Κωνσταντίνος Κ. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος	
33. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	69. Παναγιώτης Α. Σουρμελιάς Σαλαμίνος	
34. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	70. Κωνσταντίνος Σ. Σουρμελιάς Σαλαμίνος	
35. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	71. Ιωάννης Σ. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος	
36. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	72. Κωνσταντίνος Π. Σουρμελιάς Σαλαμίνος	
37. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	73. Παναγιώτης Α. Σουρμελιάς Σαλαμίνος	
38. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	74. Δημήτριος Α. Σουρμελιάς Σαλαμίνος	
39. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	75. Σπύρος Παναγιώτης Σαλαμίνος	
40. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	76. Κωνσταντίνος Κωνσταντίνος Σαλαμίνος	
41. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	77. Κωνσταντίνος Σουρμελιάς Σαλαμίνος	
42. Κωνσταντίνος Α. Περσέσης Σαλαμίνος	78. Ιωάννης Σ. Σουρμελιάς Σαλαμίνος	

101. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

102. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

103. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

104. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

105. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

106. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

107. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

108. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

109. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

110. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

111. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

112. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

113. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

114. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

115. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

116. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

117. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

118. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

119. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

120. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

121. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

122. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

123. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

124. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

125. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

126. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

127. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

128. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

129. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

130. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

131. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

132. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

133. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

134. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

135. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

136. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

137. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

138. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

139. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

140. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

141. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

142. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

143. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

144. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

145. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

146. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

147. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

148. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

149. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

150. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

151. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

152. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

153. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

154. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

155. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

156. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

157. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

158. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

159. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

160. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

161. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

162. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

163. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

164. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

165. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

166. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

167. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

168. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

169. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

170. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

171. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

172. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

173. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

174. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

175. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

176. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

177. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

178. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

179. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

180. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

181. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

182. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

183. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

184. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

185. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

186. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

187. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

188. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

189. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

190. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

191. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

192. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

193. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

194. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

195. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

196. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

197. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

198. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

199. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

200. Κωνσταντίνος Σαλαμίνος Σαλαμίνος

Εικ. 2. Ο κατάλογος των πρώτων μαθητών του Καποδιστριακού Σχολείου Σαλαμίνας (14.4.1830).

από 60 χρόνια στην περιοχή αυτή τα σπίτια εξακολουθούσαν να είναι λίγα όπως φαίνεται σε αεροφωτογραφίες.

Ο Ανδρέας Γάσπαρης Κάλανδρος, ο οποίος κατά την Καποδιστριακή περίοδο ήταν ο πολιτικός αρχιτέκτονας της Ανατολικής Ελλάδας, ήταν που του έδωσε την τελική μορφή του ακολουθώντας τις αρχές σχεδιασμού των αλληλοδιδασκτικών σχολείων σύμφωνα με τον *Οδηγό Αλληλοδιδασκτικής* του Ι. Κοκκώνη.

Περιελάμβανε μία μεγάλη αίθουσα διδασκαλίας το εσωτερικό της οποίας εξοπλίστηκε, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των δασκάλων Λ. Θεοχαρίδη και Κ. Μάτσα, με ημικύκλια⁷, θρανία, καθώς και πινακοστάτες (Εικ. 1).

Στεγαζόταν με κεραμοσκεπή, η οποία σκέπαζε το ταβάνι και στηριζόταν πάνω σε καλοδομημένες “βενετικές σανίδες” ενώ το πάτωμά του, σύμφωνα με τις προδιαγραφές της εποχής, πρέπει να ήταν φτιαγμένο από πέτρα, ασβέστη και κεραμιδόπλακες.

Αποτελεί, επομένως, ένα τυπικό δείγμα κτηρίου αλληλοδιδασκτικού σχολείου, το οποίο εξοπλίστηκε και λειτούργησε με αυτή τη μορφή για όλη την Καποδιστριακή περίοδο παρ’ όλες τις δυσχέρειες που υπήρχαν λόγω ελλείψεως εκπαιδευτικού υλικού και δασκάλων.

Συνεχίζει δε τη λειτουργία του και κατά τη διάρκεια της περιόδου της Αντιβασιλείας και του Όθωνα αργότερα, πάλι ως αλληλοδιδασκτικό. Συντηρείται, αλλάζει δασκάλους, συμπληρώνει τον εξοπλισμό και συνεχίζει απρόσκοπτα τη λειτουργία του, μέχρι και τους σεισμούς του 1981. Πρόκειται για ένα χώρο που φιλοξένησε εκπαιδευτικούς θεσμούς εν τη γενέσει τους, με αποτέλεσμα αυτό να το καθιστά ένα πολύ σημαντικό χώρο και κτήριο, του οποίου η παρουσία στην εκπαίδευση του τόπου ήταν σημαντική, αφού ήταν εξ’ άλλου και το μοναδικό σχολείο σ’ αυτόν για πολλά χρόνια.

Σήμερα βρίσκεται πλέον στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Πολιτισμού, έχει ανακαινιστεί και μετασκευαστεί σε ένα κτήριο με νέα χρήση, αυτή του Αρχαιολογικού Μουσείου του νησιού, για να ζήσει και πάλι μέσα στους αιώνες και να στεγάσει την ιστορία του τόπου προσφέροντάς του και πάλι τις υπηρεσίες του, όπως έκανε από την αρχή της ζωής του.

Ελένη Τούτση-Δρίβα
Εκπαιδευτικός

Σημειώσεις

*Το παραπάνω άρθρο αποτελεί απόσπασμα της υπό έκδοση πτυχιακής εργασίας της γράφουσας, η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο της διετούς της μετεκπαίδευσης στο Διδακταλείο του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών, υπό την επίβλεψη του Καθηγητή κ. Σήφη Μπουζάκη.

¹ Μετά το σεισμό του 1981 το κτήριο κρίθηκε ακατάλληλο για χρήση και το σχολείο, αφού φιλοξενήθηκε για μερικά χρόνια σε άλλο σχολείο, μεταφέρθηκε σε νέο κτήριο στην ίδια περιοχή.

² Καρδαμίτση-Αδάμη 2001, 12.

³ Είναι τα σχολεία στα οποία ένας δάσκαλος δίδασκε μεγάλο αριθμό μαθητών, με τη βοήθεια των πιο προχωρημένων από αυτούς (πρωτόσχολοι). Μοντέλο ευρύτατα διαδεδομένο στην Ευρώπη κατά το 19^ο αιώνα, λόγω του χαμηλού κόστους εκπαίδευσης που πρόσφερε.

⁴ Όλες οι αναφορές στο κείμενο σε διάφορα έγγραφα ή ημερομηνίες της περιόδου 1826-1831 βασίζονται σε έγγραφα των Γενικών Αρχείων του Κράτους (ΓΑΚ).

⁵ Στην Αίγινα είχε ιδρυθεί από τον Ι. Καποδίστρια το Ορφανοτροφείο που περιέθαλπε παιδιά ορφανά, ενώ περιελάμβανε δημοτικό σχολείο και το “Πρότυπο ή Κανονικό Σχολείο” για τους πιο προχωρημένους μαθητές που θα γίνονταν δάσκαλοι.

⁶ Δασκαλάκης 1968.

⁷ Τα ημικύκλια στήνονταν μπροστά από τους τοίχους στους οποίους βρίσκονταν κρεμασμένοι οι πίνακες. Τα παιδιά στέκονταν στα ημικύκλια και εκεί γινόταν η προφορική διδασκαλία των μαθημάτων.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Δασκαλάκης, Απ. 1968: *Κείμενα-Πηγαί της Ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασης*, Σειρά Τρίτη: Περί Παιδείας, Αθήναι.
- Ευαγγελίδης, Τρ. 1933: *Τα Ελληνικά Σχολεία*, Εν Αθήναις.
- Ευαγγελόπουλος, Σπ. 1989: *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, Τεύχος α’, Εκδ. Δανιά, Αθήνα.
- Καρδαμίτση-Αδάμη, Μ. 2001: “Για το Καποδιστριακό Σχολείο Σαλαμίνας”, εφημ. *Η Καθημερινή*, Τετάρτη, 31.10.2001.
- Καλαφάτη, Ε. 1988: *Τα σχολικά κτίρια της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης 1821-1829*, Εκδ. Γεν. Γραμ. Νέας Γενιάς, Αθήνα.
- Μπουζάκης, Σ. 1985: *Ιστορία της Εκπαίδευσης 1821-1985*, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα.
- Παπαγεωργίου, Β. 1939: *Ο Καποδίστριας στην Εκπαίδευση*, Εκδ. Ερμής, Αθήνα.
- Παπαδημητρίου, Σ. 1950: *Ιστορία του Δημοτικού μας Σχολείου*, Μέρος α’ (1834-1895), Αθήνα.
- Τιρς, Φρ. 1972: *Η Ελλάδα του Καποδίστρια*, Εκδ. Αφοι Τολίδη, Αθήνα.

ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ ΣΤΟΝ ΤΟΠΟ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΧΡΟΝΟ: ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΜΥΛΟΛΙΘΩΝ ΑΠΟ ΠΑΡΑΘΑΛΑΣΣΙΟ ΠΕΤΡΩΜΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΠΕΡΑΝΙ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ

της
Εύης Μικρομάστορα

Η μαρτυρία προφορική ή γραπτή αποτελεί πολύτιμη πηγή γνώσης για το παρελθόν, μοναδικό θεματοφύλακα της παράδοσης. Το πρόσωπο, το οποίο μεταφέρει μήνιμες για τον τρόπο ζωής, τις συνήθειες, τα έθιμα, τις μικρές ενασχολήσεις, την περιπέτεια της καθημερινότητας του παρελθόντος στους αγρούς ή στη θάλασσα, ποιεί για τον σύγχρονο ερευνητή, αρχαιολόγο, ιστορικό, λαογράφο, το δικό του ταξίδι για την Ιθάκη.

Την άνοιξη του 2004 έπειτα, από πραγματικά, επίμονη παρακίνηση του κ. Σπύρου Φαρμακόρη, σήμερα ογδόντα τεσσάρων χρονών, παλιού περιβολάρη, επισκεφτήκαμε τον μικρό παραθαλάσσιο, αγροτικό οικισμό του Πέρανι, στην νότια Σαλαμίνα, όπου διαπιστώθηκε η ύπαρξη στρογγυλών αποτυπωμάτων σε ένα πέτρωμα κατά μήκος της ακτής. Ο κ. Φαρμακόρης σε κατ' ιδίαν συζητήσεις μας είχε αναφερθεί επανειλημμένως, με ιδιαίτερη συγκίνηση, οφείλω να ομολογήσω, του ανθρώπου που αισθάνεται δεμένος με τον τόπο και τη φύση, στην χρησιμοποίηση αυτού του παραθαλάσσιου ψηφιδωπαγούς πετρώματος (beachrock) για την κατασκευή μυλόλιθων.

Ο παραθαλάσσιος αμμόλιθος του Πέρανι καλύπτει επιφάνεια μήκους, σχεδόν, 500 μ. και πλάτους από 0 έως 20μ., ενώ το μήκος της παραλίας είναι περίπου 1000 μ. Τα στρογγυλά αποτυπώματα των μυλόλιθων έχουν μέγιστη

διάμετρο 0,75μ. και ελάχιστη 0,45μ., το πάχος δε αυτών κυμαίνεται από 0,7μ. έως 0,10μ.

Ο κ. Φαρμακόρης, ο οποίος κατάγεται από παλιά παραδοσιακή οικογένεια περιβολάρηδων του Πέρανι με παρουσία στον οικισμό 150 ετών, μου υπέδειξε την τεχνική αποκόλλησης των μυλόλιθων από τον αμμόλιθο, ο οποίος πληρούσε τις προϋποθέσεις, καθώς ήταν αρκετά σκληρός για το άλεσμα του σιταριού, αλλά και συνάμα αρκετά μαλακός στην αποδέσμευσή του από την φύση. Αρχικώς χάραζαν με ένα αιχμηρό αντικείμενο το περίγραμμα της *μόκρας* (η μυλόπετρα σύμφωνα με την τοπική αρβανίτικη διάλεκτο) οριοθετώντας συγχρόνως την διάμετρό της και έπειτα με ένα κοπίδι την υπέσκαπταν, ενώ κατά διαστήματα γέμιζαν το αυλάκι, το οποίο είχε δημιουργηθεί, με νερό θαλασσινό, έτσι ώστε να μαλακώνει ο αμμόλιθος και να διευκολύνει την διεργασία αφαίρεσής του. Εν συνεχεία, αφού είχαν δημιουργήσει το επιθυμητό, για εκείνους, πάχος, βύθιζαν έναν λοστό κατακόρυφα στο εξωτερικό περίγραμμα της μυλόπετρας και προχωρούσαν με μεγάλη προσοχή, όπως εντόνως παρατήρησε ο κ. Φαρμακόρης, για να μην σπάσει στην μέση η μόκρα, κατά την αποκόλλησή της.

Η αλήθεια είναι ότι το όλο εγχείρημα δεν στεφόταν πάντα από επιτυχία, καθώς οι μόκρες κόβονταν στην μέση ή καταστρέφονταν, με αποτέλεσμα να έχουν διασωθεί ημιτελή

Εικ. 1. Σαλαμίνα, Πέρανι. Αποψη της παραλίας με τα εμφανή αποτυπώματα των αποκολληθέντων μυλόλιθων στον παράκτιο αμμόλιθο.

Εικ. 2. Σαλαμίνα, Πέρανι. Διαδοχικά λαξεύματα στο παράκτιο πέτρωμα που μαρτυρούν για τη διαδικασία αποκόλλησης των μυλόλιθων (ορισμένων ημιτελών).

τιμήματα αυτών κατά μήκος της παραλίας, άχρηστες πια για τον αγρότη του περασμένου αιώνα, χρήσιμες για τον σύγχρονο ερευνητή. Η μεταφορά τους στον παρακείμενο οικισμό γινόταν με όνους και ημίονους, ενώ στον περίβολο των οικιών οι μόκρες δέχονταν την τελευταία παρέμβαση, πριν παραδοθούν στο σκοπό της κατασκευής τους, το άλεσμα των δημητριακών. Στο κέντρο του μυλόλιθου τοποθετούσαν κάθετα ένα κομμάτι από ξύλο αγριελιάς, με το οποίο θα ήταν δυνατή η χειρωνακτική χρήση του.

Σύμφωνα με την μαρτυρία του κ. Φαρμακόρη δεν διέθεταν όλες οι οικίες στο Πέρανι μυλόπετρες, μόνο δυο, τρεις οικογένειες είχαν στην κατοχή τους τις μόκρες, μια εκ των οποίων ανήκε στην οικογένεια των Φαρμακόρηδων. Οι κάτοικοι του παράλιου αυτού μικρού αγροτικού οικισμού, ως άλλοι θιασώτες της Δημητριακής λατρείας, ακολουθούσαν σχεδόν τελετουργικά την σύναξη στον περίβολο των οικιών, οι οποίες κατείχαν τις “ιερές” για την επιβίωσή τους μυλόπετρες, δημιουργώντας εν αγνοία τους μία συνήθεια της κοινότητας με πολύτιμες κοινωνικές και πολιτισμικές αναγωγές. Η λαϊκή προφορική παράδοση ανασυνθέτει για άλλη μια φορά μια μαγική εικόνα του νοσταλγικού παρελθόντος, εκείνης της μικρής γιορτής της αγροτικής ζωής του περασμένου αιώνα, με αφορμή το άλεσμα του σιταριού, βασικού συστατικού της διατροφής του ανθρώπου από την στιγμή, που αποφάσισε την μόνιμη εγκατάστασή του.

Η εξεύρεση λύσεων για την καλλιέργεια και επεξεργασία του πολύτιμου αγαθού της μητέρας-γης, αποτελούσε πρωταρχική ανάγκη επιβίωσης. Οι Περανιώτες του περασμένου αιώνα ακολουθώντας την λογική, αλλά και το ένστικτό τους χρησιμοποίησαν ως πρώτη ύλη για την κατασκευή των μυλόλιθων, το πέτρωμα εκείνο, που τόσο απλόχερα τους προσέφερε η φύση δίπλα τους, γεγονός, το

οποίο επανειλημμένως έχει αποδειχθεί από την αρχαιολογική έρευνα (η χρησιμοποίηση πρώτων υλών από το παρακείμενο φυσικό περιβάλλον, στο οποίο είχαν εύκολη πρόσβαση). Δεδομένου ότι η Σαλαμίνα, όπως σημειώνει ο Καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας κ. Γ. Λώλος, δεν διαθέτει ανδেসίτη, που είναι σύνθετες πέτρωμα για την κατασκευή μυλόλιθων, η έλλειψή του απετέλεσε τον κύριο λόγο για την χρήση του παραθαλάσσιου αμμόλιθου.

Από την Αρχαιότητα έως την δεκαετία του 1960, ίσως και αργότερα, σε ορισμένες περιοχές της Ελλάδος, οι καθημερινές γεωργικές ασχολίες πραγματοποιούνταν με την ίδια τεχνική. Η συγκλονιστική για τον άνθρωπο διάδοση και καθιέρωση της μηχανής, ως κυρίου αποτελέσματος της Βιομηχανικής Επανάστασης, σηματοδότησε το τέλος μίας αρχέγονης συνήθειας, της χειρωνακτικής εργασίας, της άμεσης επαφής με τη φύση, με την παράδοση χιλιάδων ετών. Η μελλοντική ανασκαφική έρευνα καλείται να αποδείξει, εάν εκείνο το οποίο διαφύλαξε η φύση και μαρτύρησε ο άνθρωπος, επαναλαμβανόταν κατά τους αρχαίους χρόνους. Η αποκαλυπτική μαρτυρία του κ. Φαρμακόρη, όσον αφορά στο μικρό αριθμό μυλόλιθων στο Πέρανι (2 με 3 μόκρες υπήρχαν σε όλο τον οικισμό) αντιδιαστέλλεται με τον σχετικά μεγάλο αριθμό (πολλών δεκάδων) εντοπισθέντων αποτυπωμάτων στην παραλία, στοιχείο, το οποίο ίσως να αποδεικνύει την συνεχή χρήση του παραθαλάσσιου ψαμμίτη στην κατασκευή μυλόλιθων για πολλούς αιώνες.

Η λαϊκή προφορική παράδοση και μαρτυρία σε συνδυασμό με την πρακτική απόδειξη, δημιουργούν και ανασυνθέτουν, δίχως αμφιβολία, την ιστορία του ανθρώπινου γένους μέσα από τις απλές καθημερινές συναντήσεις, συμπτώσεις, αναμνήσεις και αφηγήσεις. Η αλήθεια είναι ότι η επιστημονική έρευνα έχει δεχθεί αρκετές φορές την αρωγή ανθρώπων, οι οποίοι δεν διαθέτουν εξειδικευμένη γνώση, διαθέτουν όμως την γνώση από την πείρα και τη ζύμωση με την ίδια την φύση.

Εύη Μικρομάστορα
Αρχαιολόγος

Εικ. 3. Σαλαμίνα, Πέρανι. Μυλόπετρα στον περίβολο αγροτικής ιδιοκτησίας Σπύρου Φαρμακόρη.

ΠΟΛΥΧΡΟΝΗΣ ΛΕΜΠΕΣΗΣ, ΣΧΕΔΙΑΣΤΗΣ ΤΟΥ ΕΡΡΙΚΟΥ ΣΛΗΜΑΝ ΕΙΣ ΤΡΟΙΑΝ

του

Γεωργίου Στυλ. Κορρέ

Ο εκ Σαλαμίνας έλκων την καταγωγήν έγκριτος ζωγράφος Πολυχρόνης Λεμπέσης κατέλιπε σημαντικόν έργον κατασπαρτον εις Μουσεία, εκκλησίες της γενετείρας του Σαλαμίνας και εις ιδιωτικές συλλογές, ενώ η βιογραφία του και η προσφορά του καθόλου απετέλεσαν αντικείμενον ερεύνης και μελέτης πολλών ιστορικών της τέχνης και τεχνοκριτικών εις την χώραν μας, ως του Νικολάου Ζία, του Ελ. Κ. Φραντζισκάκη και άλλων, υπήρξαν δέ και άλλες περιπτώσεις, κατά τις οποίες παρουσιάσθη το έργον του εις το πλαίσιον μονογραφιών περί των κυριωτέρων καλλιτεχνών του χρωστήρος.

Εις όλους, όμως, που ησχολήθησαν με το έργον του, παρέμενεν αδιευκρίνητη η παραγωγική του κατά τα αμέσως προ της μεταβάσεώς του εις Μόναχον έτη ενασχόλησις και δραστηριότης, απετέλει, κατά ταύτα, desideratum της έρευνας ο τρόπος με τον οποίον εξησφάλισε τις προϋποθέσεις δια να μεταβή εις την πρωτεύουσαν της Βαυαρίας, να εγγραφή εις την εκεί Ακαδημίαν Καλών Τεχνών και να παραμείνη επί πέντε, τουλάχιστον, έτη μαθητεύων πλησίον του W. Lindenschmidt του νεωτέρου. Ενδεικτική παραμένει η παρατήρησης του ανακινήσαντος το θέμα συναδέλφου Νικ. Ζία, ο οποίος παρατηρεί: “δεν ξέρουμε πώς τελικά τα κατάφερε ο όχι πλούσιος Λεμπέσης να βρεθεί στο Μόναχο. Αν και δεν έχουμε σχετικές πληροφορίες, (θα) πρέπει να θεωρείται σίγουρο ότι με κάποια υποτροφία πήγε στην βαυαρική πρωτεύουσα”.

Η δραστηριότης του, ιδιαίτερος κατά το έτος 1873, παραμένει μεν άγνωστη εις τους ιστορικούς της τέχνης,

είναι, όμως, γνωστή και οικεία εις τους ασχολουμένους με τις έρευνες και τις ανασκαφές του Ερρίκου Σλήμαν ανά την Τρωάδα.

Η συνεργασία του εις την Τροίαν με τον Ερρίκον Σλήμαν προκύπτει από την σύστασιν του Σλήμαν, ο οποίος εις το έργον του *Trojanische Alterthümer, Bericht ueber die Ausgrabungen in Troja* von Dr. Heinrich Schliemann, Leipzig. In Kommission bei F. A. Brockhaus 1874, σελ. 319 σημειοί ενδεικτικώς:

“Auch meinen talentvollen Maler Polychronios (sic) Lempessis aus Salamis, der hier alle Zeichnungen meines Werkes von Tafel 119 bis 190 gemacht hat, kann ich als ganz vorzueglich empfehlen (Επίσης τον ταλαντούχο ζωγράφο μου Πολυχρόνιο (sic) Λεμπέση από την Σαλαμίνα, ο οποίος έκανε εδώ όλα τα σχέδια του έργου μου από τον Πίνακα 119 έως τον Πίνακα 190, μπορώ να συστήσω ανεπιφύλακτα)”.

Μνεΐα αυτής της συνεργασίας δεν υπάρχει εις το έργον του Ερρίκου Σλήμαν, που εξεδόθη γαλλιστί κατά μετάφρασιν του Καθηγ. Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και κατ’ επανάληψιν πρέσβεως εις Βερολίνον Αλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβή: *Antiquites Troyennes, Rapport sur les fouilles de Troie*. Traduit de l’ Allemand par Alex. Rhizos Rhangabe, Leipzig F.A. Brockhaus—Paris, Maison Neuve, 1874, σελ. 320, όπου δεν μνημονεύονται τα ονόματα του Λεμπέση και του μηχανικού Adolphe Lourent.

Τέλος, κανονική μνεΐα γίνεται εις

Εικ. 1. Πολυχρόνης Ι. Λεμπέσης, 1848-1913 (από το Νεώτερον Εγκυκλοπ. Λεξικόν Ηλίου, Τόμ. 12ος, 1953, σελ. 198).

Εικ. 2. Άποψη του λόφου του Χισσαρλίκ (Τροίας) από τα δυτικά. Έργο του Πολ. Λεμπέση (από H. Schliemann, *Atlas Trojanischer Alterthümer*, Leipzig 1875, Tafel 181).

την επακολουθήσαν δευτέραν εις αγγλικήν γλώσσαν έκδοσιν του έργου τούτου του Σλήμαν *Troy and Its Remains: A Narrative of Researches and Discoveries made on the Site of Ilium, and in the Trojan Plain*. By Dr. Henry Schliemann. Translated by Miss L. D. Schnitz. Edited by Philip Smith, London, John Murray, 1875, pp. LV+392, *ιδία*, σελ. 357:

“I can also most strongly recommend my accomplished draughtsman, Polychronios Lembessis, who has here made all drawings of my work from Plate 119 to 190. (This refers to Dr. Schliemann’s Atlas of photographic illustrations.)”

Βεβαίως, δεν είναι μόνον αυτά όσα εσχεδιάσεν ο Πολ. Λεμπέσης δια τον Ερρίκον Σλήμαν κατά την διάρκειαν της εις Τρωάδα παραμονής του. Υπάρχουν οι απόψεις των σημείων εις τα οποία ανέσκαπτεν ο Σλήμαν, υπάρχουν απόψεις του λόφου Χισσαρλίκ ως και της πεδιάδος πέριξ της ακροπόλεως της Τροίας. Τέλος, αρκεί να συγκρίνη κανείς τα σχέδια του Σλήμαν εις τα ημερολόγιά του προγενεστέρων ετών των ανασκαφών Τροίας προς αυτά του έτους 1873, όποτε και ειργάζετο ο Λεμπέσης εις Χισσαρλίκ, δια να αντιληφθή ότι τα σχέδια της τελευταίας

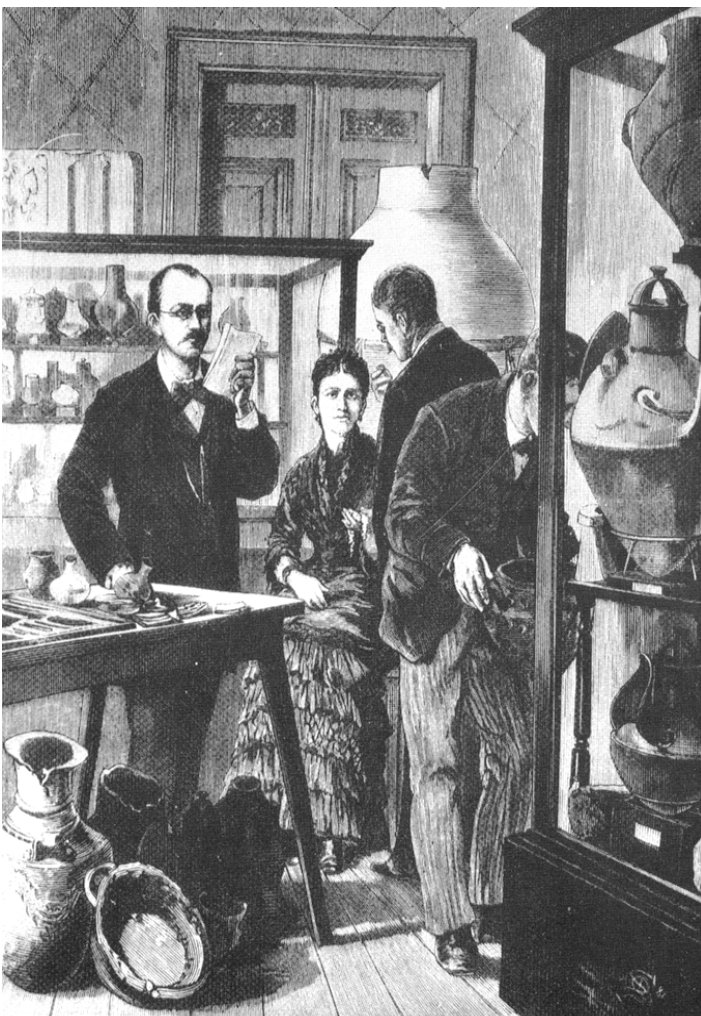
χρονιας της πρώτης περιόδου (1871-73) των Ανασκαφών Τροίας ωφείλοντο εις τον Λεμπέσην.

Το δυσάρεστον παραμένει ότι τα σχέδια του Πολ. Λεμπέση δεν έχουν επισημανθή μεταξύ του συνόλου των καταλοίπων του Σλήμαν εις το Αρχείον του της Γενναδείου Βιβλιοθήκης της Αμερικανικής Σχολής Κλασσικών Σπουδών Αθηνών.

Γεώργιος Στ. Κορρές

*Ομότιμος Καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας
Πανεπιστημίου Αθηνών*

Σημείωμα σύνταξης: Το δημοσιευόμενο εδώ κείμενο αποτελεί ευρεία περίληψη ανακοίνωσης που έγινε σε επιστημονική ημερίδα, οργανωμένη από τον Τομέα Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών το 2003 (βλ. *Ανασκαφή και Έρευνα IV: Από το Ερευνητικό έργο του Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης, 17-18 Απριλίου 2003*, Αθήνα, σελ. 18-21). Εκτενέστερη πραγμάτευση του θέματος της άγνωστης, εν πολλοίς, συνεργασίας Σλήμαν-Λεμπέση στην Τροία, από τον φίλο του Ομίλου Καθηγητή κ. Γεώργιο Στυλ. Κορρέ, θα δημοσιευθεί σε επόμενο τεύχος του Δελτίου μας.

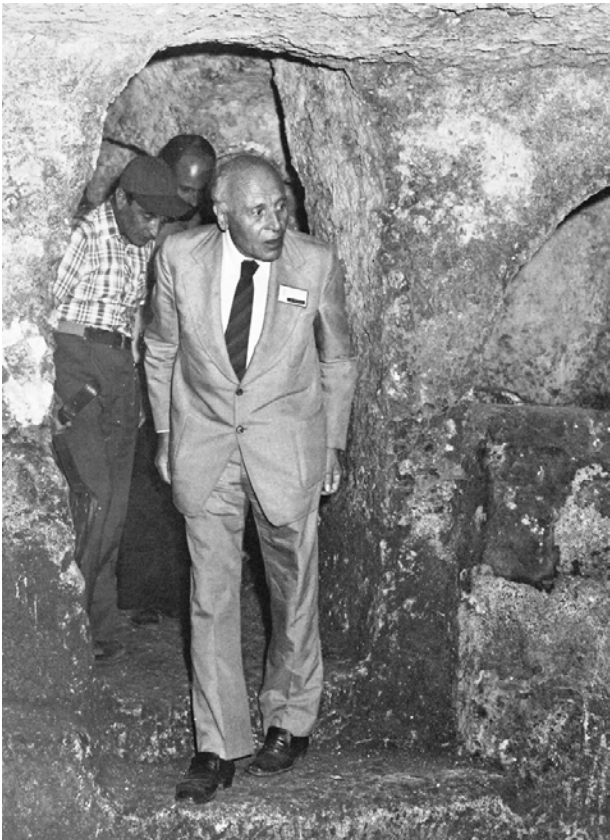
Ευκ. 3. Ο Ερρίκος Σλήμαν, με την σύζυγό του Σοφία, κρατώντας τον κατάλογο των αντικειμένων της Τρωικής Συλλογής, στο Βερολίνο το 1881 (σχεδιαστική απόδοση, από G. S. Korres, *Heinrich Schliemann, Nicolai, Berlin, Abb. 39*).

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΠΑΛΛΑΣ Η ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΤΩΝ 100 ΧΡΟΝΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ - Η ΠΡΟΒΟΛΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΣΤΟΝ 21^ο ΑΙΩΝΑ

Το 2007 σημείωσε την επέτειο των 100 χρόνων από την γέννηση του κορυφαίου Βυζαντινολόγου Δ. Ι. Πάλλα, Σαλαμινίου επιστήμονα με ευρύτατη διεθνή αναγνώριση και με πρωτοπόρο συμβολή στην Αρχαιολογία της νήσου. Χάρη στους αφοσιωμένους μαθητές του συνεχίζεται, με τον πλέον ενδεδειγμένο τρόπο, η έκδοση αδημοσίετων ή λίγο γνωστών μελετών και άλλων κειμένων του, προβάλλοντας εκ νέου το πολυσήμαντο έργο του στον 21^ο αιώνα (βλ. και το άρθρο του Δημ. Δ. Τριανταφυλλόπουλου στο περ. *Νέα Εστία*, Τόμος 161, Τεύχος 1800, Μάιος 2007, 823-837).

Μετά την έκδοση των έργων του *Σαλαμινιακά Έγγραφα* (1996) και *Ορθοδοξία και Παράδοση* (2005), κυκλοφόρησε το 2007 το τρίτο μεταθανάτιο έργο του Δ. Ι. Πάλλα με τίτλο *Αποφόρητα: Πρώιμος χριστιανικός και μεσαιωνικός ελληνικός κόσμος*, με επιμέλεια της Δρος Ευγ. Χαλκιά και του Καθηγητή Δημ. Δ. Τριανταφυλλόπουλου.

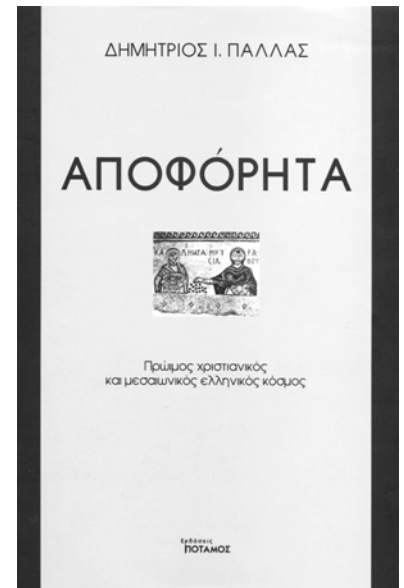
Με την ευκαιρία της επετείου, πέρα από την απόδοση τιμής στον μεγάλο, υψηλού ήθους, επιστήμονα με την έκδοση του Λευκώματος του 2008 του Ομίλου μας για την Βυζαντινή Σαλαμίνα (βλ. εδώ, σελ. 35), αναδημοσιεύουμε

Ο Δ. Ι. Πάλλας στην κατακόμβη Manomozza-Priolo στις Συρακούσες (1975). Φωτογραφία από το βιβλίο *Αποφόρητα*, Εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα, 2007, σελ. iv.

στο παρόν Δελτίο: μία σύντομη παρουσίαση του περιεχομένου του έργου *Αποφόρητα*, όπως προβάλλεται στην έκδοση του 2007, καθώς και ένα άρθρο του Δ. Ι. Πάλλα, ελάχιστα γνωστό στην επιστημονική κοινότητα, για ένα Ρωμαϊκό επιτύμβιο ανάγλυφο στο Δημαρχείο Σαλαμίνας, που είχε πρωτοδημοσιευθεί στο *Δελτίο του Συλλόγου Επιστημόνων Σαλαμίνας*, Αρ. 5, Ιούν.-Σεπτ. 1982, 2-4.

Γ.Γ.Λ.

Τα *Αποφόρητα*, μεταθανάτιο έργο του Δημητρίου Ι. Πάλλα (1907-1995), αποτελούμενο από σειρά αυτοτελών κεφαλαίων, συγκροτεί μίαν άρτια Εισαγωγή στη Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Αρχαιολογία και Τέχνη, όπως εξελίχθηκε ιδιαίτερα στην Ελλάδα από τις αρχές (4ος αι. μ.Χ.) έως τις μέρες μας. Ο συγγραφέας τους, αυθεντία στα της χριστιανικής λατρείας και βαθύς γνώστης του βυζαντινού και μεταβυζαντινού πολιτισμού, συμπυκνώνει εδώ τα πορίσματα πολυχρόνιων ερευνών και πολυάριθμων δημοσιευμάτων του. Απευθυνόμενος στο ευρύτερο κοινό, επιθυμεί να το υποκινήσει σε γόνιμο στοχασμό σχετικά με την καταγωγή και την εξέλιξη της χριστιανικής τέχνης και να το καταστήσει περισσότερο ευαίσθητο απέναντι στην παράδοσή του. Το πυκνό κείμενο, συνοδευόμενο από εικονογράφηση μνημείων που υπομνηματίζουν τα γραφόμενα, εκφεύγει από την πεπατημένη των συνήθων επιδερμικών “αισθητικών αναλύσεων”, μυώντας τον αναγνώστη στην ουσία των πραγμάτων.

Ο συνδυασμός Θρησκευσιολογίας-Θεολογίας, Μαρξισμού-Κοινωνιολογίας και Αρχαιολογίας οδηγεί τον αναγνώστη σε ένα μεστό διάλογο με το ιστορικό και καλλιτεχνικό γίγνεσθαι και με τις ρίζες του κοσμοθεωρητικού του πιστεύω, είτε αποδέχεται είτε απορρίπτει τις – ούτως ή άλλως ρηξικέλευθες για τον τόπο μας και θεωρητικά γερά θεμελιωμένες – απόψεις του συγγραφέα και συγχρόνως οξύνει το στοχασμό του.

ΑΦΕΛΕΙΑ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΑΛΑΜΙΝΙΑ ΖΩΣΙΜΟΥ ΓΥΝΗ
ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΙΤΥΜΒΙΑ ΣΤΗΛΗ
ΤΟΥ ΔΗΜΑΡΧΕΙΟΥ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ

του

Δημητρίου Ι. Πάλλα

Όποιος έτυχε να πάει στο Δημαρχείο θα την είδε, την Αφέλεια κόρη του Διονυσίου τη Σαλαμίνια, με τον άντρα της πλάι, τον Ζώσιμο Σαλαμίνιο, ανάγλυφους σε μαρμάρινη πλάκα στην είσοδο του Δημαρχείου, αριστερά από το κλιμακοστάσιο. Αφημένη η πλάκα φαρδιά-πλατιά επάνω στο δάπεδο, παρουσίαζε το ανδρόγυνο σαν να κείτονταν μέσα σε φέρετρο. Τώρα το αρχαίο τούτο ανάγλυφο είναι όρθιο, τοποθετημένο στη μέση του ανατολικού τοίχου αυτού του χώρου· ας ευχηθούμε να στηθεί μόνιμα στη θέση αυτή.¹ Παλαιότερα ήταν εντοιχισμένο το εν λόγω ανάγλυφο στη μεγάλη αίθουσα του παλαιού Δημαρχείου (Εικ. 3), όπου το γραφείο του Δημάρχου, που ήταν και ο χώρος για τις συνεδρίες του Δημοτικού Συμβουλίου. Στη θέση εκείνη το ανάγλυφο της Αφέλειας και του Ζωσίμου αποτελούσε μian υπόμνηση του μετεπαναστατικού ιδεολογικού προσανατολισμού προς μια νεοελληνική αναγέννηση με μια ρομαντική γεφύρωση του μετατουρκοκρατικού ελληνισμού προς την Αρχαία Ελλάδα.

Μια παρένθεση: πολλοί, από τους είκοσι χρόνων και πάνω, θυμούνται το παλαιό Δημαρχείο δώροφο, με εξωτερική πέτρινη σκάλα, χτιστή επάνω από ένα τόξο, μικρή στοά με τοξοστοιχία στη νότια πλευρά του ισογείου και στη βορειοδυτική γωνία να υψώνεται ο τετραγωνικός πύργος του ρολογιού. Το ωρολόγι με τέσσερεις όψεις, από ένα δίσκο με λατινικούς αριθμούς των ωρών και με μεγάλους ωροδείκτες και λεπτοδείκτες, ψηλά στην κάθε μια από τις πλευρές του πύργου και με τη μικρή καμπάνα πάνω στην κορυφή του, που χτυπούσε τις ώρες. Τότε που τα ατομικά, αλλά και τα οικογενειακά ωρολόγια, τα ξυπνητήρια, ήσαν λιγοστά, μνηούσε το ωρολόγι της Δημαρχίας τις ώρες: για το σχολείο, για τον ύπνο και – στα ξημερώματα – για το νυχτέρι· και επίσης για να ανοίξουν τα μαγαζιά – τα καφενεία και τα μπακάλικα – για όσους θα ήθελαν να πιούν κάτι ή να ψωνίσουν πριν ξεκινήσουν για τη δουλειά, οι ξωτάρηδες, οι ναυτικοί και οι του Ναυστάθμου. Το παλαιό Δη-

¹ Σημείωση σύνταξης: Ο Δ. Ι. Πάλλας αναφέρεται στο σημείο όπου ήταν τοποθετημένο το επιτύμβιο ανάγλυφο μέσα στο Δημαρχείο επί της Λεωφόρου Φανερωμένης. Τώρα βρίσκεται σε μόνιμη τοποθέτηση στο δεύτερο όροφο του σημερινού Δημαρχείου, πλησίον του κλιμακοστασίου.

μαρχείο ήταν ένα μνημείο. Καθρέφτιζε μία ιστορική περίοδο της κοινωνίας του Νησιού. Κάποτε οι απόγονοί μας, όταν θα τους γίνουμε αντικείμενο ιστορικής περιέργειας, θα μας κατηγορήσουν για βάρβαρους, που δεν τους αφήσαμε μερικές αρχιτεκτονικές μαρτυρίες από την παλαιότερή μας εποχή: από την τουρκοκρατία και τα μετεπαναστατικά χρόνια, τα χρόνια της διαμόρφωσης ενός αρχοντολογίου πριν από τον μικροαστικό μετασχηματισμό των χρόνων μας και θα χλευάζουν όταν θα διαβάζουν για τους σημερινούς “Σαλαμινομάχους”, ένα από τα σύμβολά μας, κούφια μεγαλο-

Εικ. 1. Η επιτύμβια στήλη της Αφέλειας και του Ζωσίμου.

στομία μιας κοινωνίας, που ελάχιστα έχει καταλάβει το τι είχε κατορθώσει η γενεά των αρχαίων εκείνων Σαλαμινομάχων. Ενωό την πορεία του παρόντος και του μέλλοντος μιας κοινωνίας σε σχέση προς τις ρίζες της.

Αλλ' ας κλείσουμε την παρένθεση και ας γυρίσουμε στο ανάγλυφο. Πρόκειται για μια επιτάφια στήλη (Εικ. 1). Το ύψος της είναι 1,35 μ. και το πλάτος της 0,615 μ. Λείπουν ένα τμήμα της, κάτω δεξιά, και μέρη των ακρωτηρίων, τα δε πρόσωπα είναι πολύ χτυπημένα στα μέρη που εξέχουν· έτσι δεν μπορούμε να χαρούμε ικανοποιητικά τις όψεις του απεικονισμένου ζευγαριού. Χτυπημένα είναι και τα χέρια και το φόρεμα της Αφέλειας εμπρός. Παρόλα όμως τα τραύματα της στήλης, αξίζει να την περιγράψουμε και να την αναλύσουμε.

Η Αφέλεια (Εικ. 1-2) φορεί σανδάλια και με μαλλιά να πέφτουν προς τα πίσω είναι ντυμένη με ένα μακρύ εσωτερικό φόρεμα, τον χιτώνα και ένα εξωτερικό, το ιμάτιο, φορεμένο όμως ιδιότροπα: ένα ορθογώνιο ύφασμα, σαν σεντόνι, ριγμένο στους ώμους με τις δύο άκρες του να κατεβαίνουν εμπρός, να δένονται σταυρωτά επάνω στο στήθος και να ενώνονται με τις μακρές πλευρές του φερμένες προς τα εμπρός κάτω από τις μασχάλες, έτσι που να περιβάλλουν το σώμα, να ενώνονται μεταξύ των και να πέφτουν από το στήθος προς τα κάτω σαν ένας καταρράκτης από πτυχές. Τα μαλλιά της πέφτουν πίσω. Η Αφέλεια κρατεί με το αριστερό της χέρι ένα δοχείο κρεμασμένο από τοξωτή λαβή (χερούλι) θα το εννοήσουμε μετάλλιο. Με το δεξιά της χέρι, υψωμένο από τον αγκώνα, όρθιο, κρατεί προς τα επάνω ένα όργανο με κυλινδρική λαβή – θα την εννοήσουμε ξύλινη –, στη μιαν άκρη της οποίας φαίνεται στερεωμένο ένα καμπύλο έλασμα (με καρφωμένες τις δύο άκρες του στη λαβή) που το δια-

Εικ. 2. Οι μορφές της Αφέλειας και του Ζωσίμου (λεπτομέρεια από την Εικ. 1).

περνούν εγκάρσια τέσσερα σύρματα (δίνουν την απατηλή εντύπωση κλειδιών εγχόρδου). Ο Ζώσιμος (Εικ. 1-2), ξυπόλητος, είναι ντυμένος κανονικά, όπως ένας αρχαίος άνδρας, με τον χιτώνα και από πάνω το ιμάτιο, με το οποίο έχει περιτυλιγμένο το δεξιά του χέρι, λυγισμένο εμπρός στο στήθος. Το αριστερό του χέρι έπεφτε προς τα κάτω παράλληλα προς το σώμα – θα υποθέσουμε ελεύθερο – ή να κρατεί κάτι χαρακτηριστικό, που να υποσημαίνει τις ασχολίες του, όπως η Αφέλεια. Το ζευγάρι είναι τοποθετημένο ανάμεσα σε δύο παραστάδες, επάνω στις οποίες κάθεται ένα επιστήλιο και επάνω από αυτό ένα αέτωμα με ακροκέραμους, μια κατασκευή ναϊδιόσχημη, που θυμίζει δηλαδή αρχαίο ναό. Στο επιστήλιο διαβάζονται οι επιγραφές

επάνω από την Αφέλεια

ΑΦΕΛΗΑ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ (Σ)ΑΛΑΜΕΙΝΙΑ ΖΩΣΙΜΟΥ
ΓΥΝΗ (“Αφέλεια Διονυσίου Σαλαμινία Ζωσίμου γυνή”)
και επάνω από το Ζώσιμο
ΖΩΣΙΜΟΣ ΣΑΛΑΜΕΙΝΙΟΣ (“Ζώσιμος Σαλαμίνιος”).

Το όνομα της Αφέλειας είναι το όνομα μιας από τις θεότητες που τιμούσαν στην Αθήνα. Ήταν η θεότητα εκείνη προσωποποίηση της απέριτης απλότητας, του παλαιού καλού καιρού, τη θεωρούσαν όμως τροφό της Αθηνάς και της είχαν αφιερώσει στην Ακρόπολη βωμό. Το όνομα του Ζωσίμου είναι κοινό (σημαίνει εκείνον που μπορεί, που έχει τη δυνατότητα να ζήσει). Το όνομα Διονύσιος τέλος, πολύ κοινό και σήμερα, σημαίνει εκείνον που ανήκει, που είναι αφιερωμένος στο Διόνυσο (Διόνυσοι: είναι ο “νύσος”, δηλαδή ο γιος του Δία). Το θηλυκό του “νύσος” – “νύσα” (κόρη) – έχει διασωθεί στην αρβανίτικη λέξη “νούσε” (νύφη).

Δεν γνωρίζουμε την ιδιότητα του Ζωσίμου, αφού δεν μας έχει διασωθεί το ανάγλυφο ολόκληρο· μπορούμε όμως να υποθέσουμε ότι ήταν πρόσωπο ευκατάστατο ή με κάποιο άλλο κύρος στο νησί. Πάντως δεν ανήκε σε κύκλο γραμματισμένων. Από το ντύσιμο της Αφέλειας και από τα σκεύη που κρατεί συνάγεται με σαφήνεια ότι αυτή ήταν ιέρεια της Ίσιδας. Ο τρόπος, με τον οποίο φορεί το ιμάτιο είναι ο χαρακτηριστικός της Ίσιδας και των ιερειών της. Αλλά και τα αντικείμενα που κρατεί η Αφέλεια είναι χαρακτηριστικά λειτουργικά σκεύη της ισιακής λατρείας. Το δοχείο, που το κρατεί με το αριστερό της χέρι, κρεμαστό, ένα δοχείο για υγρά, θυμίζει λίγο ως πολύ την αγιαστούρα που κρατούν οι κληρικοί μας, σήμερα, όταν περιφέρονται στα σπίτια, για να αγιάσουν με τον Μεγάλο Αγιασμό την παραμονή των Θεοφανείων. Εδώ στο νησί μας, το έλεγαν μπακράτσι (η λέξη έχει, ίσως, σχέση με τη λέξη μπακίρι (= χαλκός), από την ύλη από την οποία ήταν κατασκευασμένο: “μπακίρακι –μπα-

Εικ. 3. Το παλιό Δημαρχείο Σαλαμίνος (κατεδαφισμένο πλέον), σε φωτογραφία του 1972.

κιράτσι – μακράτσι”). Το όργανο που το κρατεί υψωμένο με το δεξιά της χέρι, ψηλά, είναι το σείστρο, μουσικό όργανο της ισιακής λατρείας. Στα διάμεσα σύρματα, για τα οποία έγινε λόγος παραπάνω, είχε το σείστρο περασμένα μικρά κύμβαλα – κάτι σαν τις “τζίγκλες” που με τον ήχο των συνόδευαν άλλοτε τα κάλαντα – ή κρεμασμένα κουνουάκια. Κουνούσαν το σείστρο για να βγάλει ήχο, όπως περίπου γίνεται με τη βρεχτούρα, όταν παίρνουν με αυτή τον Μεγάλο Αγιασμό από το μακράτσι και ραντίζουν (η βρεχτούρα απολήγει σε σφαιρικό σχήμα διάτρητο, που κλείνει μέσα του ένα σφαιρίδιο, για να βγάζει ήχο καθώς την κουνούν ραντίζοντας).

Η ισιακή λατρεία, από τις κυριότερες των αρχαίων Αιγυπτίων, είχε διαμορφωθεί στις περιοχές γύρω από το Νείλο. Είχε ως θέμα τις περιπέτειες ενός θεϊκού – μυθικού – ζευγαριού, της Ίσιδας και του Όσιρη, που ήταν αδελφός της και άντρας της. Η Ίσιδα (Ισις) ήταν προσωποποίηση της εύφορης γης που ποτίζεται από τα νερά του Νείλου· και ο Όσιρης (Οσιρις) ήταν η προσωποποίηση του Νείλου, που γονιμοποιεί τη γύρω του γη. Ο Νείλος με τη γύρω του γη είναι σαν δυο αδέρφια, το ένα πλάι στο άλλο· και μαζί σαν ένα ζευγάρι, ένα ανδρόγυνο (η γη που γονιμοποιείται από το νερό). Ο μύθος λέει ότι τον Όσιρη τον σκότωσε ο κακός αδελφός του, ότι έπειτα τον διαμέλισε, τον έκλεισε σ’ ένα φέρετρο και τον έριξε στα νερά του Νείλου. Η αδελφή των όμως, η Ίσιδα, έβγαξε και βρήκε το πτώμα του Όσιρη, συμάζεψε τα μέλη του, αλλά μαζί και γονιμοποιήθηκε από ένα από αυτά. Πρόκειται για ένα συμβολικό μύθο του θανάτου και της ανάστασης της φύσης, της νέκρωσής της το φθινόπωρο και το χειμώνα και του ξαναζωτανέματός της την άνοιξη και το καλοκαίρι. Μιά λατρεία συγγενική προς τη λατρεία του Άδωνη ανάμεσα στους Σύρους και προς τη λατρεία της Δήμητρας με την Περσεφόνη και τον Τριπτόλεμο ανάμεσα στους Έλληνες. Ήταν μια λατρεία ευετηριακή, μυστηριακή, που σκόπευαν δηλαδή με τις τελετές της να επιτύχουν αύξηση των αγαθών από την καλ-

λιέργεια της γης· επίσης λατρεία προστασίας των ναυτιλομένων.

Η ισιακή λατρεία περιλάμβανε μυστηριακές τελετές – όπως ο χριστιανισμός έχει τα μυστήριά του –, νηστείες, λιτανείες και καθαρκτικές τελετές με ραντισμούς. Οι ραντισμοί γίνονταν με νερό από το Νείλο (θυμίζουν τους καθαρκτικούς ραντισμούς των Θεοφανείων με τον Μεγάλο Αγιασμό, υπαινισμό του νερού του Ιορδάνη). Κάθε Νοέμβριο οι τελετές περιείχαν θρησκευτικό θρήνο για το χαμό του Όσιρη (κάτι σαν τον επιτάφιο θρήνο)· τον Μάρτιο άλλες τελετές, με το όνομα “πλοιοφεσία” σχετίζονταν με τις χαρές, τις ημέρες που τα πλοία, στο τέλος του χειμώνα, άφηναν τα λιμάνια για μακρινά ταξίδια (οι παλαιοί θα θυμούνται ότι και στο νησί μας τα ιστιοφόρα άρχιζαν τα μακρινά των ταξίδια στις αρχές της άνοιξης). Η ισιακή λατρεία διαδόθηκε στις Ελληνικές χώρες ύστερα από την εξάπλωση του Ελληνισμού στην Ανατολή από τα χρόνια του Μεγάλου Αλεξάνδρου και εξής. Εκείνη την εποχή, και έπειτα στα ρωμαϊκά χρόνια ως τα πρώιμα βυζαντινά, εποχή με πρωτόφαντες για τη Μεσόγειο επικοινωνίες ανάμεσα στους λαούς της, η Αλεξάνδρεια είχε αναδειχθεί στο σπουδαιότερο λιμάνι της Μεσογείου, που αποτελούσε την κοιτίδα του τότε πολιτισμένου κόσμου – του ελληνορωμαϊκού κόσμου, από τον οποίο απέρρευσε ο οικουμενικός πολιτισμός της εποχής μας· και η λατρεία που εκπορευόταν από ένα τέτοιο λιμάνι, όπως η Αλεξάνδρεια, δημιουργημένη ουσιαστικά από τον Νείλο και που έστελνε σάρι και μπαμπάκι στις τότε μεγάλες πόλεις ήταν φυσικό να διαδοθεί σε όλο τον τότε γνωστό κόσμο, και μάλιστα ως λατρεία όχι μόνον του αγροτικού κόσμου αλλά και των ναυτικών. Είχε αποκτήσει η ισιακή λατρεία ιερό στην Αθήνα, από τον 1^ο αιώνα μ.Χ., ομοίως στον Πειραιά· και από εκεί βέβαια ήλθε και στο νησί μας. Η ισιακή λατρεία είχε κατακτήσει ιδίως τις λαϊκές μάζες. Πρόχειρο παράδειγμα από τα κατάλοιπά της στον ελληνισμό, είναι το πολύ γνωστό όνομα Ισίδωρος που σημαίνει δώρο της Ίσιδας, όνομα αντίστοιχο προς το Θεόδωρος (δώρο του Θεού), Απολλόδωρος (δώρο του Απόλλωνα), Διόδωρος (δώρο του Δία) και άλλα.

Παράλληλα προς την ισιακή και τις άλλες λατρείες της Ανατολής είχε αρχίσει να απλώνεται στον τότε γνωστό κόσμο μια ακόμη ανατολική λατρεία, η ιουδαϊκή. Αυτή εδώ από την Παλαιστίνη. Στα χρόνια των ρωμαίων αυτοκρατόρων, ένα βλάστημα της ιουδαϊκής θρησκείας, ο χριστιανισμός, ξεκίνησε επίσης από την Παλαιστίνη, με στόχο του τον τότε πολιτισμένο κόσμο. Ήταν μια εποχή από τις ιστορικά κρίσιμότερες, κάπως ανάλογη προς τη δική μας, εποχή τέλους ενός πολιτισμού και αρχής ενός άλλου. Στην ιστορι-

κή πορεία του ο χριστιανισμός είχε σοβαρό αντίπαλο την ισιακή λατρεία, που ήταν αγαπητή ιδίως στον απλό κόσμο και στον κόσμο των γυναικών. Υπερίσχυσε όμως ο χριστιανισμός ιδιαίτερα επειδή ο Απόστολος Παύλος συμφιλίωσε ενωρίς τις ιουδαϊκές ρίζες του με τον ελληνικό κόσμο· και, ίσως, επειδή η χριστιανική λατρεία, εμπιστευμένη αποκλειστικά στους άντρες, μπόρεσε να φέρει τον χριστιανισμό κοντά στην ελληνική σκέψη, να τον κάνει να οικειωθεί, θα έλεγα, να συμμαχήσει μονομερώς με την ελληνική φιλοσοφία. Με την επεξεργασία της διδασκαλίας του με βάση την ελληνική παιδεία και με το κοινωνικό περιεχόμενό του, πέτυχε ο χριστιανισμός από την αρχή να διεισδύσει και στις πάνω κοινωνικές τάξεις, να ανανεώσει τη φιλοσοφική σκέψη με τη δική του ιδεολογία και να αποβεί η μοναδική πνευματική έκφραση στο χώρο της Μεσογείου ως τα χρόνια της εξάπλωσης του ισλαμισμού.

Ας ξαναγυρίσουμε στο ανάγλυφο. Μέσα στη ναϊδιόσχημη κατασκευή η Αφέλεια και ο Ζώσιμος εννοούνται αφηρωισμένοι, ότι δηλαδή έχουν υπερβεί από τα εγκόσμια προς τον χώρο των θεών και των ημίθεων. Παριστάνεται το αφηρωισμένο ζευγάρι κάπως όπως ο παππούς μας με τη γιαγιά μας σε φωτογραφία του καιρού των Όρθιοι να βλέπουν εμπρός, σε στάση όλη επισημότητα, στάση μιας μεγάλης στιγμής και να κρατούν κάτι χαρακτηριστικό, όπως στις παλαιές φωτογραφίες, όπου ο άντρας παρουσιάζεται να κρατεί κομπολόγι, όταν είναι παπάς να κρατεί σταυρό κ.τ.λ. ή να έχουν το χέρι εμπρός στο στήθος. Θα τη λέγαμε στάση αποκόσμιας, ιερατικής ακινησίας, αν η μετωπικότητα στο ανάγλυφό μας δεν έσπαζε ελαφρά με τη μόλις διαφανομένη στροφή της Αφέλειας προς τα δεξιά, μια κίνηση που τονίζεται από το ελαφρά άνετο δεξιό της σκέλος (αριστερά μας), φερμένο λίγο προς τα πίσω (Εικ. 1). Θα πρόσθετε κανείς, ότι η μετωπικότητα σπάζει κάπως και με τα βλέμματα, που φαίνονται σαν να συγκλίνουν προς τον άξονα της σύνθεσης, καθώς κατευθύνονται σε μακρινά σημεία εμπρός από τις δύο μορφές (Εικ. 2). Και φαίνεται, έτσι, σαν να δημιουργείται ανάμεσά των ένας άξονας που τις ενώνει νοητά, μέσα από τα βλέμματά των· αλλά τούτο είναι μάλλον τυχαίο, οφείλεται στη στάση της Αφέλειας. Ωστόσο οι δύο μορφές δεν δένονται αυστηρά μεταξύ των· δείχνουν σαν να υπάρχει η κάθε μία για τον εαυτό της.

Η ναϊδιόσχημη κατασκευή πλαισιώνει με το πάχος της έντονα τις δύο μορφές και δημιουργεί γύρω από αυτές ένα βάθος, ένα χώρο σκιάς, που ενώνεται οπτικά μαζί των, έτσι που να φαίνονται ότι οι μορφές αυτές και προβαίνουν μέσα από το βάθος προς τα έξω και δένονται μαζί του. Να μη βλέπονται δίχως και το βάθος μαζί, κάνοντας ο θεατής

αφαίρεσή του. Μια καλλιτεχνική ενότητα τώρα ανάμεσα στα στοιχεία που απαρτίζουν την καλλιτεχνική μορφή, αλλά με μέσα εσωτερικά, που ανήκουν δηλαδή στην καλλιτεχνική έκφραση καθ' αυτή και όχι με μέσα, θα λέγαμε, εξωτερικά, όπως π.χ. τα βλέμματα, που αφορούν στο θέμα. Αίσθηση βάθους υποδηλώνεται και με το άνετο σκέλος της Αφέλειας (σαν να βαδίζει από τα μέσα προς τα έξω). Τα μέσα που ανήκουν στην καλλιτεχνική έκφραση αποτελούν στοιχεία του καλλιτεχνικού ύφους της εποχής, αυτού που λέμε τεχνοτροπία ή στυλ της εποχής.

Με την παραπάνω ανάλυση έγινε, πιστεύω, αντιληπτό ότι ο τεχνίτης του ανάγλυφου μας ακολουθεί μια τεχνοτροπία που εκφράζεται με το παιχνίδι φωτός και σκιάς, όπως στα ιχνογραφήματά των οι ζωγράφοι. Από την άποψη αυτή είναι χαρακτηριστικό ότι ο κάμπος, γύρω από τις δύο μορφές, έχει αφαιρεθεί κάπως τραχύς, “μισοκατεργασμένος” (Εικ. 1 και 2), επίτηδες, για να δημιουργήσει κάτι σαν σκίαση, εντύπωση ζωγραφικότητας. Σύμφωνα με τη “ζωγραφική” αυτή καλλιτεχνική αντίληψη οι πτυχές των φορεμάτων φαίνονται σαν γραμμένες πάνω σε επίπεδη επιφάνεια, σαν άπιαστες. Η ζωγραφικότητα στην τεχνοτροπία του αναγλύφου μας, με μέσο τη φωτοσκίαση, φαίνεται και στο πλάσιμο των ματιών, καθώς δεν ξεχωρίζουν μεταξύ των τα όρια της μιάς ανατομικής μοίρας από την άλλη, τη γειτονική της. Επίσης στη διαμόρφωση των μαλλιών. Η κόμμωση μοιάζει το ελαφρό κυμάτισμα της θάλασσας (στην Αφέλεια) ή το ελαφρό τρεμούλιασμά της (στο Ζώσιμο). Έτσι, σαν μια γραμμή που τρέμει, αποδίδεται και το κράσπεδο του ιματίου της Αφέλειας, που κάτω από τα πλάγια ανεβαίνει προς το στήθος. Πρόκειται για μια τεχνοτροπία, που την εφάρμοσαν ιδιαίτερα ο Πραξιτέλης και ο Σκόπας· αλλά το ανάγλυφό μας απέχει πολύ τόσο από την εκλεπτυσμένη επιδεξιότητά των όσο, φυσικά, και από την εποχή των. Το χάσμα ανάμεσα στην εποχή του αναγλύφου μας και στην εποχή των προτύπων, που μερικά είχε υπόψη ο τεχνίτης του, το υποσημαίνει η άκρη του χιτώνα της Αφέλειας, κάτω, με τις βαθιές πτυχές και μιαν υλικότητα στην υφή των, που έρχονται σε αντίθεση με τις πτυχές του ιματίου και την υφή των.

Εύσωμη η Αφέλεια παρουσιάζεται ωστόσο σουλουπωμένη μέσα στα φορέματά της· όμως τα επάνω άκρα της φαίνονται κακοσχεδιασμένα, άπλαστα και δυσανάλογα μεταξύ των, ιδίως το αριστερό της χέρι, τούτο εντελώς πλαδαρό (στην εντύπωση αυτή συντελεί αναμφίβολα και η κακή κατάσταση του αναγλύφου). Ο Ζώσιμος, λίγο ψηλότερος και αρκετά λεπτότερος και με διαφορετικές αναλογίες από εκείνες της Αφέλειας, φαίνεται σαν να στέκει σε δεύτερο επίπεδο, σαν να αποτελεί μια μορφή δευτερεύουσα μέσα στη σύνθε-

ση. Για την απόδοση της μορφής του ο τεχνίτης χρησιμοποίησε συνηθισμένο τύπο αρχαίου αγάλματος. Αλλά το μιμήθηκε αδέξια. Κάποιον έτοιμο τύπο θα χρησιμοποίησε και για την παράσταση της Αφέλειας. Του Ζωσίμου το χέρι, εμπρός στο στήθος έξω από το μάτιο, μεγάλο, διαδηλώνει εκφραστικά την παρουσία του με μια λαϊκότητα, που φαίνεται να συμβαδίζει με την ξυπολυσιά του Ζωσίμου (ακόμη και αν η ξυπολυσιά του μπορούσε να οφείλεται σε κάποιο θρησκευτικό λόγο). Και το κεφάλι του Ζωσίμου, επάνω στο δυνατό λαιμό, εκφράζει κάποιον αγροίκο δυναμισμό. Περίεργη κάπως είναι η ανάπλαση των ποδιών του ανάμεσα στον αστράγαλο και στο κράσπεδο του ιματίου του, ανώμαλη, με δύο παράλληλες λοξές αυλακιές, που όμως δεν αφήνει να βεβαιωθεί κανείς αν πρόκειται για το κράσπεδο του χιτώνα ή για τις άκρες μιας αναξυρίδας – περισκελίδας με μακριές και στενές άκρες – στοιχείου ανατολίτικης φορεσιάς, αλλά δυσκολοπίστευτο. Αν πρόκειται για αναξυρίδα, υποσημαίνει τούτο, ότι ο Ζώσιμος είχε υποστεί επίδραση από τη ζωή της Ανατολής, τόσο περισσότερο που και η γυναίκα του ήταν ιέρεια ανατολικής θρησκείας. Δεν αποκλείεται να ήταν ναυτικός, να είχε γνωρίσει την Ανατολή ως ναυτικός.

Οι ανορθογραφίες – “ΑφέλHa” αντί “ΑφέλEIA”, “ΣαλαμEΙνία” και “ΣαλαμEΙνιος” αντί “ΣαλαμIνία” και “ΣαλαμIνιος” υποδηλώνουν εποχή, ότε και στην ίδια την Αττική – στην Αθήνα – η φωνητική της Ελληνικής γλώσσας είχε πια αλλοιωθεί, αφού στη γραφή της είχαν εισχωρήσει ανορθογραφίες. Είχε πάψει, δηλαδή, η αρχαία εκφώνηση των διφθόγγων ως δύο χωριστών φθόγγων και είχε χαθεί η διάκριση στην εκφώνηση των σχετικά ομόηχων φωνηέντων ή συγγενικών με τις αρχικά διαφορετικές αποχρώσεις εκφοράς των. Στη συγκεκριμένη περίπτωση τη δίφθογγο EI, που αρχικά την πρόφεραν σαν δύο γράμματα χωριστά – έψιλον (E) βραχύ και γιώτα (I) μακρό –, τώρα την πρόφεραν απλώς σαν I και το ήτα (H), με ήχο αρχικά σαν κάτι ανάμεσα στο I μακρό και στο E, προφερόταν τώρα απλά σαν I. Γι’ αυτό και έγραψαν “ΑφέλHa” αντί “ΑφέλEIA”, γιατί και το EI και το H προφέρονταν τότε όμοια και έγραψαν “ΣαλαμEΙνία” και “ΣαλαμEΙνιος”, αντί “ΣαλαμIνία” και “ΣαλαμIνιος”, για τον ίδιο λόγο, γιατί και το EI και το I προφέρονταν τότε όμοια (σαν I). Η Αφέλεια και ο Ζώσιμος δεν γνώριζαν, λοιπόν, καλά γράμματα. Μέτριος ήταν ο τεχνίτης ως προς την τέχνη του, καθώς είδαμε. Χρησιμοποίησε και μετέφερε αναφομοίωτα στο έργο του υποδείγματα που έστεκαν πρόχειρα στη διάθεσή του, μέσα όμως στο γενικότερο τρόπο καλλιτεχνικής έκφρασης, στο ρεύμα της εποχής του

που ξεμάκρυνε από το παλαιό, το κλασικό. Το ανάγλυφο της Αφέλειας και του Ζωσίμου προδίδει κοινωνικό περιβάλλον δίχως ιδιαίτερη πνευματική καλλιέργεια, φαίνεται δε να χρονολογείται όχι πολύ πριν από τα τέλη του 3^{ου} αιώνα μ.Χ. Ο αιώνας εκείνος ήταν εποχή μεγάλης οικονομικής και κοινωνικής κρίσης και κρατικής αστάθειας μέσα στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, με αποτέλεσμα να έχει υποστεί καθίζηση ο πνευματικός βίος και να έχουν επιτύχει οι ανατολικές – λυτρωτικές – θρησκείες εξάπλωση καταλυτική για την παλαιότερη, την αρχαία, πνευματική παράδοση ανάμεσα στους λαούς τους γύρω από τη Μεσόγειο.

Η σημασία του αναγλύφου της Αφέλειας και του Ζωσίμου έγκειται στο ότι μας πληροφορεί, ότι στα τέλη του 3^{ου} αιώνα μ.Χ. στη Σαλαμίνα ήταν διαδομένη η ισιακή λατρεία ανάμεσα σε χαμηλά κοινωνικά στρώματα και στο ότι υποσημαίνει, ότι υπήρχε στο νησί κάποιο ισείο, θρησκευτικό οικοδόμημα, δηλαδή, προορισμένο να εξυπηρετεί την ισιακή λατρεία. Δυστυχώς δεν γνωρίζουμε πού βρέθηκε το ανάγλυφο τούτο, για να αναζητηθεί ενδεχομένως με πιθανότητα στη θέση αυτή το αρχαίο εκείνο ιερό. Τα ισεία ήσαν χώροι εσωτερικής λατρείας – μυστηριακής – ήσαν, δηλαδή, κάτι που έμοιαζε περισσότερο με σπίτι, σε αρχιτεκτονική εμφάνιση διαφορετική από εκείνη των αρχαίων ναών των αφιερωμένων στους ολυμπίους θεούς, όπου η λατρεία γινόταν έξω, στον περίβολο, υπαίθρια. Όσο για τον χριστιανισμό, τον κυριότερο από τις ανατολικές λατρείες αντίπαλο της ισιακής, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ήδη είχε έλθει στο νησί τον 3^ο αιώνα. Οι παλαιότερες μαρτυρίες για την παρουσία του στη Σαλαμίνα – μερικές επιτάφιας επιγραφές – ανάγονται το ενωρίτερο στον 4^ο αιώνα. Και οι χώροι της παλαιάς εκείνης χριστιανικής λατρείας, ταπεινοί ακόμη, δεν διέφεραν πολύ στην εμφάνιση από τις συνηθισμένες κατοικίες και για το λόγο τούτο είναι δύσκολο να εντοπίσουμε εκκλησίες του 3^{ου} ή ακόμη και του πρώιμου τέταρτου αιώνα (αυτό ισχύει λίγο ως πολύ σαν κανόνας). Από τον προχωρημένο 4^ο αιώνα, ίσως, αλλ’ ασφαλώς από τον 5^ο και τον 6^ο αιώνα χτίζονται πια μεγάλες, επιδεικτικές εκκλησίες στη Σαλαμίνα (απαντούν μαρμάρινα μέλη των) και από αυτές, άλλες είναι ενδεχόμενο και άλλες είναι δυνατό να τις ανακαλύψουμε.

Σχόλιο σύνταξης: Για τις ανάγκες αναδημοσίευσης του άρθρου έγιναν νέες φωτογραφικές λήψεις της στήλης, ενώ κρίθηκε σκόπιμο να περιληφθεί και μία φωτογραφία του παλαιού Δημαρχείου Σαλαμίνας (από το φωτογρ. αρχείο του Γ. Δαμαλίτη, στο άρθρο του Θ. Καπαρालιώτη, “Οι πρώτοι δήμαρχοι της Σαλαμίνας”, εφημ. *Πολίτης με δικαίωμα*, Απρ. 2007, 18). Για την ηλεκτρονική μεταγραφή του άρθρου ευχαριστίες οφείλονται στην Βασκανή Μάθηση.

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΓΙΑ ΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΥ ΤΟΠΟΥ ΤΟΥ ΟΜΙΛΟΥ “ΑΚΑΜΑΣ”

του

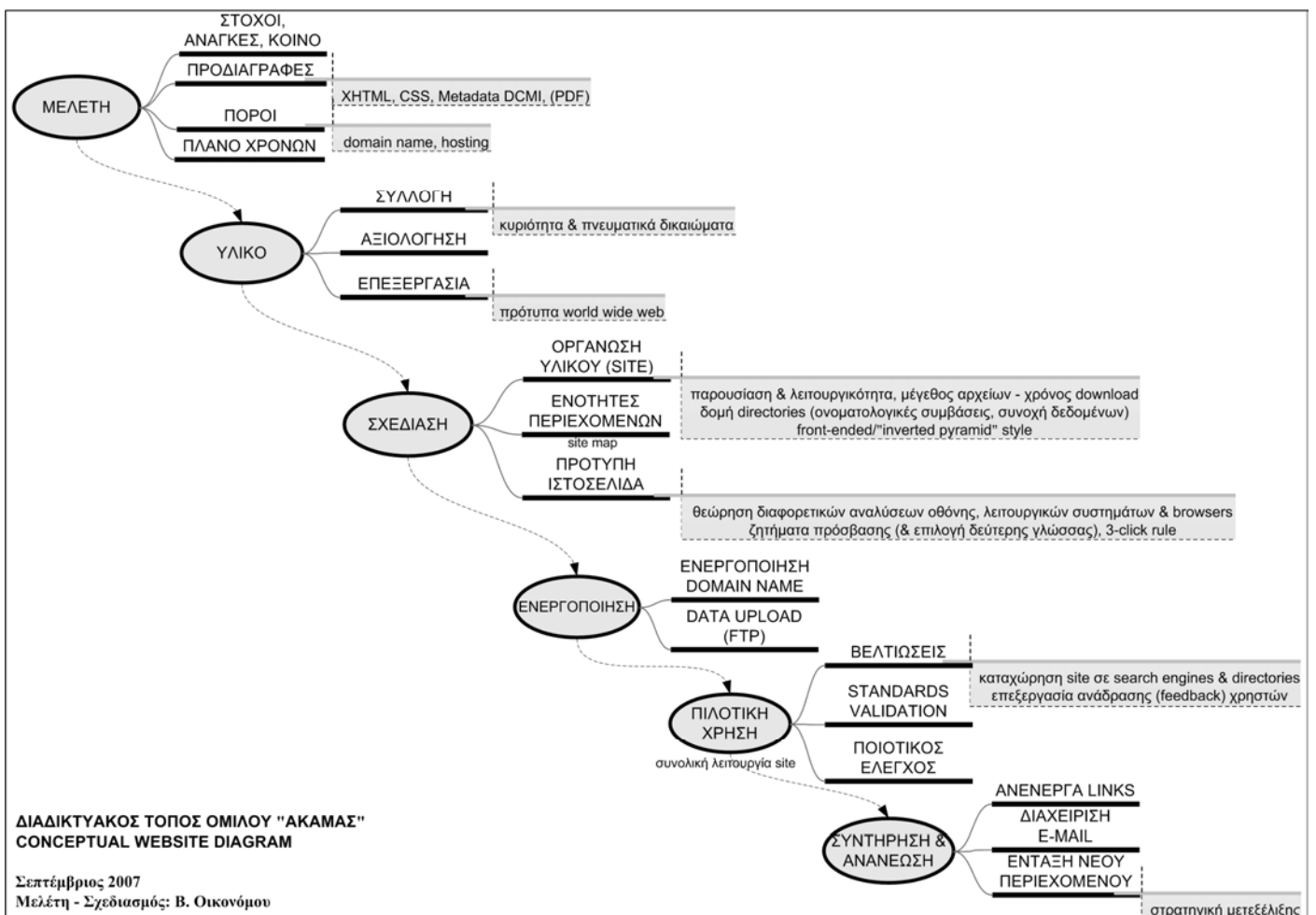
Βασίλη Οικονόμου

Το Μάιο του 2007 το Δ.Σ. του Ομίλου “Ακάμας” αποφάσισε τη δημιουργία επίσημου διαδικτυακού τόπου (website). Η απόφαση βασίστηκε στην ανάγκη προβολής του χαρακτήρα και των δραστηριοτήτων του Ομίλου σε ένα ευρύ κοινό, αλλά και στην επιθυμία για δημιουργία ενός διαύλου επικοινωνίας των ενδιαφερομένων επισκεπτών του τόπου με τον Όμιλο, μέσα από ένα δυναμικά αναπτυσσόμενο μέσο, όπως το Διαδίκτυο (Internet). Το έργο έχει ανέλαβε ο υπογράφων, σε άμεση συνεργασία με το μέλος του Δ.Σ., αρχαιολόγο (Μ.Α.) κ. Χριστίνα Μαραμπέα.

Ως στόχος τέθηκε ο σχεδιασμός ενός διαδικτυακού τόπου 'παρουσίασης' (presentational site), ο οποίος θα καταδεικνύει, με πληρότητα, το χαρακτήρα και τη δραστηριότητα του Ομίλου. Αρχικά, προέκυψε το σχεδιαστικό δίλημμα μεταξύ “εμπορικού” ή “ακαδημαϊκού” lay out, σύμφωνα με τις τάσεις των σύγχρονων διαδικτυακών

εφαρμογών. Οι δύο προσεγγίσεις διαφοροποιούνται με α) την “εμπορική” να διακρίνεται από τάση για πολυχρωμία, την έντονη χρήση διαδραστικών πολυμέσων και την έμφαση στην εικόνα, έναντι β) της “ακαδημαϊκής”, όπου οι λιτές σχεδιαστικές γραμμές, η χρήση προτύπων που εξασφαλίζουν την ορθή προβολή των ιστοσελίδων και σε παλαιότερους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, και η καλή αναλογία των μέσων αποτελούν τα ζητούμενα. Η “ακαδημαϊκή” μορφή των ιστοσελίδων (webpages) του τόπου υπαγορεύτηκε από το χαρακτήρα του Ομίλου ως “αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία και μη κυβερνητική οργάνωση, πολιτιστικού, μορφωτικού και κοινωφελούς χαρακτήρα”, αλλά κυρίως από το ίδιο το περιεχόμενο των υπό προβολή δεδομένων.

Η υλοποίηση πραγματοποιείται σύμφωνα με πρότυπα του World Wide Web Consortium (W3C) και, συγκεκριμένα, τη χρήση XHTML (Extensible Hypertext Markup Language)

και CSS (Cascading Style Sheets). Οι ανωτέρω μηχανισμοί εξασφαλίζουν ένα “καθαρό” περιβάλλον ανάπτυξης, από το οποίο απορρέουν σαφείς πληροφορίες. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω του διαχωρισμού της *φόρμας* (εμφάνιση) από τη *λειτουργία* (έννοια) των δεδομένων, καθώς το καθαυτό νοηματικό τους περιεχόμενο διαφοροποιείται από τον τρόπο παρουσίασης στο Διαδίκτυο. Επιπλέον, επιτυγχάνεται άμεση συμβατότητα, αλλά και διατηρείται η δυνατότητα για πιθανή, μελλοντική αναβάθμιση σε παράλληλες διαδικτυακές τεχνολογίες αιχμής (XML, δυναμικές σελίδες και scripts), εφ’ όσον αυτό προκύψει από τις ανάγκες του Ομίλου.

Τα ζητήματα κυριότητας και πνευματικής ιδιοκτησίας του προβαλλόμενου υλικού αντιμετωπίζονται με τη χρήση μεταδεδομένων (metadata), σύμφωνα με την πρωτοβουλία Dublin Core (DCMI). Η σήμανση με μεταδεδομένα συμβάλλει και στην πρόσθετη αποσαφήνιση των νοηματικών ενοτήτων του online υλικού, ειδικότερα όταν αυτή απαιτείται κατά τη διάρκεια ελέγχου από μηχανές αναζήτησης (search engines) και καταλόγους συνδέσμων (web/link directories). Ακολουθούνται, επίσης, οι δέκα θεμελιώδεις αρχές ποιότητας του Οδηγού του ευρωπαϊκού προγράμματος Minerva για διαδικτυακούς τόπους πολιτισμικού περιεχομένου.

Σύμφωνα με τις συγκεκριμένες αρχές, ο τόπος οφείλει να είναι διαφανής, αποδοτικός, συντηρήσιμος, προσβάσιμος, ανθρωποκεντρικός, αλληλεπιδραστικός, πολύγλωσσος, διαλειτουργικός, διαχειρίσιμος και διατηρήσιμος. Τέλος, η δέσμευση και καταχώρηση του ονόματος ηλεκτρονικής διεύθυνσης (domain name) πραγματοποιήθηκε στο “Μητρώο Ονομάτων Internet με κατάληξη .gr” (Μητρώο).

Τα κύρια σημεία του έργου συνοψίζονται ως εξής:

- μελέτη των αναγκών προβολής,
- κατάρτιση καταλόγου των απαιτούμενων πόρων,
- καθορισμός των τεχνικών προδιαγραφών για την υλοποίηση ενός ποιοτικού τόπου,
- υπολογισμός χρόνου εργασιών και κατάρτιση χρονολογικού πλάνου ολοκλήρωσης έργου,
- δέσμευση και καταχώρηση domain name,
- συλλογή και επεξεργασία υλικού, ώστε αυτό να ανταποκρίνεται στα καθορισμένα πρότυπα,
- οργάνωση του υλικού και διαμόρφωση των ενοτήτων του τόπου,
- σχεδίαση και τελική μορφοποίηση της πρότυπης ιστοσελίδας,
- ενεργοποίηση και upload υλικού,

- πιλοτική χρήση με διεξαγωγή ποιοτικού ελέγχου, φάση βελτιώσεων,
- καθορισμός διαδικασίας ανανέωσης του τόπου (περιεχόμενα, μορφή).

Η πορεία και οι φάσεις σχεδιασμού και ανάπτυξης ενός διαδικτυακού τόπου, όπως αυτές προέκυψαν για τις ανάγκες του Ομίλου, παρουσιάζονται στο συνοδευτικό *Διάγραμμα* (βλ. προηγούμενη σελίδα). Πρόκειται για ένα “συλληπτικό” διάγραμμα διαδικτυακού τόπου (conceptual web site diagram, με τη μορφή τύπου brain storming), στο οποίο αποτυπώνεται το ευρύτερο σχέδιο γύρω από τη στρατηγική επιλογή του Ομίλου.

Ο διαδικτυακός τόπος του Ομίλου “Ακάμας” βρίσκεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.akamas.gr>.

Σχετικοί διαδικτυακοί σύνδεσμοι (links)

(DCMI) - Dublin Core Metadata Initiative,
<http://dublincore.org/>

(Μητρώο) - Μητρώο Ονομάτων Internet με κατάληξη .gr, Ινστιτούτο Πληροφορικής, Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας,
https://grweb.ics.forth.gr/greek/reg_info.html

(Minerva) - Quality Principles for cultural Web sites: a handbook, MInisterial NEtwoRk for Valorising Activities in digitisation, eContentplus
http://www.minervaeurope.org/publications/qualitycommentary_en.htm

(W3C) - The World Wide Web Consortium,
<http://www.w3.org/>

Βασίλης Οικονόμου
Αρχαιολόγος (MSc.)

ΣΑΛΑΜΙΝΑ, ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟ ΛΕΥΚΩΜΑ ΤΟΥ 2008

Το Λεύκωμα-Ημερολόγιο του 2008, το δεύτερο στη σειρά των λευκωμάτων που προσφέρει ο Όμιλος “Ακάμας” στα μέλη και στους φίλους του εκδόθηκε τον Δεκέμβριο του 2007 και είχε ως στόχο την προβολή των Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών μνημείων της ευρύτερης περιοχής Αιαντείου, με την προοπτική να υπάρξει αργότερα ανάλογη παρουσίαση των ιστορικών εκκλησιών του βορείου τμήματος της νήσου.

Τα μνημεία του Αιαντείου προβάλλονται, στο Λεύκωμα του 2008, μέσα από σπάνιες φωτογραφικές λήψεις παλαιότερων δεκαετιών, στην απέρριπτη μορφή τους, ενώ η σημερινή εικόνα τους, με την οποία είναι εξοικειωμένες οι νεότερες γενιές, αποτυπώνεται σε έγχρωμο πίνακα στο τέλος του λευκώματος.

Η έκδοση του λευκώματος για την Βυζαντινή *Σαλαμίνη* αποδίδει τιμή στον Δημήτριο Ι. Πάλλα (1907-1995), τον επιφανή Βυζαντινολόγο με την ευρεία διεθνή απήχηση και σημαντικότερο, αναμφίβολα, Σαλαμίνιο επιστήμονα του 20^{ου} αιώνα, σε αναγνώριση του πρωτοπόρου και πολυσχιδούς έργου του στην αρχαιολογική έρευνα της νήσου, και με αφορμή την επέτειο των 100 χρόνων από την γέννησή του. Η κυκλοφορία του λευκώματος συνδυάζεται, ακόμη, με την δημοσίευση του βιβλίου του Δ. Ι. Πάλλα *Αποφόρητα*, που εκδίδεται μετά θάνατον.

Οι μεγάλες μαυρόασπρες φωτογραφίες του λευκώματος (ανέκδοτες οι περισσότερες) προέρχονται από τρία αρχεία: έξι (6) από το αρχείο του Κωνσταντίνου Γαβριήλ (1927-1998), παλαιού και δραστήριου Κοινοτάρχη Αιαντείου, τρεις (3) από το αρχείο του Νικολάου Μπρούζου (1901-2005), διακεκριμένου μαθηματικού, εκπαιδευτικού και διανοητή, και τέσσερις (4), δημοσιευμένες παλαιότερα σε επιστημονικά περιοδικά, από το αρχείο του Δημητρίου Ι. Πάλλα. Είναι ευτύχημα ότι το πολύτιμο αυτό υλικό είχε την φροντίδα των αγαπημένων θυγατέρων των δύο πρώτων και της αφοσιωμένης συζύγου του τρίτου, Ελένης Κριτσίκη-Πάλλα.

Οι συντελεστές αυτής της ιδιαίτερης έκδοσης είναι πολλοί: Η Ευαγγελία Γαβριήλ-Κουπετώρη και η Μαλάμω Τσικουδάκη-Walther έδωσαν, με γενναιοδωρία, την συγκατάθεσή τους για την χρησιμοποίηση φωτογραφιών από τα οικογενειακά αρχεία τους. Ο Δρ. Γεώργιος Κακαβάς, αρχαιολόγος της 1^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων του ΥΠ.ΠΟ., υπεύθυνος για την Σαλαμίνα, παρέσχε, με προθυμία, την επιστημονική τεκμηρίωση των μνημείων και συνέγραψε τα ειδικά κείμενα, προσφέροντας, μάλιστα, για την έκδοση, και μία φωτογραφία Πρωτοβυζαντινού τάφου από την πρόσφατη ανασκαφή του στο κτήμα Μπερή στο Αιάντειο. Ο Νίκος Γαβριήλ είχε την ευθύνη της φωτογραφικής αποτύπωσης της σημερινής όψης των μνημείων,

καθώς και την ψηφιακή επεξεργασία και καλλιτεχνική φροντίδα του λευκώματος. Οι σταθεροί συνεργάτες Χριστίνα Μαραμπέα και Παναγιώτης Βελτανισιάν συνέβαλαν ουσιαστικά στην επιμέλεια και διαμόρφωση της έκδοσης (ο δεύτερος, μάλιστα, συνέγραψε και κείμενο για την ζωή και το έργο του Κ. Γαβριήλ). Όσον αφορά στην αντιμετώπιση του υψηλού κόστους της παραγωγής, αναγνωρίζεται η καθοριστική συμβολή των υποστηρικτών-χορηγών της έκδοσης για την ανταπόκριση και την ευαισθησία τους, συγκεκριμένα των επιχειρηματιών **Παναγιώτη και Ηλία Παυλίδη, Γιώργου και Πέτρου Κανάκη, Μιχάλη Παπαστεφάνου και Sandra J. Ronspies Παπαστεφάνου, Ευάγγελου Λεμπέση και του ιατρού Παναγιώτη Κ. Αναστασίου.**

Γ.Γ.Λ.

Το εξώφυλλο του Λευκώματος-Ημερολογίου 2008 του Ομίλου (σύνθεση του Νίκου Γαβριήλ), με το εκκλησάκι του Αγ. Ιωάννη της Σπέλας στο κοιμητήριο του Αιαντείου (σε φωτογραφία του 1964) και το μεγάλο κυπαρίσσι πίσω του, ως μνημείο της φύσης.

ΟΜΑΔΕΣ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ ΣΤΑ ΚΑΝΑΚΙΑ

Όπως και κατά τα προηγούμενα έτη, κατά την τελευταία ερευνητική περίοδο στα Κανάκια (Σεπτέμβριο-Οκτώβριο 2007), πλήθος Ελλήνων και ξένων επισκεπτών ανήλθαν στην Μυκηναϊκή ακρόπολη (Ακρόπολη Αίαντος) και ξεναγήθηκαν στον χώρο των ανασκαφών από τους υπευθύνους της Πανεπιστημιακής Ανασκαφής Σαλαμίνος.

Εκτός από πολλούς μεμονωμένους επισκέπτες (αρχαιολόγους, αρχαιοφίλους και άλλους ενδιαφερόμενους), πραγματοποιήθηκαν και προγραμματισμένες επισκέψεις μεγάλων ομάδων, συγκεκριμένα:

φοιτητών Αμερικανικών Πανεπιστημίων από το πρόγραμμα σπουδών του Arcadia College στην Ελλάδα, με συνοδούς την Καθηγήτρια κα Μπλάνκα Ανανιάδου και την κα Κ. Diogio (5.10.2007),

των μελών του Συλλόγου “Οι Φίλοι του Νομισματικού Μουσείου”, με συνοδούς την αρχαιολόγο κα Ηώ Τσούρτη και την συντηρήτρια κα Μαρίνα Λυκιαρδοπούλου (6.10.2007),

καθώς επίσης και μελών του Συλλόγου Κανακίων και Καθηγητών του Λυκείου Αμπελακίων Σαλαμίνος υπό τον Διευθυντή του Λυκείου κ. Χαράλαμπο Ασημακόπουλο (13.10.2007).

Στιγμιότυπο από την ξενάγηση των Φίλων του Νομισματικού Μουσείου.

Στιγμιότυπο από την ξενάγηση Καθηγητών του Λυκείου Αμπελακίων και μελών του Συλλόγου Κανακίων.

Οι φοιτητές του προγράμματος σπουδών του Arcadia College, με τις συνοδούς Μπλάνκα Ανανιάδου και Κ. Diogio, μαζί με τον Γ. Λώλο και την ομάδα της Πανεπιστημιακής Ανασκαφής Σαλαμίνος.

ΜΑΘΗΤΕΣ ΕΝ ΔΡΑΣΕΙ

του

Παναγιώτη Βελτανισιάν

Στη διάρκεια των σχολικών διακοπών των Χριστουγέννων, του σχολικού έτους 2007–2008, μου ζητήθηκε από μία μικρή ομάδα μαθητών του Γενικού Λυκείου Αμπελακίων Σαλαμίνας, όπου υπηρετώ, να προγραμματιστούν επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία και τοποθεσίες του νησιού.

Προτιμήθηκε να πραγματοποιηθούν οι επισκέψεις¹ στη νότια Σαλαμίνα, περιοχή με μεγάλο αρχαιολογικό ενδιαφέρον, η οποία την τελευταία δωδεκαετία, αποτελεί πεδίο ανασκαφών και επιφανειακών ερευνών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, υπό τη διεύθυνση του Καθηγητή Προϊστορικής Αρχαιολογίας, κ. Γιάννου Λώλου.

Οι μαθητές που συμμετείχαν και στις τρεις επισκέψεις ήταν οι: Αχιλλέας Ζούργης (Β΄ Λυκείου), Γεώργιος Κατημερτζόγλου (Β΄ Λυκείου), Μιχάλης Ντουράκης (Β΄ Λυκείου). Στις δύο πρώτες από τις τρεις επισκέψεις συμμετείχε ο Παύλος Μπούνταλης–Πρεκετές (Β΄ Λυκείου) και στη δεύτερη κατά σειρά ο Γεώργιος Τζιβάνης (Γ΄ Λυκείου).

Το Σάββατο, 22 Δεκεμβρίου 2007, επισκεφθήκαμε το Ελληνιστικό Ιερό του Διονύσου και το Σπήλαιο του Ευριπίδη στα Περιστερία, όπου ξεναγήθηκαν οι μαθητές σε όλους τους θαλάμους του ιστορικού σπηλαίου.

Την Πέμπτη 27 Δεκεμβρίου 2007, επισκεφθήκαμε το κυκλοτερές ταφικό μνημείο στις Κολώνες, τον βυζαντινό ναό του Αγίου Δημητρίου στο Σατερλί (του 12^{ου} – 13^{ου} αι.), τον μεσαιωνικό οικισμό του Γκίνανι, με το ναό του Αγίου

Εικ. 1. Οι δύο μαθητές της Β΄ Λυκείου, ο Μιχάλης Ντουράκης (αριστερά) και ο Γιώργος Κατημερτζόγλου (δεξιά), με το εύρημά τους, στη Μυκηναϊκή ακρόπολη στα Κανάκια.

Εικ. 2. Το λίθινο Μυκηναϊκό σφονδύλι, λίγο μετά τον εντοπισμό του.

Γεωργίου (των αρχών του 15^{ου} αι.), την αγροικία Κανάκη, με το λιθόστρωτο αλώνι, την Ακρόπολη στην περιοχή “Κάστρο”, το Πηγάδι του Τούρκου και, τέλος, το περίφημο και άγνωστο σε πολλούς, Φαράγγι του Γκίνανι.

Την Κυριακή, 30 Δεκεμβρίου 2007, επισκεφθήκαμε τον Άγιο Ιωάννη το Νηστικό (του 17^{ου} αι.), τη Μεταμόρφωση του Σωτήρος (του 12^{ου} αι.) στο Αιάντειο, την αρχαία φρουκτωρία στο όρος Φούρθι, τα ερείπια του παλαιού μοναστηριού του Αγίου Νικολάου στα Λεμόνια, τον Άγιο Ιωάννη τον Καλυβίτη (των αρχών του 11^{ου} αι.), τη Μυκηναϊκή Ακρόπολη στα Κανάκια και στην επιστροφή, τα ερείπια της Δραγατσούλας στο Αιάντειο και την Ελιά της Όρσας στο δρόμο για την Κακή Βίγλα.

Στόχος των επισκέψεων αυτών ήταν να ξεφύγει η διδασκαλία από τα διακριτά όρια καθηγητή–μαθητή και να συνδυαστεί η θεωρία με την πράξη, ώστε να αναλάβει ο μαθητής την πρωτοβουλία της αναζήτησης, εντοπισμού και παρατήρησης διαφόρων ειδών χλωρίδας (βελανιδιές, λυγαριές), πανίδας (γεράκια, αλεπούδες, εξασφάλιση νερού από τα πηγάδια σε γούρνες για τα ζώα του δάσους) και παράλληλα να έλθει σε επαφή με τη φύση και τον μνημειακό πλούτο (αρχαίο και βυζαντινό) της νότιας Σαλαμίνας.

Οι μαθητές συνειδητοποίησαν την τύχη που έχουν να ζουν σε ένα νησί, που διαρκώς το ιστορικό του παρελθόν ανακαλύπτεται, ανασυντίθεται και συμπληρώνεται από τις αρχαιολογικές ανασκαφές. Επισφράγιση των παραπάνω υπήρξε η ανεύρεση ενός αρχαίου σφονδυλιού, στο μονοπάτι από το Πυργιακόνι προς τη Μυκηναϊκή Ακρόπολη των Κα-

νακίων, σε μικρή απόσταση από τον κύριο τομέα των ανασκαφών, από το μαθητή Γεώργιο Κατημερτζόγλου. Τον ενθουσιασμό του μοιράστηκαν οι συμμαθητές του Μιχάλης Ντουράκης και Αχιλλέας Ζούγρης. Το Μυκηναϊκό αυτό σφονδύλι παραδόθηκε στον ανασκαφέα της Ακρόπολης, κ. Γιάννο Λώλο, ο οποίος, στη συνέχεια, το κατέθεσε στο Αρχαιολογικό Μουσείο Σαλαμίνας για να ενταχθεί στο υλικό από την ανασκαφή του 2007.

Παναγιώτης Βελτανισιάν
Φιλολόγος-Λαογράφος

Σημείωση

¹ Και στις τρεις επισκέψεις μάς συνόδευσε ο Μιχάλης Ζούγρης, πατέρας του μαθητή Αχιλλέα και στη δεύτερη, κατά σειρά επίσκεψη, η Σοφία Κατημερτζόγλου, μητέρα του μαθητή Γεωργίου Τζιβάνη. Τους ευχαριστώ πολύ για την υπομονή που έδειξαν. Όλοι οι γονείς των μαθητών ενημερώνονταν τηλεφωνικά για τις επικείμενες επισκέψεις, ώστε να επιβεβαιωθεί η συγκατάθεσή τους.

ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΡΧΑΙΡΕΣΙΕΣ ΤΟΥ ΟΜΙΛΟΥ (14 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2007)

Εικ. 1. Μέλη και φίλοι του Ομίλου, στην αίθουσα εκδηλώσεων του Τοπικού Διαμερίσματος Σεληνίων.

Εικ. 2. Απολογισμός πεπραγμένων. Από αριστερά: Π. Βελτανισιάν, Γ. Παναγιωτόπουλος, Α. Γαλέος (Πρόεδρος Γεν. Συνέλευσης), Γ. Λώλος και Λ. Θανόπουλος.

Νίκος Γαβριήλ

Οργάνωση-επιμέλεια έκθεσης επιλεγμένων φωτογραφιών του Ν. Μπρούζου στο Δημοτικό Διαμέρισμα Σεληνίων (Ιαν. 2007).

Φάνης Π. Καπαρλιώτης

“Αναγνώστης (Σπύρος) Δημ. Καρνέσης. 1790(-)1876”, εφημ. *Πολίτης με Δικαίωμα*, Αρ. φύλ. 12, Μάρτιος 2007.

“Ο μπαρμπα-Λεωνίδας, ο ντελάλης της Σαλαμίνας”, εφημ. *Πολίτης με Δικαίωμα*, Αρ. φύλ. 14, Μάιος 2007.

“Οι πρώτοι Δήμαρχοι της Σαλαμίνας”, εφημ. *Πολίτης με Δικαίωμα*, Αρ. φύλ. 13-16, Απρίλιος-Ιούλιος 2007 (σε τέσσερις συνέχειες).

“Μία σημαντική ομιλία στο Δημαρχείο-Στεφ. Μπινιάρης”, εφημ. *Πολίτης με Δικαίωμα*, Αρ. φύλ. 14, Μάιος 2007.

“Κουλουριώτες στη Μικρά Ασία, στο Γέροντα”, εφημ. *Πολίτης με Δικαίωμα*, Αρ. φύλ. 15-17, Ιούνιος-Αύγουστος 2007 (σε τρεις συνέχειες).

Τάσος Καραντής

“Από το αρχείο του Αχιλλέα Π. Βυλλιώτη”, εφημ. *Η Νέα Σαλαμίνα*, Αρ. φύλ. 210, Μάρτιος 2007, 15 (επιστολές από το μέτωπο του ελληνοϊταλικού πολέμου και έγγραφα από την περίοδο της χούντας που φωτίζουν πτυχές της νεότερης ιστορίας μας).

“ΑΚΑΜΑΣ: Όμιλος Ανάδειξης Μνημείων Σαλαμίνας (ιδρύθηκε από τον Καθηγητή Γιάννο Λώλο / κυκλοφόρησε η πρώτη έκδοση-ημερολόγιο του Ομίλου με τίτλο: *ΣΑΛΑΜΙΝΑ 50 χρόνια πριν*)”, εφημ. *Σαλαμινία*, Αρ. φύλ. 1, 15 Ιουνίου 2007, 18.

“Γιάννος Λώλος: Ξεκινά ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία της έρευνας της Μυκηναϊκής Σαλαμίνας”, εφημ. *Σαλαμινία*, Αρ. φύλ. 2, 15 Ιουλίου 2007, 19.

“ΑΚΑΜΑΣ: κυκλοφόρησε το πρώτο τεύχος του ενημερωτικού δελτίου του Ομίλου Ανάδειξης Μνημείων Σαλαμίνας”, εφημ. *Σαλαμινία*, Αρ. φύλ. 5, 11 Οκτωβρίου 2007, 22.

“Τατιανή Γ. Ραπατζίκου: μια Σαλαμινία ερευνά, μελετά και διδάσκει την αμερικανική λογοτεχνία”, εφημ. *Σαλαμινία*, Αρ. φύλ. 6, 15 Νοεμβρίου 2007, 23.

“Τα Χριστούγεννα στη Σαλαμίνα”, εφημ. *Σαλαμινία*, Αρ. φύλ. 7, 15 Δεκεμβρίου 2007, 4 (μικρές αναφορές σε κουλουριώτικες χριστουγεννιάτικες παραδόσεις μέσα από την πένα του Πέτρου Φουρίκη).

Γιάννος Γ. Λώλος

“Το Μυκηναϊκό άστυ της Σαλαμίνας”, στο Ελ. Κονσολάκη-Γιαννοπούλου (επιμ. έκδ.), *Έπαθλον, Αρχαιολογικό Συνέδριο προς τιμήν του Αδώνιδος Κ. Κύρου, Πόρος, 7-9 Ιουνίου 2002*, Τόμος Α', Αθήνα 2007, 221-252 (στον ίδιο τόμο βλ. και το άρθρο της Αλ. Μαρής, “Η Νεολιθική Σαλαμίνα”, 73-104).

“Νεώτερες εξελίξεις από την Πανεπιστημιακή ανασκαφή Σαλαμίνας”, ανακοίνωση στη Δημερίδα του ΥΠ.ΠΟ. *Το αρχαιολογικό έργο των Πανεπιστημίων στην Ελλάδα: από την παλαιολιθική περίοδο ως την ύστερη αρχαιότητα*, 6-7 Δεκεμβρίου 2007, Αμφιθέατρο Μεγάρου Καρατζά (Κτήριο Εθνικής Τραπέζης).

(από κοινού με Χρ. Μαραμπέα και Β. Οικονόμου) “Ajax's Capital. The Seat of the Maritime Kingdom of Salamis”, στο C. Pepe (επιμ. έκδ.), *Men, Lands and Seas, L' archeologia nel mare, Atti del Convegno, Napoli, 27-28 Giugno 2006, Quaderni della ricerca scientifica 7*, Università degli studi Suor Orsola Benincasa, Napoli, 2007, 114-127.

Χριστίνα Μαραμπέα

“Well-harboured Salamis. Reaching the Mycenaean Acropolis of Salamis from the Ports”, στο C. Pepe (επιμ. έκδ.), *Men, Lands and Seas, L' archeologia nel mare, Atti del Convegno, Napoli, 27-28 Giugno 2006, Quaderni della ricerca scientifica 7*, Università degli studi Suor Orsola Benincasa, Napoli, 2007, 128-137.

Ολοκλήρωση της αναδιοργάνωσης του Εργαστηρίου της Πανεπιστημιακής Ανασκαφής Σαλαμίνας στο Τοπικό Διαμέρισμα Σεληνίων, κατά παραχώρηση του Δήμου Αμπελακίων.

Εύη Μικρομάστορα

“ΑΚΑΜΑΣ Όμιλος ανάδειξης μνημείων Σαλαμίνας, Παρουσίαση ημερολογίου-λευκόματος. Φωτογραφικό ταξίδι στην Σαλαμίνα του 1950”, εφημ. *Η Νέα Σαλαμίνα*, Αρ. φύλ. 209, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2007, 14

“Αφιέρωμα στον Αίαντα τον Τελαμώνιο. *Αργείους δε ώτρυνε μέγας Τελαμώνιος Αίας (Ιλιάδα, ραψ. Ο, στίχ. 560)*”, εφημ. *Η Νέα Σαλαμίνα*, Αρ. φύλ. 210-212, Μάρτιος-Μάιος 2007, Αρ. φύλ. 218, Νοέμβριος 2007 (σε 4 συνέχειες).

“ΑΚΑΜΑΣ, Όμιλος ανάδειξης μνημείων Σαλαμίνας. Η πρώτη έκδοση του ενημερωτικού-επιστημονικού δελτίου του Ομίλου!”, εφημ. *Η Νέα Σαλαμίνα*, Αρ. φύλ. 217, Οκτώβριος 2007, 11.

ΑΚΑΜΑΣ

ΟΜΙΛΟΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 2006

Ενημερωτικό Δελτίο Αρ. 2
Μάρτιος 2008

Εκδότης:

Ακάμας,
Όμιλος Ανάδειξης Μνημείων Σαλαμίνας

Επιστημονικός Υπεύθυνος:

Γιάννος Γ. Λώλος

Συντακτική Ομάδα Τεύχους:

Παναγιώτης Βελτανισιάν
Χριστίνα Μαραμπέα
Εύη Μικρομάστορα

Σχεδιασμός-Επιμέλεια εντύπου:

Χριστίνα Μαραμπέα

Εκτύπωση:

Δημήτρης Καρράς

ISSN: 1791-2334

© Ακάμας,
Όμιλος Ανάδειξης Μνημείων Σαλαμίνας

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή-ολική, μερική ή περιληπτική-, καθώς και η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή των κειμένων ή του εικονογραφικού υλικού του δελτίου, με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια από τους συγγραφείς και τον Επιστημονικό Υπεύθυνο-Διευθυντή της Πανεπιστημιακής Ανασκαφής Σαλαμίνας.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος: Γιάννος Γ. Λώλος
Αντιπρόεδρος: Ανδρέας Βλαχόπουλος
Γεν. Γραμματέας: Παναγιώτης Βελτανισιάν
Ειδ. Γραμματέας: Χριστίνα Μαραμπέα
Ταμίας: Γιάννης Παναγιωτόπουλος
Σύμβουλοι: Νίκος Γαβριήλ
Εύη Μικρομάστορα

Νομικός Σύμβουλος: Λεωνίδας Κ. Θανόπουλος

ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Χρήστος Αγουρίδης • Ηλίας Σπονδύλης •
Στέλλα Δεμέστιχα

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

Έδρα:

Πατησίων 77-79, Αθήνα, 104 34.
Τηλ./Fax. +30 210-8834118

Γραφείο Σαλαμίνας:

Ακτή Θεμιστοκλέους 38, Σελήνια
Σαλαμίνας, 189 02.

Τηλ./Fax. +30 210-4671775

www.akamas.gr

E-mail: info@akamas.gr

Υποστηρικτές έκδοσης

ΚΟΙΝΟΠΡΑΞΙΑ Ε/Γ—Ο/Γ
ΠΑΛΟΥΚΙΑ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΖΟΓΚΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ "ΣΕΛΙΔΑ"
ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΚΟΤΣΕΛΗ
ΑΜΠΕΛΑΚΙΑ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ